INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPEAN

REVISTA ISTORICĂ

FONDATOR N. IORGA

PUBLICAȚIE SEMESTRIALĂ

VOL. XXX, N-LE 1—12 IANUAR—DECEMVRIE 1944

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

FONDATOR: N. IORGA DIRECTOR: N. BĂNESCU

Vol. XXX, n-le 1—12 **Ianuar—Decemvrie 1944**

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia se trimet în Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti, III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă, se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Şos. Bonaparte, 6, Bucureşti.

Abonamentul anual: 1000 lei. Pentru instituţii şi autorităţi: abonamentul 1500 lei.

CUPRINSUL

Pag.

Articole:

Documente:

Dări de Seamă:

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

FONDATOR: N. IORGA DIRECTOR: N. BĂNESCU

Vol. XXX, n-le 1—12 Ianuar—Decemvrie 1944

„COLONISARE", NU IMIGRAŢIE.

— O nouă teorie maghiară —

Colaborând la volumul închinat profesorului Nikov dela Sofia, cunoscutul bizantinist maghiar E. Darkó presintă o nouă teorie cu privire la venirea Românilor în Transilvania. Contribuţia aceasta, de domeniul fantasiei, e întitulată: „*Die Uebersiedlung der Wlachen vom Süden nach Norden der Donau*" [1]).

Incepe prin câteva consideraţiuni asupra apariţiei Vlahilor în izvoarele bizantine, dela menţiunea acelor Βλάχοι ὁδῖται din veacul al X-lea, până la ştirile mai ample asupra Românilor la istoricii veacului al XV-lea. Această scurtă înşirare a datelor învederează dela început, prin interpretarea lor tendenţioasă, atitudinea ştiinţifică a autorului. Lupta pornită de Asăneşti e susţinută după dânsul totdeauna de Cumani: Vlahii urmăreau numai jaful (p. 174). Conducătorii mişcării „poartă nume curat slave şi bulgăreşti" (Petru, Asan, Ioniţă, — ce mai nume slave sau bulgare !). Regretatul cunoaşte bine „Vlahia-Mare" thesaliotă şi afirmă că în secolul al XV-lea numele s'a extins şi asupra unei ţări unde mai înainte nu se ştia nimic despre existenţa Vlahilor (wo man vorher von dem Dasein der Walachen gar nichts wusste). Aceasta nu-l împiedecă a recunoaşte că istoricul Chalkondylas ne vorbeşte, în secolul al XV-lea, despre Vlahii

1) *Recueil dédié à la mémoire du prof. P. Nikov*, Sofia, 1940, pp. 173—180.

Moldovei și Transilvaniei. Inregistrează apoi pe Vlahii din Moesia și Nordul Balcanilor, pe cari nu-i poate tăgădui, pentru că îi află în documentele ţarului Dușan al Sârbilor.

Din toate acestea resultă pentru dânsul că Vlahii dela Nordul Dunării vin din aceiași tulpină cu cei dela Sudul fluviului ; dar, adaugă îndată, fiindcă ,,anonimul român'' și documentele ungurești arată neîndoios ,,că strămutarea valahă s'a făcut dela Sudul la Nordul Dunării, și nu invers'', trebue să vedem în Vlahii balcanici marele rezervoriu din care, în veacul al XIII-lea și în cele următoare, a ieșit strămutarea vlahă îndreptată în Ungaria. ,,Cum și de ce'', — ne-o va lămuri în prețioasa-i contribuție istorică.

Teoria celor cari explică fenomenul prin transhumanța păstorilor nomazi nu-l mulţumeşte, pentru simplul motiv că hotarele Statelor interesate — Bizantini, Bulgari, Unguri — nu erau deschise. Așa ceva se putea întâmpla, pretinde învăţatul nostru, numai printr'o *politică de colonisare* a Statului, ceia ce era în obiceiul tuturora pe atunci.

Ungurii au practicat această metodă încă din veacul al XI-lea, când au colonisat pe Pecenegi și s'au umplut pretutindeni ţinuturile lângă frontiere de aşezările acestor barbari. Geiza al II-lea a adus, la mijlocul secolului al XII-lea, pe Sași în Transilvania, iar în secolul al XIII-lea Andrei al II-lea l-a completat, aducând Ordinul Ioanniţilor. Primejdia era însă mare la granița de Sud, din pricina năvălirilor repetate ale Cumanilor, Bulgarilor și Tătarilor. Colonisarea unui nou popor în acele părţi era prin urmare ,,o necesitate grabnică'' (p. 176).

Vlahii din Moesia nu erau, după opinia excelentului istoric maghiar, un popor războinic, dar, de nevoie, împărații bizantini îi primiră în armatele lor, lângă celelalte elemente ,,oțelite în lupte''. Aceasta ,,trecu, fără îndoială'', și prin mintea regilor unguri dela începutul secolului al XIII-lea : Vlahii luptă încă dela 1210 în armatele lui Andrei al II-lea. Dar mai era și altă considerație care a îndemnat pe regii maghiari să atragă la dânșii pe Vlahii din Balcani. Ei se aflau adesea pe picior de războiu cu Bizantinii, cu Bulgarii și Sârbii și le venea la socoteală să slăbească puterea acestora prin atragerea unei părţi a populației lor, cu care să-și sporească propria lor forță. Aceasta n'o putură face

în secolele al XI-lea şi al XII-lea, când imperiul bizantin era în plină putere şi ţinea tare linia Dunării: ,,La Dunărea-de-jos, în Paristrion, în jurul regiunii Belgrad-Branicevo, scrie autorul, stăteau garnizoane puternice,care ar fi zădărnicit orice încercare de colonisare''. Dar situaţia se schimbă la sfârşitul secolului al XII-lea, când, după moartea împăratului Manuel, imperiul ,,se prăbuşeşte''. La 1182—1183, Bela al III-lea năvăleşte în imperiu şi ajunge cu oştile-i pustiitoare până la Niš şi Sofia. ,,Atunci a şi fost, fără îndoială, — afirmă învăţatul maghiar — un prilej de a lua cu sine din împrejurimile oraşelor pomenite prisonieri valahi''; totuşi ştim foarte sigur — adaugă precaut autorul — că el nu s'a folosit de acest prilej. Expediţia lui Bela nu era îndreptată împotriva împăratului legitim, ci a usurpatorului Andronic. Căderea acestuia şi întronarea lui Isaac Angelos au dus la legătura matrimonială pe care regele maghiar a răsplătit-o cu retrocedarea regiunii cucerite de dânsul, dela Belgrad până la Sofia (p. 177). După moartea lui Isaac, situaţia se schimbă din nou. In ultimii ani ai secolului al XII-lea, Ungaria fu ameninţată de Bulgaria şi Serbia. Emeric cuceri ţinutul dintre Drina şi Morava. Lupta pentru Bulgaria de Vest se urmă între Unguri şi Bulgari multă vreme, încât, în cursul secolului al XIII-lea, ţinutul acesta (Mačva) a ajuns adesea în puterea Ungariei. ,,In timpul acestor cuceriri şi lupte se presintă prilejul şi necesitatea colonisării Vlahilor'', colonisare impusă de întărirea capului de pod dela Turnu-Severin, ,,cel mai important punct de trecere în regiunile bulgare şi sârbeşti nou-cucerite'' (p. 178). S'a făcut atunci colonisarea populaţiei româneşti din această regiune pentru a se asigura frontiera transilvană împotriva Bulgarilor şi aliaţilor lor Cumani. Dar istoria păstrează o adâncă tăcere asupra acestui fapt, deşi luptele sunt arhicunoscute.

Regretatul Darkó aduce deci *probele* sale. Weigand a dovedit cât de românească e toponimia din jurul Sofiei de azi, unde nu se mai află o populaţie românească. Această toponimie nu e macedo-română, ci daco-română. Jireček a arătat şi dânsul nu numai că vechile documente sârbeşti din secolele XIII-XIV sunt pline de nume româneşti, dar că Românii şi-au lăsat urmele existenţii lor mai cu seamă în toponimia din regiunea Rubnik, care e tocmai în mijlocul triunghiului Niš—Sofia—Küstendil şi înseamnă ,,linia

sudică a aspiraţiilor ungureşti" şi a stăpânirii lor efemere pentru care, în veacul al XIII-lea, s'a vărsat „atât de mult sânge unguresc în luptele cu Bulgarii şi Bizantinii". Putem deci admite, încheie, cu atâta logică, savantul maghiar, că Românii de fapt au fost strămutaţi *din aceste regiuni* pe teritoriul Coroanei ungare.

Răposatul Darkó a uitat că tocmai în regiunea din faţa graniţei, pe care vrea s'o întărească, trăeşte până azi masa compactă a Românilor Timoceni, care umple întreaga regiune dintre Morava şi Timoc, ba şi mai departe, până la Lom, continuată prin satele româneşti ce se ţin lanţ pe ţărmul Dunării până la Siştov. Dacă ar fi întrebat pe colegul său dela Sofia, d. Romanski, acesta l-ar fi lămurit asupra Românilor din acest ţinut, pe cari învăţatul bulgar i-a cunoscut, prin cercetări personale, mai numeroşi decât îi arată statisticele sârbeşti. Dacă ar fi răsfoit măcar însemnările de călătorie ale concetăţeanului său, Szabó Iózsef, care a umblat prin acele locuri (1872—73) şi le-a descris exact, Darkó ar fi aflat că Românii sunt acolo în mase mult mai compacte decât Sârbii şi că „ei au locuit în parte aceste regiuni încă înainte de venirea Sârbilor" [1]). Şi celebrul Kanitz i-ar fi servit aceleaşi date, desminţindu-l în privinţa Românilor din acele ţinuturi. Dacă, în sfârşit, ar fi cetit literatura atât de bogată asupra Românilor din Timoc, ar fi aflat că învăţaţii sârbi şi bulgari îi consideră mai cu seamă ca imigraţi din Ungaria şi din Ţara-Românească. D. Romanski însuşi îi împarte în „Ungureni", veniţi din Banat şi Ardeal, şi „Ţăreni", veniţi din România. Ne abţinem de a mai repeta argumentele istorice şi filologice, care dovedesc că miezul acestei populaţii vine tocmai din acei Români, pe cari învăţatul Jireček îi constata atât de numeroşi în „triunghiul" invocat de învăţatul maghiar.

Pentru cine cunoaşte cât de puţin istoria epocii, sare în ochi absurditatea teoriei lui Darkó, după care o populaţie, adusă de unii tocmai din Ungaria şi România, ar fi colonisat în număr atât de mare ţinuturile Coroanei maghiare. Şi dacă această po-

1) V. *Românii din Timoc*, culegere de izvoare îngrijită de C. Constante şi A. Golopenţia, I, Bucureşti, 1943, p. 50. Cf. N. A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, Bucureşti, 1941.

pulație din dreapta Dunării a sporit numai în parte, cum trebuie să admitem, cu refugiați de dincolo de fluviu, ea este încă presentă, în număr considerabil, în locurile din care închipuirea învățatului nostru o strămută, de șapte sute de ani, în patria sa.

N. BĂNESCU

UN OFIȚER AL OCUPAȚIEI AUSTRIACE IN MOLDOVA DIN VREMEA RĂZBOIULUI CRIMEII

(1854—1857)

Dacă din timpul ocupației austriace în Muntenia, sfârșită la 1857, avem amintirile amănunțite ale maiorului Wimpffen [1]), document important pentru istoria acestei ocupații, bibliografia istorică românească n'a cunoscut și pentru Moldova o carte de valoare similară. Totuși, la 1900 se publicau la Stuttgart amintirile lui Moritz Edlen von Angeli [2]), care a trăit trei ani de garnizoană la Iași, pe timpul când Wimpffen se afla la București. Amintirile lui Angeli conțin și întâmplările anilor petrecuți în Italia și în Polonia austriacă. Capitolul despre vremea petrecută în Moldova constituie prima parte a amintirilor sale.

Inceputul lui ,,*Altes Eisen, Intimes aus Kriege- und Friedensjahren*'' este o privire rapidă asupra politicei austriace dela 1853, cu toate șovăielile și greșelile sale. Această introducere servește lui Angeli să explice împrejurările care-l obligau, în toamna anului 1854, să se afle în drum spre Moldova. Viața la Iași, în mijlocul societății moldovenești, și întâmplările ocupației sunt lucruri pe care el le-a trăit și observat direct, ceiace

---

1) *Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die österreichischen Truppen (1854—1856)*. Wien, 1878.

2) Moritz Edlen von Angeli, k. u. k. Oberst : *Altes Eisen. Intimes aus Kriege — und Friedensjahre*, Stuttgart, 1900, 378 p. in 8⁰. Cota Bibl. Naționale, Paris 8⁰ M. 11.417.

dă întregii expuneri o mare vioiciune. Amintirile sale sunt povestite în chip foarte atrăgător şi ştiu să evoce în cea mai autentică culoare a timpului tablouri din viaţa moldovenească dela jumătatea secolului trecut. Ca ideologie politică, Angeli se simţea atras spre partidul care dorea intervenţia Austriei în războiu alături de Franţa şi de Anglia. Pretutindeni Angeli se arată protivnic politicei şovăielnice a Austriei faţă de Rusia şi credea că numai o intervenţie energică a ţării sale alături de cele două Puteri apusene ar putea aduce sfârşitul acestui războiu. Pentru Austria, mult zgomot în chestiunea muntenegreană şi, pe de altă parte, nici un amestec în chestiunea orientală, era pentru Angeli greşala principală a politicei acestei ţări, condusă de principiile imobilităţii lui Felix de Schwarzenberg. Această politică ,,*mit halben Mitteln, mit halben Zielen*'' a dus la ocupaţia Principatelor române, ocupaţie care, în intenţia cabinetului dela Viena, trebuia menţinută ,,*până la încheierea păcii*''. Alianţa din 2 Decembrie 1854 a fost pentru Austria o nouă ocazie de a prelungi politica sa dublă, căci prin această ,,eventuală alianţă'', Monarhia nu risca nimic din ceiace stăpânea şi putea stăpâni ,,*ipso facto*'' ceiace dorea, adică Principatele. Lui Angeli politica acestui an îi reamintea ,,Tage von Olmütz'', căci, ca şi la 1850, Austria era gata să profite de orice ocazie. ,,Sistemul'' ei politic era totdeauna acelaşi.

Dela 25 Februarie, Impăratul mobilizase corpul de armată ,,sârbo-bănăţean''. Regimentul 37 Infanterie căruia îi aparţinea Angeli, datorită zăbovelilor politicei cabinetului dela Viena a marşăluit prin Transilvania din Iulie până în Septembrie, până ce retragerea Ruşilor a fost terminată în Moldova şi astfel fără nici o primejdie să poată trece munţii prin pasul Tulgheş. Mobilizarea acestor forţe de către Austria n'a putut impresiona atât de repede pe Ruşi, care s'au menţinut în Principate până în momentul când presiunea Aliaţilor la Dunăre a putut constitui pentru ei o primejdie reală, la care s'ar fi putut adăuga un eventual atac austriac prin Bucovina.

Angeli zăbovea încă la Viena cu batalionul său, în timp ce regimentul lui se afla pe drumurile Transilvaniei. Intrarea în Moldova o face prin Bucovina, pe drumul ce ducea dela Oradea Mare spre Cârlibaba. Amintirea acestei călătorii printr'o ţară

bogată şi cu peisagii încântătoare, cum s'a prezentat ochilor săi Moldova, a fost, cum spune chiar el, ca o poezie frumoasă.

Bivuacul făcut la Poiana Stampii şi prânzul luat la bogatul proprietar al Iacobenilor a fost primul său contact cu societatea moldovenească.

La 4 Noembrie 1854 era în drum spre Iaşi, ,,străvechea capitală'' a Moldovei. Cu o măiestrie deosebită, Angeli descrie ceiace i s'a înfăţişat ochilor în momentul când cobora dinspre Târgul-Fiumos: ,,ein entzükendes Panorama'' cuprindea întreaga zare spre ,,vechiul oraş boieresc''. In Nordul oraşului se întindea ,,Kopo''-ul, ,,...das Quartier noble der Bojarie'', iar spre Est Tătăraşii, ,,die ärmliche Vorstadt''. Tabloul ce i se desfăşura era un amestec de lumini şi de reflexe care jucau ,,...în soarele de toamnă peste haosul de acoperişuri, peste terasele palatelor aurii, peste turnurile verzi ale bisericilor ortodoxe şi peste nenumăratele cupole ale caselor boiereşti, o impresie de neuitat, care aminteşte involuntar tabloul înşelător al Fetei Morgana''.

Iaşul, oraşul dela ,,graniţa culturii occidentale'', este privit de Angeli ca punctul unde ,,se întâlnesc Orientul şi Occidentul''. Nicăeri sărăcia nu era atât de apropiată de strălucirea bogăţiei şi amestecul aceasta nu era nicăeri mai intim decât la Iaşi. Păcurarii au produs în deosebi o puternică impresie asupra lui Angeli prin ,,coloritul său strălucit'', care dădea o notă înşelătoare acestui cartier, sărac în realitate.

Străzile constituiau, pentru ofiţerul austriac, cel mai interesant aspect al Iaşilor: canalizarea necunoscută, trotoarele improvizate din cele mai diverse materiale. Deşi regimentul său nu venea din cele mai îngrijite oraşe ale Austriei, totuşi bălţile Iaşului au speriat pe toţi soldaţii şi ofiţerii austriaci. Angeli arată cum antreprenorii care luau în grija lor pavarea oraşului utilizau materiale putrede, încât podurile de scânduri de pe străzi se găureau repede sub copitele cailor. Unde podurile de scânduri lipseau, domnea praful pe timp de secetă şi nămolul pe timp ploios. Mersul căruţelor era aproape imposibil. Iaşul era străbătut de străzi strâmte, posomorîte, cele mai multe nepavate şi aproape toate mărginite de şiruri de căsuţe mici, întrerupte din când în când de un palat ,,semeţ''

care strălucea puternic peste „mizerabilele acoperişuri de paie".

Angeli găsea însă romantică şi pitorească poziţia Iaşului, „*die Lage der Hügelstadt Iassy*". Ordinea urbană nu se putea vedea decât în „Uliţa mare", unde era concentrată şi viaţa de afaceri a Iaşului. Problema încartiruirii a fost extrem de grea. Nu se putea merge la treburi pe jos. Pe timp bun boierimea îşi plimba echipajurile la Copou. Pe timp rău se vedeau pe străzi numai Ţiganii şi Evreii. Circulaţia se făcea fie în faeton, fie în droşcă, fie cu căruţa. Faetonul avea două roţi, şi era mânat de un birjar lipovean („skopit" sau „skopzen" îi zice Angeli), dintre sectanţii care trăiau după „sistemul celor doi copii". Cele mai multe din aceste faetoane erau de fabricaţie vieneză. Droşca („Droschka") era un faeton deschis. Era mijlocul de transport preferabil pentru o singură persoană. Nici faetonul şi nici droşca nu erau suficient de rezistente pentru drumurile Iaşului. Cel mai sigur mijloc de transport prin nămolul străzilor rămânea căruţa. Taxele pentru trăsuri, deşi fixate, nu erau cunoscute, căci Iaşul continua să rămâie Eldoradul bacşişului. In general, pentru un drum cu o trăsură de un cal se plătea un sfert de iermelik (=28 kreuzerkonventionsmünze Silber), iar pentru o birjă de doi cai se plătea între ½—1 iermelik (=1 gulden şi 52 kreuzerkonventionsmünze Silber). Pentru drumurile scurte, „volens-nolens" trebuia să umbli cu pantalonii suflecaţi. Doar străzile care conduceau la „reşedinţa princiară" erau îngrijite de Primărie.

Intreg oraşul era înconjurat de stabilimente militare, şcoala de cavalerie şi cazărmile miliţiei. Punctul de atracţie al capitalei Moldovei rămânea cartierul Copoului. O stradă pietruită se desprindea din Uliţa Mare şi trecea altădată printr'o grădină dela care a luat numele întregul cartier. Copoul are singura stradă practicabilă din tot oraşul. Iaşul apărea presărat de nenumărate biserici, toate construite în acelaşi stil, „mit der uniformischen Zwiebelkuppeln", pe care Angeli îl credea rusesc. Catedrala răsărea dintre toate prin mărimea sa. Centrul oraşului schimba aspectul în raport cu periferia, având casele acoperite cu ţiglă, pe când la marginea oraşului casele se acopereau cu stuf. Cartierul Bahluiului i-a făcut cea mai

urîtă impresie, prin murdăria sa. Angeli a văzut cum femeile aruncau în plină zi în mijlocul străzii murdăriile vitelor. Intreg acest cartier avea o fizionomie ,,halbasiaten". Vara aerul devenea irespirabil prin partea locului. Dimineaţa, dacă rătăceai pe străzile sale, vedeai oameni care dormeau în faţa uşilor casei, desbrăcaţi sau la adăpostul unei mobile stricate. Dar tot ce i s'a părut lui Angeli mai desolant a fost aspectul locuinţelor ţiganilor stabiliţi la marginea oraşului, nişte bordeie îngropate în pământ, în care aceşti nenorociţi duceau o viaţă de troglodiţi ,,ein Troglodytenleben". In general mai toate casele Iaşului vorbeau de ,,misera plebs" şi de ,,Schwarzen Muttergottes". In unele din ele, animalele locuiau laolaltă cu oamenii, lucru pe care Angeli îl constată până şi în casele boiereşti, unde câinii şi pisicile împărţeau patul cu stăpânii. Acest tablou îi reamintea lui Angeli ,,eine anschweifende Pariser Phantesie". Sărăcia şi mizeria făceau un contrast puternic cu luxul şi rafinamentele occidentale. Peste tot luxul nu prezenta ceva natural, el fiind ,,eine starke Schichte Pariser Lack". Străinul care observa aceste lucruri şi trebuia să trăiască în acest mediu, se găsea totdeauna în faţa unei ,,situaţii foarte penibile". Mobilierul caselor bogate nu adoptase încă forme europene. Divanul oriental era mobila cea mai obişnuită ; ,,ein orientalisches Universalmöbels", căci, pentru restul trebuinţelor, mobilierul era redus la câteva piese. Evreii bogaţi aveau la Iaşi case aproape la fel de frumoase ca şi boierii. Angeli arată că mai mult de jumătate din populaţia Iaşului era compusă din Evrei, care trăiau după ,,jeder Richtung hinstreng ortodox". Influenţa lor era la fel de dăunătoare ca şi în Galiţia, deşi în Moldova nivelul lor era mai ridicat. Ei se ocupau nu numai cu negoţul, ci şi cu meseriile cele mai diverse. Dar şi celelalte minorităţi erau bine reprezentate. Iaşii apăreau ca un conglomerat de naţiuni, Ruşi, Nemţi, Armeni, Greci şi Evrei, care făceau averi în această ţară, ca şi în Muntenia. Patrioţii români făceau tot ce puteau pentru a înlătura protecţia Marilor Puteri asupra Principatelor, neînţelegând că astfel le grăbesc ruina. In relaţiile lor cu Poarta continuau să folosească ca ,,instrument naţional" bacşişul (Bakschisch).

Despre clasele sociale în Moldova, Angeli face aspre con-

statări. In special instituţia Ţiganilor i s'a părut cea mai nenorocită formă de sclavie : ,,...wie wir aus Mrs. Becher Stowes, Onkel Toms Hütte, kennen lernten''. Aristocraţia moldoveană nu avea titluri ca în Apus. Era doar o aristocraţie de proprietari (Grossgrundbesitzer). Boierimea mică trăeşte în sărăcie însă mereu nutreşte speranţa să poată ajunge la gradele boieriei înalte. Marii proprietari (Grandseigneurs) trăesc în deosebi la moşiile lor, lucrate de ,,robotpflichtige Bauern''. Când recolta e culeasă, apar negustorii evrei şi armeni pentru a o cumpăra. In general boierii nu se prea pricep în afaceri. Ei visează fără încetare la ,,Meka'' lor, care este Parisul. Moda parisiană a împestriţat moda şi moravurile locale, care acum prezintă un aspect semi-asiatic.

Românii se consideră ,,urmaşi ai Romanilor'' şi resping afirmaţia că ar descinde din ,,colonia de tâlhari'' de altădată. Astăzi cei ,,Zehntausend'' sunt lustruiţi de Francezi sau Ruşi aşa încât nu mai păstrează nimic din originalitatea poporului roman. Adevăratul popor rămâne ţărănimea, care duce o viaţă mizerabilă. Ţăranul,, lucrează pământul său şi al boierului cum lucrau strămoşii săi de veacuri. Modelul originar al plugului lui se află în interiorul mormintelor egiptene''. Numai populaţia dela ţară, crede Angeli, poate revendica originea latină, căci populaţia oraşelor rezultă dintr'o multiplă încrucişare de rase ,,aus den vielfachen Rassenkreuzungen''. Frumuseţea feminină observată la Iaşi în deosebi la clasele de sus şi caracterizată printr'o ,,desăvârşită eleganţă şi forme clasice'', ,,vollendeter Eleganz und klassischen Formen'', este numai rezultatul unui ,,pikant'' amestec de rase : Români, Armeni, Greci, Evrei. Singurul caracter specific al poporului român, atât la sate cât şi la oraşe rămânea pentru Angeli, adevărata ,,Bigotterie''. Prin acest caracter îşi explica el mulţimea nesfârşită de biserici, de mănăstiri, şi de popi de toate gradele. Angeli ironiza pe doamnele moldovence care, ,,Haute volée'', veneau să sărute cu ale lor ,,buze roşii'' cine ştie ce ,,bucată de os respingătoare'' de mucenic ortodox. Procesiunile erau interminabile, în frunte cu o adevărată oaste de preoţi, urmaţi de un şir nesfârşit de colaci, care aveau mai mult de un metru diametru.

Mănăstirile servesc uneori şi pentru educaţia fetelor, sortite să devină ,,preotese''.

Nimic nu s'a putut realiza în această ţară, nici chiar prin stăruinţele unui Domn aşa de bine intenţionat cum a fost Alexandru Ghica. Nimic nu se vede din armata şi flota pe care acesta le preconizase. Artileria n'are tunuri şi cele câteva pe care le posedă sunt cumpărate dela Ruşi. Toată flota constă dintr'o ,,barcă'' pe Dunăre, ancorată la Galaţi. Infanteria şi cavaleria n'au nici ele un aspect mai fericit. Efectivele sunt prea reduse, din cauza regulamentului rusesc care este extrem de sever. Dar cavaleria se prezintă ceva mai onorabil. In general, spiritul militar lipseşte, miliţia moldovenească neavând niciodată alt rol decât de a păzi palatul domnesc şi de a escorta caleştile Domnului.

Finanţele ţării erau într'o dezordine jalnică, prin prezenţa în acelaşi timp a monedelor diferitelor ţări vecine. Sultanul folosea pentru nevoile sale lira de aur sau iermelikul, pe care Angeli îl evalua la 14 piastri sau 1 *gulden* şi 52 *kreuzerkonventionsmünzer*. Franţa folosea pentru comerţul său napoleonul sau moneda de 5 franci. Rusia introdusese rubla, care valora 1 gulden şi 12 *kreuzerkonventionsmünze* iar Austria, ducatul şi *zwanzieger*-ul, cunoscute în popor sub numele de galben şi sorcovăţ. Din schimbarea monedelor, cămătarii evrei instalaţi pe Uliţa mare făceau averi considerabile, căci circulaţia sincronică a tuturor acestor monede împiedeca menţinerea lor, la justa lor valoare.

In a doua parte a amintirilor sale, ni se descrie atmosfera în care a avut loc ocupaţia trupelor austriace, căci, ca un bun cunoscător al societăţii în care a trăit, Angeli înţelegea prea bine cauzele pentru care această ocupaţie n'a putut câştiga popularitatea dorită de Cabinetul din Viena. Lui Angeli această ocupaţie i s'a părut dela început inutilă şi chiar dăunătoare intereselor austriace, ea fiind cauza pentru care Monarhia se îndatorase în noul împrumut de 500 de milioane guldeni, lansat în 1854. Datorită tot acestei ocupaţii, în 1857, patruzeci de mii de soldaţi austriaci zăceau prin spitale, fără să se ştie dacă această enormă jertfă era în favoarea Austriei sau a Rusiei. De aceea el crede că apărarea graniţelor Moldovei s'a făcut

fără nicio legătură ,,cu viața și activitatea trupelor de ocupație". Chiar dela instalarea stăpânirii austriace, autoritățile militare au încorporat ,,în toată forma" la armata de ocupație garnizoana militară a Iașului, și și-au însumat afacerile interne ale țării. Ocupația militară trebuia să pregătească terenul pentru stăpânirea definitivă. Ofițerilor le-a fost interzis să-și aducă soțiile. Pentru mulți dintre cei necăsătoriți, nicio piedecă oficială nu se opunea căsătoriei lor cu Moldovence. Rușii pregătiseră însă opinia publică moldovenească în contra acestei ocupații.

Chiar pe timpul când Principatele erau deplin supuse Porții, ele erau ,,un pion avansat al sferei de influență rusească". Cu timpul, Rușii și-au făcut multe simpatii. Explicația, Angeli o afla în lungile ocupații rusești, când Rușii au putut înnoda, fie la Iași, fie în alte părți ale Moldovei, relații de prietenie, datorită în mare parte dărniciei risipitoare a ofițerilor ruși. Astfel când Austriacii au intrat în Iași, negustorii aveau deja toate mărfurile lor vândute Rușilor. In orice ocazie, când autoritățile militare austriace luau măsuri de ordine, toți le priveau ca măsuri opresive, și-și aminteau cu simpatie de vremurile când Rușii stăpâneau țara. Angeli găsește explicația acestei stări de lucruri în dibăcia acestora care se conduceau după proverbul : ,,Cu slănina se prinde șoarecele".

Solda trupelor austriace era plătită în monedă de hârtie, care nu găsea creditul necesar într'o țară în care circulau doar monede metalice și unde toți priveau cu batjocură această ,,Papierscheidemünze". Soldații și ofițerii austriaci, pentru a putea cumpăra, trebuiau prin schimburi desavantajoase la cămătarii evrei de pe Ulița mare să-și procure monede de metal. Soldații astfel erau veșnic fără bani și obligați să se dedea la furturi. Așa își explică Angeli de ce curțile boierești nu prea acceptau cu multă bucurie încartiruirea lor. Ofițerii, fiindu-le interzis să-și aducă soțiile cu ei, au fost obligați indirect la ,,o dublă gospodărie" și toți se îmbulzeau la curțile boierești ca să-și asigure caleașca care să-i salveze de noroiul străzilor. Dar nici viața ofițerilor superiori nu era mai confortabil asigurată decât aceia a ofițerilor de grade inferioare.

Antipatia locuitorilor față de această ocupație era datorită

faptului că Ruşii cuceriseră pentru ei simpatia ,,prin bani''. Dacă trupele austriace nu s'au dedat la excese, acestea au fost atunci inventate, şi pentru reprimarea lor se creiase încă din 1854 aşa numita ,,Excessenkommission'', o comisie mixtă care, ,,ohne das ihr zuströmende Material zu haben'', a ţinut totuşi şedinţe până la sfârşitul ocupaţiei. Membrii moldoveni se împăcau foarte greu cu cei austriaci, datorită mai ales atmosferei create de încartiruirile gratuite care n'au încetat nicio singură zi pe toată durata ocupaţiei. Angeli observă desamăgit că această gratuitate n'a putut salva totuşi bugetul Statului austriac de împrumutul naţional, care a îngreunat atât de mult bugetele ofiţerilor austriaci obligaţi să contribuie şi ei la plafonul fixat de comandantul regimentului lor după gradul facultăţii lor contributive. Acest împrumut trebuia să slujească la susţinerea trupelor din Principate. Deşi lozinca politicei austriace era ,,tu felix Austria nube !'', Angeli observă ironic că începutul acestei ocupaţii n'a fost ca luna de miere a unui început de căsnicie. Orăşeanul moldovean şi soldatul austriac erau doi duşmani neîmpăcaţi. Pe de altă parte, ocupaţia n'a avut noroc de ofiţeri care să se impună opiniei publice moldoveneşti. Cazul locotenentului prinţ Leopold de Saxa-Coburg Gotha, vărul reginei Angliei, a fost unic în felul său. Stimat şi agreat de întreaga societate moldovenească, care nu-l privea însă ca Austriac, era invitat la toate balurile şi toate familiile boiereşti şi-l smulgeau pentru seratele şi petrecerile lor. Pe timpul cât a stat la Iaşi, prinţul a fost încartiruit la palatul Cantacuzino. Restul ofiţerilor austriaci duceau o viaţă ştearsă, fericiţi mulţi din ei că ,,scăpaseră de sub papucul nevestelor'' şi nici o primejdie de războiu nu se prevedea.

In Aprilie 1856 corpul de ocupaţie fu redus. Coronini a fost rechemat dela conducerea militară a Principatelor şi instalat comandant militar al Voivodinei. In locul său a fost numit Feld-mareşalul Marziani, un soldat bătrân şi aspru, de modă veche, adept al disciplinei celei mai severe. Angeli îşi aminteşte cu câtă atenţie a urmărit acesta manevrele garnizoanei austriace din Iaşi, care au avut loc la Târgul-Frumos. Marziani a introdus noi reguli în administraţia militară a armatei de ocupaţie. Aplicarea lor n'a fost însă de lungă durată.

Semnarea păcii a fost pentru ocupaţie ,,începutul sfârşitului'', căci evacuarea a fost zăbovită încă un an, până la 30 Martie 1857. Pentru aliaţi ocupaţia austriacă în Principate, aşa cum se exprima chiar Angeli, n'a avut decât un ,,rol poliţienesc'', căci ea n'a prezentat niciun avantaj tactic pentru răsboiul ce se sfârşise. Intârzierea trupelor austriace în Principate fusese obiectul unei puternice campanii diplomatice ruso-franceze, căreia Cabinetul dela Viena îi opunea constant acelaşi motiv, necesitatea de a se obţine aplicarea integrală a tratatului dela Paris, în ceia ce privea evacuarea şi alipirea Sudului Basarabiei la Moldova. Trupele austriace trebuiau să se considere garante ale acestei aplicări. Abia în Februarie sosi ordinul imperial care fixa termenul ultim de evacuare la 30 Martie următor.

Retragerea acestor trupe, cu tot bagajul şi soldaţii bolnavi, a fost o grea problemă. Multe regimente au preferat să lase pe loc materialul de războiu mai uzat. Astfel a fost cazul bateriei a 12-a de cavalerie, lăsată ,,cadou'' miliţiei moldoveneşti. Angeli ştia că adevărul după alţii ar fi altul şi că acest material a fost plasat ,,contra unei sume de 42.000 de guldeni''.

După Angeli, cei trei ani de ocupaţie în Principate n'au fost pentru trupele austriace decât trei ani de inactivitate absolută. Cu această impresie pleca spre Brăila în ziua de 26 Februarie 1857, zi în care părăsea Iaşul pentru a nu-l mai revedea. La 13 Martie coloana sosea la Brăila. La 15 Martie îi urma încă o coloană, iar la 16 Martie a treia şi ultima coloană de trupe austriace din Moldova. Imbarcarea avu loc pe şlepuri trase de remorchere şi escortate de vaporul de războiu ,,Arhiducele Albrecht''.

La plecare, amintirile frumoase ale timpului petrecut la Iaşi, reveneau în memoria lui Angeli, care nota : ,,Wann wird wieder für österreichische Truppen eine Zeit kommen wo sie solche Länder auch nur unter ähnlichen Verhältnissen werden betreten können : wohl nie !''. Garnizonarea la Timişoara sau Peterwardein nu surâdea tânărului ofiţer austriac, care petrecuse din larg trei ani de zile prin saloanele dela Iaşi.

Convoiul trupelor din Moldova era compus dintr'un vas de răsboiu şi două remorchere care trăgeau în susul Dunării

vreo 14 şlepuri încărcate cu trupe. Până la Orşova drumul n'a durat decât vreo 5 zile. La 18 Martie Angeli pornea cu regimentul său spre garnizoana care-i fusese fixată.

Astfel luau sfârşit amintirile lui Angeli pe pământul românesc. Atras şi legat de viaţa petrecută în mijlocul ospitalierei societăţi moldoveneşti, Angeli, în aceste amintiri scrise mulţi ani mai târziu, spre bătrâneţe, când reminiscenţele anilor de tinereţe îi reveneau, evită să amintească nume din societatea moldovenească. Evită la fel să dea date cu privire la mişcarea trupelor austriace, la numărul lor, la garnizoanele lor. Tot ceia ce constituie sentinţă la adresa politicei austriace din aceşti ani, sunt constatări făcute la lumina faptelor de mai târziu. Angeli a apucat vremurile când poporul românesc reuşea să se afirme în Războiul pentru Independenţă dela 1877. Cu această ocazie el putea nota în amintirile sale: ,,După asemenea probe de valoare naţională ne întrebăm ce regim de opresiune a trebuit să apese în veacurile trecute asupra acestui popor ca să-l degradeze în halul în care l-am cunoscut noi în 1854''.

Deşi scrise la distanţă de timp, ceiace scade valoarea detaliilor, amintirile lui Moritz Edlen von Angeli, rămân pentru istoria ocupaţiei austriace în Moldova singurul isvor de impresii cules de Austriaci în această ţară, pe timpul celor trei ani de stăpânire. O descriere, care din cele mai multe puncte de vedere evită detaliile pentru a câştiga în exactitate, vine astfel să se adauge altor descrieri contimporane ale societăţii moldoveneşti dela jumătatea veacului trecut.

THEODOR BUCUR

TREI FIBULE TRACICE LA NORD DE DUNĂRE

In studiul nostru *Ein Problem aus der Frühgeschichte Südosteuropas*, care se găsește sub tipar,[1] cât și în comunicarea făcută la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice la 30 Noembrie 1943, am tratat pe larg problema agrafelor sau fibulelor de tip așa-numit tracic. O parte din textul acestei comunicări va fi folosită în articolul de față, în care ne oprim mai de aproape asupra fibulelor dela Pecica și Orșova, prima fiind singura cunoscută până acum la Nord de Mureș. Prezența lor la periferia nord-vestică a agrafelor tracice are o deosebită valoare pentru harta răspândirilor acestor forme de cultură, în care se oglindește minunat de bine spiritul conservativ al neamurilor tracice, care reușesc să-și mențină și să-și impună formele lor tradiționaliste în decursul ultimelor cinci secole dinaintea erei creștine, vreme în care se datează seria acestor fibule.

1. *Fibula dela Pecica, județul Arad.*— In timpul ultimei călătorii de studii ce am întreprins anul trecut (1943) la muzeele din Transilvania și Banat, — după încheierea săpăturilor arheologice din județul Alba și Turda, efectuate împreună cu directorul Muzeului dela Alba Iulia (I. Berciu), în cadrul acestui Muzeu și al Institutului de Studii Clasice dela Universitatea Cluj-Sibiu —, am putut studia mai amănunțit unele materiale mai vechi dela muzeele menționate mai sus. Printre acestea se găsește și fibula dela Pecica, jud. Arad. Agrafa aceasta se află

1) A și apărut între timp în *Balcania*, vol. VI, p. 283 și urm.

în Muzeul Palatului Cultural din Arad, inventariată sub nr. 1998 [1]).

Fibula dela Pecica este foarte bine conservată, ceea ce nu se întâmplă prea des cu astfel de delicate podoabe. Ea e lucrată din sârmă de bronz, cu secţiunea rotundă. Are un arc semicircular. La mijlocul corpului prezintă o uşoară îngroşare, pe când în regiunea port-agrafei şi a capului sârma se subţiază, pentru a forma pe deoparte un resort unilateral şi unispiralic, iar pe de alta a se prelungi cu un apendice oblic, decorat la extremitatea sa cu cinci liniuţe paralele incizate. Prelungirea aceasta are o formă conică. De ac atârnă un lănţişor din 4 verigi lucrate din placă subţire de bronz, cu secţiunea dreptunghiulară. Lănţişorul făcea parte probabil dintr'o garnitură mai mare. Lungimea fibulei e de 6,60 cm. *Fig.* 1.

Această agrafă, cât şi întreaga grupă a fibulelor preistorice, servea pentru prinderea hainelor şi a unor podoabe.

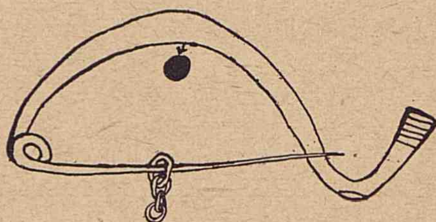

Fig. 1. Fibula tracică dela Pecica. Muzeul Palatului Cultural, Arad. (La fibule de type thrace de Pecica).

2. *Fibulele dela Orşovà.* — Incă din 1934, d-l R. Vulpe nota două fibule ,,tracice'' în Muzeul din Timişoara [2]). Locul lor de provenienţă nu se cunoştea pe atunci cu certitudine. După noua orânduire a secţiunii de preistorie a Muzeului dela Timişoara de către d-l Marius Moga, delegatul Institutului de studii

1) O sumară consemnare găsesc la d-l I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 1933, p. 159. In inventarul Muzeului se află doar această însemnare : ,,fibulă cu ac din săpături''. Nu putem pune însă niciun temeiu pe afirmaţiunea că această fibulă ar proveni din ,,săpăturile'' dela Pecica, fiindcă acelaşi lucru se spune şi la obiecte care provin în mod cert din descoperiri întâmplătoare.

2) R. Vulpe, în *Revista Istorică Română*, IV, 1934, p. 317.

clasice de pe lângă Universitatea Cluj-Sibiu, cele două fibule se găsesc inventariate sub nr. 2241 și 2244. In Inventar se face această mențiune : ,,fibule de bronz de lângă Orșova".

Primul exemplar, — inv. nr. 2241 —, e lucrat din bronz, cu corpul îngroșat la mijloc, având o secțiune triunghiulară. Pe corp nu prezintă niciun fel de ornamentare. Acul lipsește în întregime. Prelungirea de deasupra piciorului fibulei ia o formă similară literei *S*, cu buton terminal. Resortul, — deși lipsește o parte din el, — era unilateral și unispiralic. Lungimea totală a agrafei e de 4 cm. *Fig.* 2.

Spre deosebire de fibula precedentă, al doilea exemplar e păstrat în bună stare. El reprezintă aceiași îngroșare a corpului și secțiune similară, având însă pe partea superioară a corpului o decorație care constă dintr'un grup de trei liniuțe incizate și paralele ce se repetă de 4 ori. Prelungirea din regiunea port-agrafei are o formă asemănătoare fibulei nr. 1, adecă similară literei S sau gâtului de lebădă. Acest exemplar nu are decât o lungime de 2,50 cm. *Fig.* 2—3.

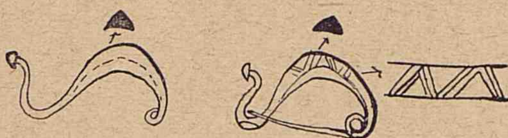

Fig. 2—3. Fibulele tracice dela Orșova. Muzeul Banatului, Timișoara. (Les fibules de type thrace d'Orșova).

Cele trei fibule publicate aici aparțin grupei fibulelor numite *tracice*. Denumirea aceasta, așa precum am arătat amănunțit în studiul amintit, a fost dată prima oară de arheologii bulgari. Termenul a pătruns încă de acum două decenii în literatura de specialitate și s'a îndătinat. Incercarea d-lui R. Vulpe din 1930 de a schimba această denumire [1]), n'a avut sorți de izbândă, deoarece descoperirile ce au urmat n'au întârziat să modifice dela sine părerile profesorului dela Universitatea din Iași. Dealtfel chiar autorul lăsa deschisă posibilitatea unei noui revizuiri.

Problema acestor fibule a stârnit pe vremuri o vie polemică arheologică. In prezent ea poate fi însă mai ușor rezol-

vată, decât acum 10 ani și mai bine. In afară de criteriile de ordin tipologic, care aveau precădere pe atunci, acum s'au introdus și altele, cum este stratigrafia și asocierea cu obiecte bine datate.

Bazat pe aceste noui constatări și pe cronologia fibulelor tracice, noi am stabilit cinci variante, care se pot urmări, cu toate amănuntele, în studiul citat, și la *fig. 4*, unde reproducem tipurile reprezentative și anume :

Varianta I : fibule cu prelungirea piciorului verticală, prevăzută cu un mic buton terminal ; *Ia* : seria Mușovița-Alekaria, cu prelungirea făcând un unghiu drept și sub-varianta Ib (seria Nadejda—Bailovo), fără acest unghiu.

Varianta II : cuprinde numeroasele fibule cu prelungirea conică sau prizmatică, *fără* buton ; în această grupă am înglobat toate fibulele așa numite „moesice" după d-l R. Vulpe, care la d-l V. Mikov făceau parte din varianta sa IV.

In interiorul acestei variante deosebim trei sub-tipuri : *IIa* : fibule cu corpul subțire, delicat, lucrate de obiceiu din sârmă cu secțiunea rotundă, prezentând uneori o ușoară îngroșare la mijlocul corpului ; prelungirea are o formă conică, adesea decorată cu linii incizate ; ca exemplare reprezentative dăm fibula dela Pecica și pe cea dela Ostrovul-Mare. *IIb* : fibule cu corpul mai desvoltat și prelungirea mai îngroșată, de o formă conică, mai des prizmatică ; exemplar reprezentativ : agrafa dela Djurov, cu corpul decorat cu valuri. *IIc* : aci se înseriază fibulele cu prelungirea relativ scurtă, îngroșată brusc și terminată cu un buton ce prezintă o față plană, pe care apare de obiceiu un ornament incizat, în formă de cruce ; atât forma prelungirii, cât și amănuntul decorativ, le întâlnim la fibulele timpurii-Latène, cum este de pildă un exemplar dela Orșova (*Bucu-*

---

1) R. Vulpe, *L'Age du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balkanique*, Paris, 1940, p. 58 și urm. ; v. și p. 149. Pentru tipologia preconizată în 1931 de V. Mikov, conservatorul Muzeului Național din Sofia, a se vedea studiul său : *Thrakische Fibeln*, scris în l. bulgară și cu un scurt rezumat în l. germană, în *Izvestija, Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, VI, 1930—1931, pp. 171—182 ; la fig. 149 sunt reproduse cele 28 fibule tracice cunoscute de autor până în 1931, iar la p. 173 se dă harta răspândirilor acestor fibule. La Nord de Dunăre se cunoșteau atunci numai două localități, pe când acum avem 12.

rești, I, 1935, p. 33, pl. II, 6); analogia are o valoare și pentru determinarea cronologiei fibulelor tracice; formă reprezentativă: exemplarul nr. 1 dela Palanka (v. și un exemplar dela Kara-Musal din Bulgaria (Mikov, *o. c.*, fig. 149, 28).

Varianta III: cuprinde fibulele cu prelungirea mai mult sau mai puțin spiraliformă, întâlnite în trei subvariante: *IIIa*, cu prelungirea în formă de spirală larg deschisă (fibula dela Mal-Tepe), *IIIb*, cu prelungirea în formă de spirală răsucită spre corpul fibulei (un exemplar inedit în Muzeul din Plovdiv, inv. nr. 1453) și *IIIc*, cu apendicele răsucit în exterior, ca la fibula dela Palanka (fig. 4, IIIc).

Varianta IV: fibule cu prelungirea curbată către corpul fibulei și prevăzută *cu buton*; ea reprezintă o fază de tranziție spre varianta V; deosebim o subvariantă cu corpul subțire și prelungirea curbată mai mult (IVa=exemplarul dela Bačkovski Monastir) și o alta cu corpul îngroșat la mijloc și piciorul ușor înclinat (IVb=fibula dela Mumdjilar).

Varianta V: cuprinde toate fibulele cu piciorul în forma literei S sau a gâtului de lebădă, prevăzut *cu buton terminal*; se deosebește o subvariantă *Va*, cu corpul subțire și secțiunea rotundă (ca fibula dela Červen), care derivă foarte probabil din tipul IVa și o subvariantă Vb, ca exemplarele dela Tinosul-Poiana-Drobeta, etc., derivând din IVb; secțiunea corpului acestora din urmă este de obiceiu triunghiulară sau fațetată. Cele patru exemplare de argint din descoperirea dela Epureni, cu aspect greoiu, corp massiv și buton evoluat, reprezintă o nouă subvariantă: *Vc*.

Fibula dela Pecica aparține tipului *IIa*, care cuprinde precum am văzut agrafe cu corpul delicat, lucrate de obiceiu din sârmă, cu secțiunea rotundă. Uneori fibulele din această grupă, — cum dealtfel se poate observa cu ușurință chiar la exemplarul dela Pecica, — oferă la mijlocul corpului o ușoară îngroșare. Prelungirea de deasupra piciorului de formă conică și decorată cu liniuțe paralele, realizate prin incizie, cum întâlnim și la agrafa dela Pecica. O foarte bună analogie la această descoperire o oferă cele două fibule dela Ostrovul-Mare, jud. Mehedinți. Unul dintre aceste exemplare e reprodus de noi la

fig. 4, IIa[1]). El are aceiaşi îngroşare a corpului şi o formă cu totul similară a prelungirii conice. Al doilea exemplar reprezintă acelaşi tip. El e în stare fragmentară şi se află în Muzeul Regiunii Porţilor-de-Fer din Turnu-Severin[2]). Mediul în care au fost descoperite aceste două fibule aparţine civilizaţiei tardive-hallstattiene, în care se amestecă şi produse de origine grecească din sec. V-lea a. Chr., cum este depozitul de fibule de argint de tip aşa zis *à charnière*[3]), precum şi imitaţii după vase greceşti. In această din urmă grupă cităm vasul din seria numită *oenochoe*[4]), descoperit într'un mormânt la un loc cu un ac de bronz în formă de copcă, tipic necropolelor ilirice[5]). Tot în cimitirul dela Ostrovul-Mare s'au scos la iveală şi urne în formă de clopot, decorate cu brâuri alveolare, cu profil şi tehnică proprii perioadei de sfârşit a Hallstatt-ului local. Atari forme am remarcat de curând şi la Pecica, în materialul aflător în Muzeul Palatului Cultural din Arad. Avem de a face cu un mediu de cultură, nu numai contemporan, dar care se prezintă şi cu un aspect similar, de caracter iliro-trac. Atât fibulele din valea Dunării, cât şi cea depe valea inferioară a Mureşului, aparţin acestui mediu arheologic.

La Nord de Dunăre nu mai posedăm în prezent niciun exemplar similar fibulei dela Pecica şi celor două agrafe dela Ostrovul-Mare. Aceste trei exemplare sunt deocamdată singurele din ţara noastră, — şi în general dela Nordul Dunării, — care ilustrează prima perioadă de răspândire a fibulelor tracice de tip IIa, care se datează în sec. V—IV-lea a. Chr. şi care sunt bunuri ce fac parte din inventarul civilizaţiei locale hallstattiene din Dacia.

In schimb la Sudul Dunării întâlnim mai multe exemplare, care oferă analogii cu cel dela Pecica. Astfel notăm fibula dela

1) O primă reproducere în: D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, fig. 222, 3; vezi şi pl. 176.

2) Nr. inv. I, 459.

3) D. Berciu, *o. c.*, p. 179 şi fig. 223, 7.

4) *Ibidem*, fig. 206.

5) Compară: *Wissensch. Mitt. aus Bosnien und Hercegovina*, I, p. 94, fig. 136 şi p. 96, fig. 137 şi 139.

Karlukovo [1]), Ruska-Bela [2]) și Kara-Mussal [3]). Deosebit de interesantă este însă prezența unei fibule tip II a la Vlașko-Selo [4]), fiindcă ea stă în dependență cu un nivel târziu-hallstattian traco-iliric, contemporan cu cel dela Pecica și Ostrovul-Mare din România. Exemplarul amintit e lucrat din sârmă de bronz, cu secțiunea rotundă, ca și cel din județul Arad.

Cât privește cele două fibule dela Orșova, ele se înglobează într'o mare grupă de fibule cu prelungirea sau apendicele în forma gâtului de lebădă, pe care le-am adunat în varianta V. Prin forma și aspectul lor general, cele două agrafe aparțin sub-variantei Vb, ca și exemplarul din castrul roman Drobeta, reprodus aice pe tabela tipologică (fig. 4, Vb). In tipologia mai veche, a d-lui R. Vulpe, asemenea fibule erau caracte.istice variantei sale numită „getică" [5]), iar după V. Mikov, ele fuseseră grupate în a sa variantă III [6]).

Un exemplar similar fibulei nr. 2 dela Orșova (fig. 3), — cu deosebire prin apendicele său, — a fost descoperit în stratul Latène III dela Tinosul, jud. Prahova [7]). In același nivel par a se fi descoperit ambele fibule tip Vb dela Poiana, jud. Tecuciu [8]), dintre care una încă neterminată de către meșteșugar [9]); ceea ce a făcut pe descoperitor să emită ipoteza că asemenea fibule se lucrau și în teritoriul dela Nordul Dunării [10]). Exemplarul neterminat dela Poiana este turnat, ca și cele două agrafe dela Orșova. După ce ieșeau din tipar, aceste podoabe erau fasonate cu ciocanul.

O bună paralelă la fibula întreagă dela Orșova găsim și

---

1) Mikov, *o. c.*, fig. 149, 18.

2) *Ibidem*, fig. 149, 20.

3) *Ibidem*, fig. 149, 27.

4) *Ibidem*, fig. 149, 19.

5) *L'Age du fer*, p. 62.

6) *O. c.*, fig. 149, 13—16.

7) Radu și Ec. Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, în *Dacia*, I, 1924, pp. 213—214, fig. 43 17=48, 2 (fotografie).

8) R. Vulpe, *L'Age du fer*, pp. 60—61, fig. VI, 1—2.

9) *Ibidem*, fig. VI, 1 ; amănunte tehnice asupra acestui exemplar la : R. și Ec. Vulpe, *o. c.*, pp. 213—214.

10) R. Vulpe, *L'Age du fer*, p. 61.

în exemplarul dela Snagov, al cărui apendice are aceiaşi siluetă [1]. Pentru forma apendicelui dela primul exemplar găsim o mai apropiată asemănare la fibula dela Răcari, jud. Dolj [2]), care are aceiaşi depărtare de corp. Decoraţiunea depe arcul fibulei (fig. 3) este oarecum înrudită cu aceia depe corpul exemplarului dela Djurov (fig. 4, IIb).

Cele două exemplare dela Orşova, ca şi întreaga lor serie V reprezintă ultima etapă evolutivă a fibulelor de tip tracic, precum am arătat în studiul citat mai sus. Varianta V, cu deosebire formele Vb, are cea mai largă răspândire. Numai la noi în ţară se cunosc până acum 15 exemplare din seria Va, dintre care 11 ilustrează tocmai subvarianta Vb.

Punctul cel mai nord-estic al răspândirii fibulelor tracice [3]) este indicat prin descoperirea dela Epureni, jud. Fălciu, unde avem patru fibule de argint massiv, reprezentând o sub-variantă de sine stătătoare în interiorul grupei V (fig. 4, Vc). Ele au fost descoperite la un loc cu 76 monede de argint, imitaţii după tetradrahmele lui Filip II [4]). Fibulele dela Poiana depe valea Siretului, — nu departe de confluenţa acestuia cu Trotuşul, — arată şi o direcţie spre Transilvania, unde deocamdată nu s'a descoperit nicio fibulă tracică, în afară de agrafa amintită, dela Pecica. Dealtfel şi exemplarul dela Dobriţa, jud. Gorj, aparţinând tipului Vb, arată şi el o penetraţie pe valea Jiului către centrul Transilvaniei.

In privinţa datării fibulelor tracice din grupa V, am arătat în altă parte [5]) criteriile, care ne fac să credem că ele au circulat mai ales în sec. II şi I-iu a. Chr., când trebuie să plasăm şi cele două agrafe dela Orşova. Ţinând însă seama şi de tendinţa aşa de înrădăcinată a neamurilor geto-dace şi traco-ilirice spre conservatism, bănuim că ele au putut dăinui şi în sec. I-iu al erei creştine, mai ales că civilizaţia geto-dacă La tène se prelungeşte şi ea, cel puţin la Nordul Dunării, până la cucerirea

---

1) *Publicaţiile Muzeului Municipiului Bucureşti*, nr. 2, 1935, p. 20, fig. 25.

2) D. Berciu, *o. c.*, fig. 261, 4.

3) Vezi harta răspândirilor în studiul nostru, *Ein Problem*, fig. 7

4) *Bucureşti. Revista Muzeului şi Pinacotecei Municipiului Bucureşti*, I, 1, 1935, pp. 17—37, cu fig. 2—5 (Dr. Severeanu).

5) V. studiul citat : *Ein Problem aus der Frühgeschischte Südosteuropas*.

romană. Cu primele variante, fibulele tracice își făcuseră apariția încă pe la 500 a. Chr.

Fibulele tracice au prin urmare o viață de cel puțin cinci secole. Lunga lor dăinuire ne amintește o altă serie de agrafe, de origine ilirică certă, anume fibulele așa numite „în formă de ochelari", cu o mare putere de expansiune. Se constată din nou același permanent conservatism al Tracilor și Ilirilor, deopotrivă în tipologie, așa după cum era constatat și în rit. Fibulele tracice își încep evoluția lor în perioada de sfârșit a primei epoci a fierului, adică în Hallstatt-ul tardiv de coloratură iliro-tracă pe întreg teritoriul ocupat de aceste podoabe. E interesant de subliniat că o civilizație târzie-hallstattiană a fost descoperită de curând în Sudul Moldovei, chiar la Poiana, de unde se cunosc agrafele amintite. D-l Gh. Ștefan a identificat în 1943 aceiași civilizație hallstattiană și în Dobrogea nordică, deci într'o regiune unde s'a descoperit acum 13 ani mormântul princiar traco-scitic dela Agighiol, dela sfârșitul sec. V-lea a. Chr., săpat de I. Andrieșescu. Inventarul acestui mormânt stă alături de produsele artei de caracter așa de mixt, traco-iliro-greco-scitic din Bulgaria, care are iradieri și la Nord de Dunăre, și care sinteză culturală,— în care s'au îmbinat fericit puternicile influențe hellenice și scitice cu tradiția locală tracică și, în mai mică măsură, ilirică din zona nord-vest-balcanică și chiar veneto-illirică din Nordul Italiei, — este contemporană cu prima serie a fibulelor noastre tracice, din sec. V-IV-lea a. Chr., ca și cu întreg complexul iliro-trac (nu traco-scitic [1]) din Transilvania și Oltenia, în mediul căruia apar primele fibule de tip tracic, cum este exemplarul dela Pecica. Descoperirile din ultimii 10 ani dela Nord de Dunăre au avut darul să invedereze și mai mult marea unitate de cultură din perioada imediat premergătoare Celților din teritoriul carpato-balcano-dunărean, în care

1. Cum afirmă d-l Nestor (*Dacia*, VII—VIII, p. 169), fără să aducă nicio dovadă. De altfel am arătat în repetate rânduri că Sciții n'au jucat un rol de seamă în creiarea civilizației hallstattiene din Dacia, care derivă organic din aceia a bronzului tracic și se colorează din ce în ce mai puternic cu o tentă certă illirică. *Pe noi ne interesează băștinașii și cultura lor*, ci nu populația suprapusă, care domină câtva timp, ca apoi să fie înghițită de autohtoni. E tocmai cazul Sciților !

circulă podoabele de care e vorba aici. Nu se mai poate deci afirma că la Nordul Dunării nu se găsesc dovezi arheologice de caracter tracic contemporane cu cele dela Duvanlij [1]), cum afirmase un cercetător dela noi [2]).

In această primă epocă de răspândire a fibulelor tracice avem de a face în spațiul geografic amintit cu o populație autohtonă, — pe care însăși marele rege persan, Darius I, o găsește organizată militărește la 512 a. Chr. între Balcani și Dunăre (Geții), — cu o stăpânire scitică în valea Dunării și în

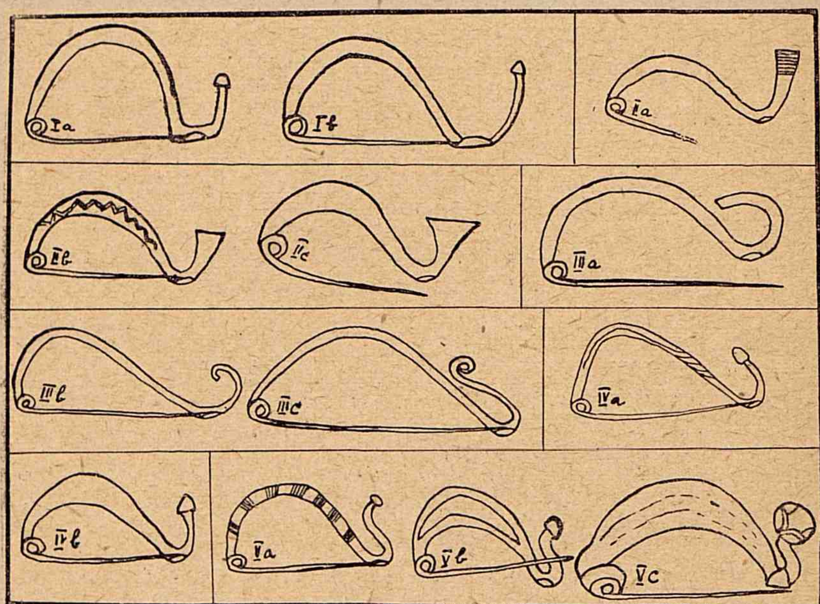

Fig. 4. Tipologia fibulelor tracice. (La typologie des fibules thraces).

Transilvania, care însă se clatină din cauza localnicilor traco-getici și iliro-traci, mai puternici ca număr și cultură decât Sciții slăbiți de influența grecească, și loviți în curând de Celții năvălitori, precum și o puternică penetrație hellenică, în-

1) Bogată regiune în morminte tumulare. In movila Mușovița de acolo s'au descoperit 3 fibule tracice de aur, alături de un mare număr de obiecte grecești dela sfârșitul sec. V-lea a. Chr. (B. Filow, *Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien*, Sofia, 1934).

2) I. Nestor, *Der Stand*, p. 160.

cepând încă din sec. VII-lea a. Chr. In ciuda acestor influențe, care câștigă doar clasa superioară, autohtonii își mențin civilizația lor, creind forme noi în repertoriul cărora intră și aceste fibule, pe care le mențin mai multe secole, cât și fibulele de argint geto-dace.

Raporturile așa de strânse ale populațiilor dela Nordul Dunării din perioada de dezagregare a civilizației hallstattiene din sec. V-lea și din prima parte a sec. IV-lea a. Chr., — care raporturi dealtfel nu făceau altceva decât a continua străvechile legături, — au contribuit în foarte mare măsură la creiarea sintezei geto-dace a Latène-ului, din a doua perioadă a fierului, când agrafele de tip tracic au o răspândire și mai mare. Pe de o parte, difuzarea produselor originale grecești, pe de alta a celor imitate după acestea de către Tracii sud-dunăreni și de către Ilirii din zona vest-balcanică, vor da impulsii noui sintezei care ia naștere după 350 a. Chr., în care partea de contribuție a Celților nu este preponderentă, cum se credea pe vremea lui V. Pârvan. Avem dovezi arheologice sigure, cum sunt vasele dela Grojdibod-Romanați și vasul trilobat dela Ostrovul-Mare-Mehedinți [1]), care se datează prin sec. V-IV-lea a. Chr., că localnicii geto-daci au cunoscut,— prin intermediul Tracilor sud-dunăreni și prin Ilirii vecini dela Sud-Vest, — atât tehnica lutului cenușiu, cât și roata olarului în industria ceramică, *înainte* de venirea Celților, care își fac apariția la noi abia în a doua parte a sec. IV-lea a. Chr., după cum am arătat altădată.

---

1) D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 206 (*Oenochoe*) și fig 238, 1, 6. V. și vasul identic dela Toros (Bulgaria) din sec. IV-lea a. Chr. (*Izvestija, Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, XII, 2, 1938, Sofia, 1939, p. 418, fig 200). Deși anterior am considerat aceste vase, cu 2 torți așezate pe buză, ca bunuri ale civilizației geto-dace din perioada tardivă a Latène-ului, totuși, din cauza descoperirilor din Bulgaria, unde ele apar în complexuri imediat premergătoare epocii Latène suntem înclinați azi a le atribui perioadei tardive hallstattiene (sec. V—IV a. Chr.). Ele sunt imitate după modele grecești de bronz din sec. V-lea a. Chr. (B. Filow, *o. c.*, fig. 66). Cele două vase dela Grogdibod-Romanați se datoresc relațiilor populațiilor dela Nordul Dunării cu Tracii sud-dunăreni. Vasul — oenochoe dela Ostrovul-Mare pătrunde în valea Dunării prin intermediul Ilirilor. O dovadă cu totul recentă a apărut tot în județul Romanați, anul trecut (vezi : D. Berciu, în *Arhivele Olteniei*, 1943, sub tipar).

In a doua parte a evoluţiei lor, fibulele tracice sporesc conţinutul însuşi al civilizaţiei Latène dela Sud şi dela Nord de Dunăre. Amintim că fibule de tipul celor dela Orşova au apărut, — lucru semnificativ,— şi în lagărele romane, ca Drobeta, şi Răcari, unde nu se constată o civilizaţie Latène prea puternică. Condiţiunile stratigrafice, în care au fost descoperite atari fibule, nu ne sunt cunoscute, dar prezenţa lor acolo nu poate fi pusă decât în legătură cu localnicii.

Expediţiile la Dunăre, contra Tracilor, Ilirilor şi Geţilor' ale lui Filip II, Alexandru cel Mare şi ale lui Lisimach, cât şi întinderea statului getic al lui Burebista până la Sud de Balcani, vor fi contribuit şi ele într'o oarecare măsură la difuzarea podoabelor de tipul arătat, în afară de faptul că avem de a face cu o mare massă etnică omogenă şi puternică, în care răspândirea aceloraşi produse indigene era ceva firesc.

Pe când localnicii mai înstăriţi, cum sunt cei din Sud, porniţi pe calea hellenizării, îşi procură fibule de tradiţie locală din *aur*, pe care le iau cu ei şi în mormânt, ca la Muşoviţa, alături de obiectele greceşti, luxuoase şi la modă, cei mai săraci poartă agrafe de bronz sau chiar de fier, ca la Bailovo, pentru a răspunde şi ei unui sentiment general-omenesc, de a imita pe cel mai bogat, dar şi unui sentiment mai adânc, care porneşte din respectul faţă de tradiţie, de care nu erau lipsiţi Traco-Ilirii şi dela care l-am moştenit şi noi, Românii. Uneori, asemenea fibule modeste erau aşezate în vase tot de fabricaţie locală, cum este cel din aceiaşi necropolă dela Bailovo, dela izvoarele Iskerului [1]), asemănător celui dela Călăraşi-Dolj [2]). Aceste fibule ne arată şi ele că în massa tracică exista o *diferenţiere socială*, care apare încă din vremurile îndepărtate ale preistoriei şi care se accentuiază din ce în ce mai mult, începând din epoca metalelor, *când arma* de bronz şi apoi de fier creiază o clasă a luptătorilor, cu rol de seamă în viaţa grupărilor omeneşti. Unele fibule s'au descoperit în morminte de luptători, ca la Kneja, Bailovo şi Troian, altele însă s'au găsit în mor-

---

1) V. Mikov, *Izvestija. Bull de l'Inst. arch. bulgare*, VI, 1930—1931, p. 159, fig. 140 şi fig. 139, 2=fibulă tip I b (la noi fig. 4, I b).

2) D. Berciu, *o. c.*, fig. 183.

mintele de femei, cum este de pildă bogatul mormânt tumular dela Mușovița, ori în morminte în care lipsesc armele. Faptul că în unele morminte dela Sud de Dunăre se găsesc așa de multe lucruri grecești, ca în regiunea Duvanlij (Mușovița-Moghila), unde au apărut fibule de aur, de tip tracic (varianta Ia; v. fig. 4, Ia), nu trebue să ne impresioneze, fiindcă purtătorii acestor lucruri, ca și la Trebeniște, pe lacul Ohrida, sunt localnicii, Traci la Duvanlij și Iliri în al doilea caz. Din păcate fibulele dela Orșova și Pecica sunt descoperiri întâmplătoare, ceea ce nu ne permite a trage vreo concluzie în felul celor de mai sus.

Apartenența etnică a acestor fibule nu poate scăpa astăzi nimănui. Pe baza *răspândirii* lor, așa precum o arată în mod concret harta întocmită de noi [1]) cât și după *mediul* în care au apărut, ele nu pot fi atribuite decât populațiilor ce au locuit în ultimele cinci secole dinaintea erei creștine vastul spațiu geografic ce se întinde dela Nordul Carpaților până la Rhodope. Cum asemenea fibule nu s'au mai descoperit în nicio altă parte a Europei, ele nu pot fi în niciun caz trecute pe seama *elementelor etnice intrusive* în acest teritoriu, cum ar fi Sciții, Celții, Grecii sau Romanii. *Fibulele tracice sunt creațiuni ale localnicilor*, fie că-i numim Traci, nord-și sud-dunăreni, fie că le zicem Iliro-Traci, cu deosebire acelora care le poartă în zona de interferență a lumii ilirice cu cea tracică, în care intră și Dacia sud-vestică, ori Geto-Daci pentru vremurile mai recente.

Deocamdată nu putem preciza unde a fost centrul de fabricare al acestor podoabe, dar un lucru este cert, că ele se lucrau și la Nord de Dunăre, după cum o dovedește exemplarul încă neterminat dela Poiana. Fibulele noastre se fabricau probabil pe întreg teritoriul carpato-balcano-danubian, ele fiind, pe lângă atâtea altele, o dovadă în plus a unei mari unități de cultură, care a existat în toate vremurile în Europa sud-estică.

D. BERCIU

---

1) *Ein Pr blem*, fig.7.

CÂTEVA CONSIDERAȚIUNI ASUPRA FRAGMENTELOR AȘA-ZISULUI TOPARCHA GOTTICUS [1])

Pe la 1815, cunoscutul bizantinolog B. Hase a descoperit într'un codex ce conținea scrisorile Sft. Vasile, ale lui Phalaris și Grigore din Nazianz, aflat atunci la Biblioteca Națională din Paris, trei fragmente greco-bizantine pe care le-a publicat în comentariul la opera lui Leon Diaconul, editată de dânsul (B. Hase, Leo Diaconus, Parisiis 1819). Prima ediție fiind parte pierdută parte epuizată, o a doua a apărut la Bonn în 1828; fragmentele se găsesc la pag. 496—505 ale acestei ultime ediții, cu traducerea lor în latinește, făcută de editorul întregei lucrări, B. Hase. Manuscrisul original a fost căutat în 1818 de bizantinologul rus Kunik și nu a mai putut fi găsit, restituit probabil

1) Asupra manuscriptului enigmatic publicat de Hase în comentariul său la Leo Diaconus am atras întâia oară atenția la noi, acum mai bine de douăzeci de ani. (V. *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, în ,,Byzantinisch-neugr. Jahrbücher'', 1922). Autorul n'a cunoscut însă acest studiu, altfel ar fi aflat cât e de absurdă părerea după care *Klimata* ar indicat un ,,orășel'', ca și pretenția unora de a situa teatrul evenimentelor în Crimea numai pentrucă Porphyrogennetos ne vorbește despre așa-zisele Klimata dela Cherson și Bosporos.

De atunci însă a apărut în privința acestui termin, — antic, de sigur, dar de o vastă răspândire în geografia și astrologia medievală, — lucrarea fundamentală a d-lui Honigmann, *Die sieben Klimata und die* πόλεις ἐπίσημοι, Heidelberg 1929, și ea confirmă înțelesul de ,,regiune'', ,,circumscripție'', pe care l-am dat acestui termin. Și această erudită lucrare a scăpat atenției autorului. Articolul său e însă interesant prin considerațiile pe care le face cu privire la raporturile dintre barbari și autohtoni.

N. B.

bibliotecii din care fusese luat pe timpul campaniilor napoleoniene [1]).

Primul fragment cuprinde descrierea unei călătorii. Autorul cu escorta sa merge spre casă; vine de undeva dela Est de Nipru și trebue să treacă prin Maurocastron.

Se povestesc greutățile întâmpinate la trecerea Niprului și a călătoriei mai departe, în timp de iarnă.

Celelalte două fragmente cuprind relațiunea apărării orășelului Klemata (Κλήματα) și cauzele care au determinat pe autor, șef al regiunii, să recurgă la protecțiunea, patronatul unui stăpânitor dela Nord de Dunăre. Se vede că înainte țara autorului fusese cucerită de barbari. Mult timp aceștia trăiesc în raporturi bune cu populația autohtonă, dar la urmă își schimbă atitudinea și încep să prade și să omoare fără motiv. Autohtonii din Clemata și împrejurimi scapă, opunând rezistență, și se pun supt protecția stăpânitorului dela Nord de Dunăre, ca să nu mai fie atacați în viitor.

Numele și persoana autorului au rămas necunoscute; cele două pseudonime date de savanți: ,,Toparcha Gotticus'' și ,,Anonimus Tauricus'' fac dovadă.

Când s'au petrecut evenimentele relatate? Problemă discutată cu pasiune, dar fără alt rezultat concret decât acela de a se recunoaște că singura constatare valabilă este aceia făcută de B. Hase: ,,scriptura est ligata quam docant sec. X aut XI'' [2]). Nimeni altul afară de dânsul nu a văzut manuscrisul și nimeni altul nu poate să facă vreo apreciere asupra hârtiei și scrisului. Manuscrisul nu purta nicio dată, și alte elemente pentru fixarea ei în afară de cele produse de editor nu mai sunt.

In special Westberg a încercat să obțină preciziuni din alte elemente scoase din cuprins. Toparchul povestește că atunci când trecea Niprul, Saturn în drumul lui era lângă constelația Vărsătorului, ceiace nu este un fenomen obișnuit iarna. De aceia el a recurs la bunele oficii ale astronomului Seeboth, pentru a-i determina data când fenomenul a putut avea loc. Răspunsul,

---

1) Datele de mai sus le dăm după articolul lui F. Vestberg, *Zapisca Gotscago Toparcha* (Vizantijskij Vremennik, nr. 15, p. 72).

2) Citat după Westberg, p. 83.

cu toate consideraţiunile astronomice, nu da nimic precis istoricilor, pentrucă numai în perioada dela 873 până la 1111 Saturn a trecut iarna prin constelaţia Vărsătorului nu mai puţin de nouă ori, şi anume în anii 873—875, 903—904, 931—934, 961—963, 990—993, 1020—1022, 1050—1052, 1081—1082 şi 1109—1111. Şi înainte şi după aceste date, în lungile sale călătorii, Saturn a mai întâlnit iarna, pe firmamentul înstelat, constelaţia Vărsătorului.

Rămâne să ne mulţumim cu data destul de vagă, fixată de Hase : sec. X sau XI, şi cu speranţa că un cercetător norocos va găsi manuscrisul şi într'însul elemente pentru fixarea datei cu o mai mare preciziune [1]).

Mai multă pasiune s'a pus în fixarea locului unde s'au petrecut evenimentele, pentrucă majoritatea savanţilor care s'au ocupat de problemă erau Ruşi, şi era natural ca ei să fi vrut să găsească în fragmente date care să servească istoriei ţării lor [2]).

Din primul fragment se vede că patria, casa toparchului era situată astfel încât, venind dela Nipru, ca să ajungă la destinaţie, trebuia să treacă prin Maurocastron, ceia ce înseamnă că era la Apus de Nipru şi la Apus de Maurocastron.

Trecerea Niprului ca şi toată călătoria prin Ucraina de azi, e un eveniment neobişnuit ; dimpotrivă, drumul până la stăpânitorul dela Nord de Dunăre, abia menţionat în ultimul fragment, fiind fără importanţă prin el însăşi, e un drum scurt şi uşor de făcut.

Motivele care determină pe toparch şi supuşii lui să recurgă la patronatul acelui stăpânitor sunt că erau vecini cu dânsul şi nu se deosebeau în felul lor de viaţă de obiceiurile locuitorilor de acolo.

Noul patron, după ce acceptă propunerea, donează toparchului venituri anuale chiar în ţara lui şi încă o satrapie

---

1) Westberg, *o. c.*, p. 267—71.

2) Vasilievschi, în art. său *Russko—Vizantiiskie Otrîvki* (Jurnalul Min. Instr. rus, Iunie 1876), citează în acest sens un extras dintr'o scrisoare a lui Hase.

ceiace înseamnă că acesta putea să tragă foloase din donaţiile făcute, nefiind departe de donator [1]).

Toate acestea arată că ţara toparchului se afla undeva lângă Dunăre. Linia Nipru-Maurocastron, vecinătatea afirmată, toate arată acelaş lucru.

Nu te pui sub protecţia cuiva, nu capeţi fiefuri dela dânsul dacă eşti departe; protecţia lui devine ineficace, iar administraţiunea fiefului iluzorie. Nu te asemeni în obiceiuri cu grupări îndepărtate, ci cu cele apropiate, cu care poţi să comunici şi să fii chiar înrudit.

Motivul principal care a făcut pe savanţii ruşi să decidă că regiunea de care este vorba în manuscris nu e la Dunăre ci în Crimeia, şi să treacă peste toate consideraţiile de mai sus, e numele orăşelului apărat de toparch, „Klemata".

In relaţiune, acest nume e pomenit de două ori; în fragmentul al doilea toparchul ne spune că atitudinea barbarilor l'a determinat să populeze din nou Klemata, să-i ridice zidurile distruse şi să clădească o cetăţuie unde să se poată adăposti, în caz de nevoie, populaţia autohtonă. In ultimul fragment, Klemata e pomenită din nou: stăpânitorul dela Nord de Dunăre dă acest orăşel toparchului.

Numele Klemata e cunoscut în sec. X şi XI. Constantin Porfirogenetul îl dă unei regiuni din Crimeia, situată nu prea departe de Cherson şi Bosfor, în apropiere de Balaclava de astăzi. Hase a fost primul care a decis că orăşelul toparchului trebue să fi fost numaidecât Klemata, pomenit de Constantin Porfirogenetul. După dânsul s'au luat aproape toţi ceilalţi [2]).

De aci vin toate celelalte concluziuni, şi istorice şi geografice. Toparchul este „Anonimus Tauricus" sau „Toparcha Gotticus", pentru că au fost Goţi în Crimeia. Barbarii sunt sau

1) Ne referim la anexele prezentului articol, care conţin o traducere latină făcută de Hase, reprodusă după articolul lui Westberg, mai sus citat şi o traducere în româneşte după versiunea rusă a lui Westberg, neputând supune textul grec.

2) Westberg dă lista tuturor cercetătorilor care s'au ocupat de fragmentele toparchului până la dânsul, teoria lui Hase, pp. 73—74; ceilalţi îl urmează, afară de Vasilievschi, Miliucov şi Pič.

Ruşi sau Chazari, iar protectorul dela Nord de Dunăre trebue să fi fost Rus.

Şi geografia suferă ca teoria susţinută să fie cât mai plauzibilă. Maurocastron nu mai e la Cetatea-Albă, ci emigrează într'un loc nedeterminat, unde Italienii au cunoscut o cetate Nigropoli, nume care ar trebui să corespundă golfului Νεκρόπυλα, pomenit de Constantin Porfirogenetul şi care trebue să fie numai decât golful Perecopului [1]).

Conjecturile istorice au rămas ce au fost, simple conjecturi.

Ajustările geografice au fost nu de mult lichidate de d-l prof. Bănescu în răspunsul dat d-lui Bromberg, care s'a adăpat cu o profuziune lipsită de reticenţe din izvoarele puse la dispoziţia sa de comentatorii toparchului. Maurocastron a rămas pe loc [2]).

A rămas problema Klematelor, pe care s'a străduit s'o rezolve, nu fără succes, savantul bizantinolog rus Vasilievschi. Unde a fost Klemata? A existat oare numai regiunea aşaziselor Klemata din Crimeia, ori au existat şi alte regiuni şi localităţi cu acest nume?

După Vasilievschi [3]) κλίμα, scris dese ori de Bizantini κλῆμα supt influenţă latină, are mai multe sensuri:

1. Inclinarea cerului faţă de pol (latitudinea la cei vechi) şi ţara cu această latitudine;

2. Orice fel de ţară, provincie sau regiune, mare sau mică: în scholii juridice Οἱ Βικάριοι τοῦ Ποντικοῦ ἢ ἑτέρου τινὸς ὅλου κλί-ματος. Un şef de regiune la Teofilact Simocatta se chiamă κλιματάρχης.

3. Un loc jos şi şes, fie lângă mare, fie lângă munţi; Sf. Paul către Galat., ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας.

---

1) Westberg, pag. 241.

2) *Toponymical and Historical Miscellanies on Medieval Dobrudja, Bassarabia aud Moldovalachia, Byzantion* XII şi XIII; răspunsul d-lui prof. Bănescu în *Byzantion* XIII.....

3) Reproducem argumentarea lui Vasilievschi din articolul său mai sus citat din Jurnalul Ministerului Instr. Publice rus. Iunie 1876, pag. 368—434, caiet 185.

La Gh. Pisides și Teofan τὸ Πόντιον κλίμα și la Nichita Choniates τὰ Πόντια κλήματα.

4. In fine κλίμα înseamnă o anume unitate administrativă mai mică decât o provincie sau o themă, determinată de raporturi fiscale sau financiare. In Ducange κλίμα și κλήματα sunt explicate prin μέρη =partes, pentru a arăta cartiere din orașe; exemplele sunt date în Ducange. In Leo Diaconul (pag. 104) τὰ Θρακῷα κλίματα, Κλιματάρχης, întrebuințat de Manases (sec. XII) paralel cu χωράρχης. In Constantin Porfirogenetul, de Thematibus: Κλῆμα Μεντικόν, în Tracia.

Vasilievschi reproduce și el pasagiile din Constantin Porfirogenetul, invocate de Kunik și Westberg pentru a dovedi identitatea Klematelor toparchului cu cele din Crimeia. In cap. 1 din *De Administrando Imperio*, Constantin Porfirogenetul, vorbind de Pecenegii vecini cu Chersonul, că ar putea ataca și așa-zisele Klemata: κουρσεύειν καὶ ληΐζεσθαι αὐτήν τε Χερσῶνα καὶ τὰ λεγόμενα κλήματα. In cap. 11, șeful Alanilor, preferând prietenia Bizantinilor, poate face rău Chazarilor, când ἐν τῷ διέρχεσθαι πρός τε τὸ Σαρκὲλ καὶ τὰ κλήματα καὶ τὴν Χερσῶνα. Titlul cap. 42 din aceiaș lucrare: Χερσῶνος ὁμοῦ καὶ Βοσπόρου ἐν οἷς τὰ κάστρα τῶν κλιμάτων εἰσίν. In textul capitolului se spune că între Cherson și Bosfor se află castrele Klematelor: ἀπὸ δὲ Χερσῶνος μέχρι Βοσπόρου εἰσὶ τὰ κάστρα τῶν κλιμάτων. Puțin mai sus, Petrona spune împăratului Teofil: „Dacă vrei să stăpânești orașul Cherson și regiunile dependente, trimite acolo pe strategul tău" [1]).

Concluziile expunerii lui Vasilievschi sunt: nu se pot identifica Klematele din Crimeia cu orășelul toparchului, deși au acelaș nume. Klematele sunt regiuni unde se găsesc castre, Klemata toparchului reprezintă un castru. Argumentul lui Westberg că trebue să fi fost un castru în Crimeia care să fi purtat acest nume nu este un argument, pentru că nicăieri din textele citate nu reiese acest lucru.

Dar sunt mai multe regiuni care poartă acest nume. Ele sunt identificate prin numele orașului sau provinciei lângă care se găsesc: Πόντια κλήματα, Θρακῷα κλήματα; până și Klematele din Crimeia sunt determinate prin pomenirea cetăților aflate

---

1) Aceleași texte în articolul lui Westberg, pag. 255.

în apropierea lor: Cherson, Bosporos. Se poate întâmpla să mai fi existat și alte regiuni cu acest nume, care să nu fi fost pomenite de texte.

Toparchul scria pentru cineva care știa unde se află orășelul; nu avea nevoie să adauge un calificativ sau numele altui oraș care să-l deosebească. Neputând fi găsit în alte texte, urmează ca poziția lui geografică să fie determinată după celelalte date din povestirea toparchului și toate aceste date ne duc la Dunăre.

Vasilievschi a căutat Klemata în listele lui Procopius, socotind că e mai ușor să găsești numele orașelor din sec. X în surse din sec. VI și s'a oprit la cetățuia Clemades din regiunea Timocului, aflată în fața Orșovei. Intr'un sens, Procopius latiniza terminațiunile făcând din Amutria (Motrul) Μώτρεες, din Aqua 'Ακύες; e posibil ca dintr'o Κλίματα să fi făcut Κλέμαδες. Dar nu este exclus ca după patru secole de la apariția listei lui Procopius un grecizant să fi făcut din Clemades Klemata.

Oricum ar fi, acțiunea se petrece lângă Dunăre, la Nord sau la Sud nu are nici o importanță, este în imediata ei apropiere, și de aceia relațiunea toparchului are o însemnătate deosebită pentru istoria noastră, pentrucă ne dovedește că se putea trăi supt barbari și ne dă și explicația de ce și cum se puteau stabili raporturi cu ei

Populația era foarte rară și barbarii puțin numeroși. Toparchul cu escorta sa poate călători de la pragurile Niprului [1]) până la Maurocastron, distanță de cinci sute km. prin țară inamică. Toți sunt călări, bagajele și hrana sunt încărcate pe caii de samare, cortegiul nu e prea mic. Drumul e lung și ca distanță și ca durată. Toparchul ne povestește reîntoarcerea, dar trebue să fi început prin a se duce. A ocolit, pentru că nu știe prea bine drumul; la Borion ia călăuze să-l conducă, cum a mai luat probabil și în alte părți. S'a oprit și s'a odihnit prin sate, cum a stat și la Borion. Astăzi ar fi fost oprit la primul post de jandarmi; în sec. X și XI trece printr'o țară inamică și reușește să ajungă cu bine acasă.

---

1) Westberg arată că Borionul trebue să fi fost la pragurile Niprului după descrierea vâltoarei (*op. cit.*, pag. 90).

Nici la Borion, punct de trecere important, nici la Klemata nu se găsesc garnizoane barbare. Când ei vin la pradă nu pot să acopere cu efectivele lor toată regiunea, astfel că mulţi dintre locuitori prind de veste şi se ascund. Până să ajungă la Klemata toparchul poate să întărească locul, să construiască castelul şi să organizeze rezistenţa. Hoarda care vine să prade este aşa de puţin numeroasă încât poate fi învinsă şi gonită cu ruşine de o armată compusă dintr'o sută de călăreţi şi trei sute de pedestraşi.

Toate acestea ne fac să tragem concluzia că hoardele barbare nu erau atât de numeroase încât să acopere tot teritoriul atribuit dominaţiei lor de istorici. N'a încercat nimeni, ca Fustel de Coulanges pentru Franţa, să determine efectivele hoardelor care au trecut pe la noi sau la Bizantini. D-l dr. Elemer Malyusz ne spune că în sec IX—X tot poporul unguresc reprezintă o cifră între 50.000 şi 70.000 suflete[1]), ocupând un teritoriu de 200.000 Km. p.; spre fericirea lor, acest teritoriu era ocupat şi de alte popoare supuse, care de sigur dacă au vrut sau au putut s'au amestecat cu Ungurii. Avarii, Pecenegii şi Cumanii au dispărut şi n'au revendicări teritoriale, unii din ei au ajutat cu succes la sporirea numărului populaţiei ungureşti, alţii poate au dat concurs Bulgarilor. Dacă ne gândim la cifra pe care o reprezintă Ungurii sau Bulgarii ne dăm seama că nu-i puteau întrece cu prea mult, deşi ocupau teritorii mult mai întinse.

Aveau loc de trăit şi alţii, spre fericirea stăpânitorilor,— cum ne spune d-l Malyusz [2]) şi cum de altfel ne-o confirmă şi toparchul, fără să ştie că nu va fi dezminţit—, şi trăiau pentrucă stăpânitorii aveau interes să trăiască. Toparchul nostru se arată mirat de faptul că barbarii după ce se arătaseră drepţi şi blânzi faţă de locuitori încep să prade şi să distrugă totul fără nici un scop. Prin urmare la început ei au lăsat să subziste sate şi oraşe şi au lăsat să subziste şi şefi, ca toparchul, ca să le poată procura ,,equos, animalia, arma, exenia et vestimenta", cum

1) Dr. Elemer Malyusz, *Geschichte des Ungarisches Volkstums*, Budapesta, p. 25.

2) *Idem*, p. 25 în fine.

ar spune cu oarecare tristeţe călugărul Rogerius [1]) vorbind de Tătari. Din această cauză subjugarea le făcea mare plăcere; nu mai era nevoie ca popoarele politice să mai şi lucreze, când lucrau supuşii lor. Din când în când, atunci când relaţiunile între stăpânitori şi supuşi erau bune, aceştia erau onoraţi cu dreptul de a lua parte la expediţii militare, ca Slavii ducelui Salanus, supuşi de Suardu şi de Cadusa, reprezentanţii autorizaţi ai lui Arpad [2]), sau contingentele vlahe de la Nordul Dunării, venite cu Cumanii în ajutorul lui Ioaniţă [3]).

Dar ca să ajungă la o poziţie socială atât de înaltă, autohtonii trebuiau să aibă încrederea stăpânitorilor. Datele toparchului coroborează în această privinţă cu datele lui Anonymus şi ne arată cum se putea ajunge la stabilirea unor raporturi atât de bune: între barbari şi autohtoni se încheiau convenţiuni întărite cu jurământ.

Locuitorii regiunilor învecinate cu Klemata se arată indignaţi de atitudinea barbarilor, şi se duc să reclame, pentrucă ei sunt apăraţi de jurământul dat de barbari, care le garanta securitatea. După începerea ostilităţilor, toparchul încearcă tratative cu barbarii. E drept că tratativele n'au dat rezultate, dar e probabil că astfel de tratative se urmaseră înainte, având ca rezultat jurământul care consfinţea înţelegerea între cele două popoare.

Sistemul acestor pacte, cunoscut din antichitate, a fost practicat şi în decursul evului mediu. Pentru popoarele primitive războiul este starea normală; pacea creiază o situaţie intermediară cu caracter negativ, o lipsă de războiu. Prietenia creia pentru părţile contractante „jus comercii", alianţa, obligaţia reciprocă de ajutor militar. Dacă aceste convenţiuni aveau caracter de durabilitate şi se încheiau cu forme solemne se puneau supt scutul divinităţilor. Romanii le numeau „foedus" [4]).

Imperiul bizantin, ca urmaş al Imperiului roman, practica pe o scară întinsă astfel de legături cu diverşi şefi de triburi

---

1) Popa Lisseanu, *Isvoarele Istoriei Românilor*, VI, p. 49, Carmen Miserabile.

2) Popa Lisseanu, *op. cit.*, VI, I, p. 101.

3) Nicetas Choniates, text citat de Onciul şi Xenopol.

4) *Grosse Römische Militärgeschichte*, Berlin, 1920, p. 81.

sau regi barbari, cărora le furniza și costume speciale ca semn distinctiv al situației lor de șefi de foederati și mai târziu σύμμαχοι[1]).

Celebrul Anonimus Bellae ne povestește care era ritualul pentru întărirea unor asemenea pacte. După jurământ, șefii triburilor ungare, aliate în vederea expediției lor care s'a terminat cu așezarea lor în Panonia, dau câte puțin sânge care e strâns și amestecat într'un vas, amestecul fiind băut de jurători[2]). Acelaș ritual e întrebuințat atunci când Ungurii se aliază cu Cumanii[3]). Joinville ne povestește că la Cumani băutura era dreasă cu o leacă de vin și apă. După libațiune un câine care simboliza pe sperjur era tăiat în bucăți de parteneri[4]).

Ritualul acesta era practicat de multe din popoarele primitive europene, chiar indo-germanice și avea o semnificare specială : acelaș sânge trecând în vinele părților creia și confirma între ele o înrudire[5]).

La Bizantini apare supt o formă mai evoluată ; când Vasile Bulgaroctonul se împacă cu Skleros ei beau din acelaș pahar. Psellos ne lămurește că Împăratul a făcut acest gest ca să înlăture orice bănuială și să mărturisească valoarea sacră a tratatului intervenit între ei[6]).

Biserica a creiat un serviciu special în Răsărit pentru a da un caracter creștin înfrățirii.

Prin ritual se consfințeau nu numai raporturi între grupări ci și între persoane. La noi este cunoscut supt această ultimă formă, ca rămășiță a unor practici vechi și îndelungate supt toate formele[7]).

Supușii deveneau astfel frații cuceritorilor, însă frați mai

---

1) *Idem, op. cit.*, p. 83.

2) Popa Lisseanu, *op. cit.*, pp. 76—77.

3) *Idem*, p. 82.

4) Joinville, *Histoire de Saint Louis*.

5) Henri Hubert, *Les Celtes.. depuis l'époque de La Tène*, vol. II, p. 232.

6) Psellos, *Chronografia*, ed. asoc. G. Budé, p. 17.

7) Pentru înfrățire la noi P. Negulescu, *Studii de Istoria drept. român.*, 1900 ; Ivanovici, *Infrățirea în dreptul consuetudinar român*. Buc. 1901, de comparat cu Flach, *Le compagnonage dans les Chansons de geste* în *Institutions de l'ancienne France*, II, pp. 435—485.

mici, căci exista o gamă întreagă de situaţiuni în raporturile creiate prin acest fel de alianţe.

Toparchul recurge la protecţiunea, patronatul stăpânitorului dela Nord de Dunăre şi capătă dela acesta nu numai satisfacţiunea misiunii îndeplinite dar şi o satrapie şi venituri anuale în ţara patronului.

Patronatul este o instituţie bine cunoscută în dreptul roman supt formă de raporturi personale; în cazul toparchului nu este vorba numai de raporturi personale pentrucă efectele se întind şi asupra grupului pe care el îl reprezintă. Din acest punct de vedere, prin pactul încheiat atât toparchul cât şi autohtonii Klematelor sunt într'o situaţie de subordonare faţă de noul lor stăpânitor şi faţă de ai lui. Subordonarea este simbolizată prin darurile făcute reprezentantului grupării, fapt care-l pune pe acesta într'o situaţie de debitor şi prin aceasta creiază patronului, devenit creditor, drepturi asupra lui.

Fie pe calea alianţei, fie pe calea patronatului autohtonii reuşesc să se înţeleagă cu barbarii, pot să trăiască şi-i preferă administraţiunii bizantine pentrucă rămân autonomi.

Barbarii nu se amestecă în administraţie, pentrucă nici nu concep această noţiune; grupările aliate sau supuse îşi continuă existenţa ca înainte, şefii lor nu se schimbă, legile şi obiceiurile lor rămân aceleaşi. Fiecare grupare trăieşte separat pe teritoriul său, fără a se amesteca cu cealaltă. Am văzut că la Klemata nu era nici măcar garnizoană barbară, ca de altfel în toată regiunea înconjurătoare. Stăpânitorii locuiau undeva, departe, şi reaminteau autohtonilor de existenţa lor numai atunci când veneau să strângă impozitele sau să prade. Autohtonii, pe lângă că îşi păstrau organizarea lor, mai aveau şi arme care le întrebuinţau chiar contra stăpânitorilor.

Toparchul stăpâneşte Klemata şi supt barbari şi după ce devine supusul noului stăpânitor, cum rămâne Glad în cetatea Sunad, deşi se luptase contra Ungurilor, sau şefii mai mici din ţara lui Gelu, după ce jură credinţă lui Tuhutum, sau ducii Rutenilor [1]).

Stăpânitorii nu se amestecă în viaţa grupărilor supuse;

1) Popa Lisseanu, *Isvoarele*, vol. I, pp. 83—84; *idem*, p. 96; *idem*, p. 84

ele rămân autonome şi distincte, sunt separate unele de altele şi, din cauză că populaţia e rară şi spaţiul întins, nici nu se amestecă între ele.

Timpul şi influenţa culturii occidentale nu schimbă situaţia. De aceia vedem în Transilvania de pildă că până târziu fiecare naţiune, fiecare grupare trăieşte separat şi autonom, după datinele şi obiceiurile sale. Românii au Cnezi şi Voievozi, Secuii Gespanul şi judecătorii lor, etc. Tradiţia şi concepţia primitivă a stăpânitorilor unguri a rămas puternică; separaţiunea grupărilor prin autonomia lor a conservat naţionalitatea.

Spre deosebire de barbari, Bizantinii care aveau în interiorul Statului lor asemenea grupări căutau să scape de toparchi şi în loc de autonomie ofereau administraţia lor. Cultura şi civilizaţia pe care o dădeau face ca influenţa bizantină să se simtă şi azi la popoarele care au fost supt domnaţia lor.

Puţine lucruri ne spune toparchul asupra organizării regiunii stăpânite de dânsul.

Supuşii lui nu sunt egali; unii sunt mai buni (ἀριστόες, mai importanţi, alţii sunt mai puţin importanţi, unii stau lângă dânsul, alţii mai departe; totuşi este ceva care-i leagă de dânsul şi-i face să fie legaţi între ei.

Toparchul poate întocmi o armată care să-i execute ordinele, ce ace implică faptul că poate imprima disciplină şi poate cere sacrificii.

Există subordonare, există o ierarchie, dar aceste raporturi nu se bazează pe concepţiunile de Stat bizantine, pentrucă locuitorii Klematelor recunosc că n'au nimic comun în felul de viaţă şi obiceiurile lor cu cei dela Constantinopol şi nu vor să fie nici supt protecţiunea împăratului. Viaţa de Stat, aşa cum le-o propune toparchul, nu le convine; ei vor să trăiască după concepţiile lor proprii.

Ei se aseamănă în obiceiuri cu cei dela Nord de Dunăre şi din această cauză şi organizarea internă şi ierarhia grupului lor au aceleaşi baze ca ale vecinilor lor.

Rudenia este pentru ei o legătură, dar vedem că fiecare neam îşi aşează separat unul de altul lucrurile cele mai scumpe în micul castel construit de toparch pentru apărarea lor. Există

deci un concept care îi leagă, dar acesta nu e totul; trebue să fie şi alte legături care fac coheziunea grupului.

Acestea sunt înfrăţirea şi patronatul (προστασία): ele au rămas până târziu în obiceiurile populare ca dovadă că societatea a început a se organiza în afara conceptului de Stat.

Un exemplu contemporan relaţiunii toparchului, dintr'o ţară în care conceptul de Stat exista, ni-l dă Psellos. Skleros înainte de revoltă îşi făcea astfel partizani: „îi atrăgea prin favoruri, îi aservea prin binefaceri, îi apropia unii de alţii mâncând la aceiaş masă şi bând din aceiaşi cupă'' [1]). In aceiaşi frază avem cele două aspecte ale legăturilor sociale introduse de barbari: patronatul, aservirea prin binefaceri şi înfrăţirea; apropierea unora de alţii şi băutul din aceiaşi cupă.

Tovarăşii de călătorie ai toparchului sunt denumiţi de dânsul convivi: σύσσιτοις, oameni care mănâncă la aceiaşi masă, ca şi prietenii lui Skleros. Alţii care sunt mai îndepărtaţi sunt în aceleaşi raporturi cu dânsul ca şi el cu stăpânitorul dela Nord de Dunăre.

Isaac Comnenul, Constantin Kekavmenos au şi ei suitele lor, formate din rude apropiate şi slugi [2]). Nobilii unguri la fel; când Bela le revoacă donaţiunile, ei se revoltă pentrucă: „nam qui erant divites et potentes et secum habebant multitudinem effrenatam vix se solos poterant sustinere'' [3]).

Dacă spicuim vechile documente şi cronici româneşti găsim încă în floare obiceiurile rămase înrădăcinate de pe vremea toparchului aşa-zis gotic.

Vlad Ţepeş, de exemplu, cam la începutul Domniei lui scrie Braşovenilor: „Şi după aceasta vă dau de ştire că vor să vie voinici să-mi slujească, dar Domnia mea acum n'am ducaţi să le plătesc leafă, însă oricine ar vrea să vie la Domnia mea, fie că va fi Ungur, fie Săcuiu, fie Român sau orice ar fi, dacă voieşte să-mi slujească Domniei mele, voi să-l trimeteţi la Domnia

1) Psellos, *Chronografie*, ed. G. Budé, p. 22.

2) *Skabalanovici Vizantiiscoe gosudarstvo i tzerkovi v XI veke*, p. 220.

3) Popa Lisseanu, *op. cit.* vol. III, *Cronica* lui S. de Keza, p. ...

mea cu cartea voastră ca să-mi slujească. Iar Domnia mea îl voi milui şi-l voi hrăni ca şi pe slugile Domniei mele" [1]).

La 1480, Basarab-cel-tânăr scrie bunichii sale: „Şi ne-a trimis apoi vorbă că te-a luat Batăr Ştefan să-i fii lui fiică de suflet. Cu asta bine a făcut şi va fi bine de sufletul lui. Deci dă-te şi tu să-i fii lui fiică iar el să-ţi fie ţie părinte" [2]). Un părinte tânăr pentru o fiică bătrână, dacă n'ar fi ritualul patronatului ascuns în această formulă, ca şi ritualul comitatului ascuns în formula lui Vlad Ţepeş, lucrul ar părea absurd.

Fratris—adopţiunile sunt mult mai numeroase; ele au făcut obiectul a două monografii în literatura noastră istorică juridică. Un exemplu interesant pentru a arăta raporturile Românilor cu străinii este acel relatat de Miron Costin. Cantemir Paşa nu pradă ţara Moldovii la moartea lui Radu Mihnea, înţelegând că a venit la tronul Moldovii Barnovschi: „Că-i era Cantemir fârtatu lui Barnovschi Vodă şi satele lui la boierie niciodată nu fugea de calea lor, cându trecea pe la Cernăuţu cu oardele în Ţara Leşească; ce petrecea Cantemir la Toporăuţi cu zilele în casele lui Barnovschi Vodă" [3]).

Sunt multe exemple de dat şi cazuri de citat din istoria şi diplomatica noastră. Relaţiunile noastre cu barbarii, îndelungata dependenţă a grupărilor noastre de grupările barbare au lăsat urme neşterse în obiceiurile şi dreptul nostru, ca şi în Imperiul bizantin.

Cine erau autohtonii şi cine erau barbarii? Pentru barbari nu ar fi greu să răspundem. După datele din sec. X sau XI: Pecenegii sau Cumanii; sau şi unii şi ceilalţi. E posibil ca hoarde de Pecenegi, împinse de Cumani, să fi ocupat Klemata şi la plecare să fi început să o prade. E posibil ca stăpânitorul de la Nord de Dunăre să fi fost un şef cuman. Poporul său ajunsese la un grad de civilizaţie mai înalt decât popoarele înrudite cu dânsul. Acei din Moldova trecuseră la catolicism. Raporturile lor cu autohtonii erau bune. N. Iorga vorbea de o simbioză cumano-vlahă. Dacă nu a fost chiar o simbioză, este sigur

1) *Relaţiile cu Braşovul*, Bogdan, p. 99; vezi şi 89, 131, no. 105.

2) I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 161.

3) Miron Costin, *Letopiseţul*, ed. Ion S. Petre, vol. II, p. 138.

însă că raporturile lor cu autohtonii vlahi şi cu alte popoare nu erau lipsite de onestitate. Jurămintele lor erau ţinute, alianţele lor mai sincere decât presupuneau dese ori împăraţii bizantini. Din această cauză şefii lor ajunseseră să fie înrudiţi cu toate familiile domnitoare din Răsăritul Europei.

Cine erau autohtonii?

Toparchul ne dă mai multe date pentru rezolvirea acestei probleme: 1) Ei nu duceau o viaţă asemănătoare cu cea a Elenilor şi nu se bucuraseră niciodată de protecţia împăratului de la Constantinopol; 2) Se asemănau în năravuri cu cei de la Nord de Dunăre; 3) Şi în felul lor de viaţă se asemănau cu cei de la Nord de Dunăre.

O singură lămurire nu ne dă toparchul: ce limbă vorbeau şi cum se chemau?

Problema limbilor poate să-i fi fost indiferentă, atât lui cât şi celui care-i scria. Pentru dânsul, autohtonii care nu se bucuraseră de protecţia împăratului şi nu duseseră acelaş fel de viaţă cu Elenii nu sunt deosebiţi de dânşii prin limbă. Asemănarea sau deosebirea între popoare el o face numai după năravuri şi felul de viaţă, ceia ce implica probabil şi limba şi naţionalitatea.

Fiecare din popoarele Orientului îşi avea şi atunci ca şi acum obiceiurile şi felul său de viaţă distincte de ale celorlalţi.

Rămâne să ne întrebăm care din popoarele autohtone se asemănau cu poporul de la Nord de Dunăre? Care din popoarele autohtone din Orient era astfel răspândit încât să fie şi la Nord şi la Sud de Dunăre?

Fără să mi se facă aceiaşi acuzaţie care s'a făcut unora dintre cercetătorii ruşi, aş putea răspunde că în această situaţie erau numai Românii.

Peste ei au trecut atâtea hoarde şi ei au rămas autohtoni, şi au păstrat obiceiurile străvechi, unitatea lor etnică. Barbarii le-au impus câte ceva din limba şi obiceiurile lor în ce priveşte raporturile sociale, legătura între oameni pentru a forma gruparea şi legătura între grupe. Dar prin sistemul lor de guvernare au lăsat întreagă şi neştirbită personalitatea lor naţională, aşa cum dovedeşte toparchul în manuscrisul său de acum nouă secole.

Traducerea Westberg.

Fragmentul I.

§ 1... cu greu ajungeau ele (luntrile) deşi în fie care din ele nu (puteau) încăpea mai mult de trei oameni; astfel ei erau foarte de plâns. Dar chiar acestea (luntrile) totuşi nu aveau loc în cursul râului; căci cu două foarte mari sloiuri de ghiaţă multe din ele erau ciocnite şi strivite; şi fiecare dată când se întâmpla aceasta, sărind din luntre cei care erau într'însa se aşezau pe sloi şi pluteau ca pe barcă. Unele din ele (luntrile) le trăgea şi înghiţea: aşa de turburat se arăta Danapris.

§ 2. Noi aşteptarăm aici destul de trişti şi foarte mult (într'o situaţie foarte grea şi cu mare nerăbdare [Westberg], şi eram ca supăraţi pe dânsul (râul) că nu îngheţa. Şi puţine zile în urmă apa a îngheţat peste tot şi era extrem de tare, aşa că se putea şi pe jos, şi pe cai să se meargă fără frică pe râu şi a se bate bărbăteşte în lupte ca pe şesuri.

§ 3. Şi ca un vrăjitor s'a arătat Danapris, care se ridica înainte puternic şi teribil şi speriind aproape pe toţi care îl priveau; puţin timp în urmă el s'a liniştit şi s'a supus într'atât, că toţi puteau să sară şi să-l calce în picioare, iar el era ca subteran ascuns de el însăşi într'un ascunziş.

§ 4. Şi nu atât cu ape curgătoare se asemănau valurile, dar se arătau nişte munţi aspri şi pietroşi. Şi ce asemănare putea să aibă liquoarea ce se scurgea jos cu apa?

II. Şi de aceia mâhnirea noastră s'a transformat în bucurie; şi bătând din palme destul am păşit înainte călare de suprafaţa plană. Trecând fără piedici şi ajungând în satul Borion, ne-am apucat de mâncare şi de îngrijirea cailor care erau slăbiţi şi osteniţi extrem. Şi petrecând acolo atâtea zile câte trebuia să ne îndreptăm puterile, ne-am grăbit să purcedem să mergem la Maurocastron.

§ 2. Când totul era gata şi nu mai era nici o împiedicare, aproape de miezul nopţii — când noi urmam să plecăm mai de vreme — s'a ridicat atunci vântul de Nord şi a început o furtună teribilă, aşa că se putea crede că trecerile sunt inaccesibile, că nimeni nu va fi în stare să reziste supt cerul liber şi că e aproape imposibil acelui care nu s'a adăpostit supt acoperiş

să rămână între cei vii. Ingroziţi (speriaţi) am hotărît să ne oprim şi să ne odihnim aici.

§ 3. Am pus în vedere acestea tovarăşilor mei, că nicidecum nu se cade să se iasă din casă şi să plecăm de aici (şi cum mi s'a arătat după stele), când prima din stele se vedea la Apus şi (conform cu natura ei) după dânsa s'a schimbat aerul (devenind în natură mai frig şi mai cu zăpadă) — numită Saturn. Iar el se afla tocmai la începutul trecerii sale prin Vărsător în timp ce soarele trecea prin (semnele) iernii.

§ 4. Şi într'adevăr furtuna care se ridicase creştea tot mai mult în violenţă şi s'a întâmplat că ceia ce ni se părea nouă groasnic ni se părea jucărie în comparaţie cu ce a urmat; aşa de atot puternic furtuna se întindea în toate părţile. Au trecut destule zile până când în fine a venit din nou gândul de *întoarcere în patrie* când şi aerul (atmosfera) a apărut mai senin (favorabilă).

III. § 1. Şi iată am purces conduşi strălucit de locuitori (baştinaşi); toţi mă aplaudau şi se uitau ca la un apropiat lor şi doreau cele mai bune. Şi atunci am lăsat în urma noastră şaptezeci de stadii şi încă nedepline, deşi alţii au mers înaintea noastră şi au bătătorit cea mai mare parte din zăpadă.

§ 2. In ziua următoare acelei dela început ne-am mişcat foarte greu, ca pe mare luptând contra zăpezii. Căci într'adevăr aceasta părea că nu e pământ, nici zăpadă obişnuită; dar caii nu se vedeau până la gât; caii de samar, deşi urmau după noi la extremul capăt, cădeau şi mulţi au rămas acolo. Deoarece zăpada se arăta de patru coţi şi era foarte greu de trecut. Şi mulţi dintre călăuze s'au înapoiat acasă, socotind că această calamitate este peste puterile omeneşti.

§ 3. Şi într'adevăr greutatea era din cele neobişnuite, deoarece dificultăţile păşeau din toate părţile: o zăpadă atât de multă (adâncă) şi deasă jos, sus băteau vânturile cele mai aspre (nemiloase). Nu se aştepta de nicăieri nici o întrerupere şi nu se prevedea de unde are să se producă schimbarea, deoarece tot apărea fără folos şi inutil în acea nenorocire: nu se puteau face focuri, şi zăpada nu ne dădea răgaz să ne odihnim un timp scurt.

IV. § 1. Noaptea ne serveau ca paturi scuturile; le aveam

pentru toate foarte bine, şi pătură şi cuvertură. Pentru că în ele odihneam trupurile noastre la foc, încă nu mare.

§ 2. Somnul şi visele lipseau cu totul, parcă şi ele erau speriate. Nimeni nu suporta mai bine ca altul; (dar acei care ieri erau mai tari şi încurajau unul pe altul azi erau moi şi trişti) toţi erau în calamitatea comună şi sufleteşte şi trupeşte abătuţi. Unul lăuda pe cei morţi, liberaţi de griji şi de dureri (munci); altul plângea pe viitori (generaţii sau împrejurări) în ce mizerii îşi vor trece viaţa.

§ 3. Chiar cercetaşii noştri obosiseră, învinşi de puterea răului, şi nu mai aveau puterea să iasă înainte mergând aşa la întâmplare prin zăpadă. Şi mai rău ca toate era că mergeam pe pământ inamic şi de acum în urma acestora situaţia noastră devenea nesigură. Dar răul ne ameninţa de o potrivă atât de la iarnă cât şi de la duşmani.

Fragmentul II.

I. § 1. Atunci numai am hotărît noi să ne batem cu barbarii (*de aceia şi nordul Istrului*) sau, dacă trebue să spunem drept, noi de frică, ca ei prevenindu-ne, să (ne) distrugă, ne-am ridicat şi am hotărît să ne împotrivim cât putem. Deopotrivă îi mînau pe toţi şi-i pierdeau neomeneşte, asemenea unor fiare arătând la tot furia lor.

§ 2. Chiar în ce priveşte pe cei mai apropiaţi lor, cât de potrivită ar fi fost oarecare milă, astfel ei nu presupuneau să comită asasinat dintr'o socoteală sau o hotărîre dreaptă; dar din răutate şi fără nici un scop ei au decis ca din pământul lor (al nostru) să facă cum se spune pradă Moesienilor (adică a distruge complect).

§ 3. Pentrucă a dispărut fosta lor dreptate şi equitate; respectându-le înainte mai mult decât tot, ei şi-au ridicat cele mai mari trofee (monumente), astfel şi oraşe şi popoare de bunăvoie s'au apropiat de ei (s'au unit).

§ 4. Acum pare că dimpotrivă s'a ivit la ei nedreptatea şi abuzul privind supuşii şi au hotărît ca oraşele supuse lor în loc să le servească şi să fie bine întemeiate să le robească şi să le distrugă.

§ 5. Plângându-se contra șefilor, cum și dovedind temeinic că ei nu s'au făcut vinovați de nimic, acești oameni cu toate acestea n'au putut să evite moartea.

§ 6. Pentrucă puterea răului a isbucnit într'atât că trebile omenești păreau că se destramă și se prăbușesc foarte ca în urma unei catastrofe sau unei prăpăstii neașteptate și fatale.

§ 7. Deoarece mai mult de zece orașe și-au pierdut locuitorii, iar sate nu mai puțin de cinci sute s'au golit de tot; ca și cum împrejurimile în vecinătate și apropiate de noi au fost distruse de furtună; oameni cu nimic vinovați, apărați de jurământ, au căzut pradă mâinilor și spadei.

II. § 1. O astfel de calamitate, rău care distrugea deodată pe toți și care a trecut pe la nevinovații noștri vecini, soarta protivnică a adus-o în fine și în regiunea mea. Incă înainte eu am avut bănuiala și am luat toate precauțiunile, ca ea să nu cadă pe neașteptate și pe furiș să ne doboare pe loc.

§ 2. Când pericolul a venit vădit și toți recunoșteau clar că viața noastră este acum în pericol, eu am îndepărtat pierzania în modul cel mai potrivit pe care l'am putut, deși aproape am fost în cel mai mare pericol.

§ 3. De atunci a început răsboiu fără declarație între noi și barbari, și ei nu comunicau cu noi, deși eu de mii de ori le-am propus tratat și noi avusesem de acum (deja) ciocniri unii cu alții (reciproce).

§ 4. Și răsboiul a început îndată (imediat), iarna era aproape să înceapă, pentru că soarele nu întârzia departe de (semnele) de iarnă.

§ 5. Intre acestea barbarii, pregătiți cu o oaste însemnată, au năvălit pe pământul nostru cu călărime și pedestrime, socotind că odată cu strigătul lor (de răsboiu) au să pună mâna pe noi atât din cauza lipsei de soliditate a zidurilor, cât și în urma fricei noastre.

§ 6. Și nu era zadarnică această credință a lor, pentrucă noi stăteam într'un oraș distrus și făceam irupțiuni (năvăliri, atacuri) mai mult din sat decât din oraș, dar aceia pierzând pe mulți dintr'ai lor și rușinându-se (făcându-se de râs), s'au retras către seară, așteptând răsăritul. Pentru că pedestrimei i-am

opus pe săgetători, călărimei călărime, împărţind armata în două trupe şi era devastat pământul încă înainte şi foarte golit de însăşi barbarii, zidurile erau dărâmate la pământ.

§ 7. Şi atunci eu primul m'am gândit să populez din nou **Klematele**. De aceia eu am construit lângă ea un castel (cetăţuie) din ce era de faţă (materialele), astfel că era uşor să se construiască restul cetăţii (oraşului).

Fragmentul III.

I. § 1. Şi el a fost construit în mare grabă şi înconjurat cu şanţ; şi odată cu acestea (pregătiri) a început şi răsboiul.

§ 2. Cetăţuia era împărţită între neamuri, şi într'însa au aşezat ce era mai de preţ; şi tot ce era de prisos au fost puse undeva în alt ocol al oraşului. Pentrucă şi oraşul întreg se popula; cetăţuia era pregătită (păstrată) ca să ne salveze în mare pericol.

§ 3. Dar barbarii, pierzând atunci mulţi dintr'ai lor şi fiind ruşinaţi (făcându-se de râs) s'au retras către noapte; eu însă odată cu răsăritul am scos armata cu intenţia de a lupta. Aveam atunci cu puţin mai mult de o sută călăreţi, iar prăştiaşi şi arcaşi mai mult de trei sute.

§ 4. Cum barbarii nu mai erau nicăieri, eu am făcut ce era mai util, ridicând zidul vechiu şi învăţând pe ai mei să se pregătească cât mai bine de răsboiu. Supuşilor (partizanilor) (ditionis ?) mei eu am trimes curieri urgent şi i-am invitat dorind să ne sfătuim asupra stării lucrurilor. [Dar fiindu-mi frică, ca ei să nu vie din nou cu putere mai mare... şi cu armată mare să nu vie. Când (sfatul) adunarea a avut loc ce am spus eu atunci].

II. § 1. Când ei au venit de pretutindeni şi adunarea celor mai buni (oameni) a avut loc, ce le-am spus eu atunci, către cari stăpânitori trebue să ne îndreptăm şi la care să ne adresăm (ducem), ce folos să căutăm să dobândim de la ei şi ce să facem, — şi tot restul ce am spus atunci, deşi eu aş fi preţuit mai mult decât toate, ar fi lung să doresc să povestesc tot dea rândul.

§ 2. Ei, fie pentru că nici odată nu s'au împărtăşit de bună voinţa împărătească, pentru că aveau puţină grijă (dispreţuiau, puţin le păsa) de rânduielile greceşti şi mai mult de

cât toate se străduiau pentru autonomie; fie pentru că ei, vecini acelui care stăpânea la *nord de Istru*, tare cu o oaste numeroasă şi putere de luptă, şi că nu erau diferiţi în felul lor de viaţă de năravurile (obiceiurile) de acolo, — au hotărît să se încheie tratat, ca ei să se supună, şi toţi au dat glas împreună (au votat pe faţă) ca eu să săvârşesc aceasta.

§ 3. Şi eu am purces, ca ce e al nostru să fie salvat, şi l'am găsit pe dânsul cum nu se putea dori mai bine. Şi când eu i-am expus tot într'o vorbire cât de scurtă posibil, el a socotit chestiunea foarte importantă, mi-a dat din nou toată puterea (autoritatea, imperium) asupra Klematei, a mai adăugat o satrapie, şi în pământul lui a dăruit venituri anuale importante.

A. CAZACU

CINE A FOST AUTORUL BISERICII GOLIA?

S'a mai discutat chestiunea: de unde a venit autorul bisericii Golia, din Italia direct, sau prin intermediul Poloniei? Chestiunea aceasta, a influenței italiene în cultura românească, interesantă prin sine însăși, capătă încă o deosebită importanță prin faptul că este vorba de unul din cele mai mărețe monumente arhitectonice din Moldova și prin aceia că inițiativa refacerii bisericii se datorește lui Vasile Lupu, uneia din cele mai interesante figuri din istoria țării.

A căutat Vasile Lupu direct în Italia [1]) pe omul căruia a vrut să-i încredințeze înfăptuirea ambițiilor sale de construcție a unui monument care avea să-i perpetueze în veci numele său, să-i satisfacă ambiția și să-i împodobească capitala sa, sau l-a chemat din Polonia?! Prin ce intermediu l-a găsit?!

Se pare că putem arunca o rază de lumină asupra chestiunei acesteia. Se pare chiar că vom putea răspunde și mai mult: cine a fost autorul acestei biserici, că vom putea cita poate chiar și numele arhitectului.

---

1) Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*. București, 1937, p. 352, și G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVI-lea și al XVIII-lea*, p. 166, citează mărturia călătorului italian, Cornelio Magni, care a vizitat Golia în anul 1672, că printre meșterii constructori ai bisericii au fost și Italieni aduși chiar din Roma. Ei puteau fi chemați pentru ajutor și de arhitectul care a venit din Polonia. Grigore Ionescu spune așa: „Calea pe care a sosit în Moldova această (italienească) arhitectură, poate fi cea directă — vre-un meșter adus deadreptul din Italia — sau, cum pare mai probabil, cea indirectă, și anume prin intermediul Poloniei, covârșită în acea vreme de înrâurirea stilului baroc, țară cu care Vasile Lupu a avut în ultimii ani relațiuni destul de strânse".

Despre arhitectura Goliei a scris un studiu N. Ghica-Budești: *Biserica Golia*, în *Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice*, 1924.

Cam în acelaş timp când Vasile Lupu refăcea biserica Golia, s'a încheiat căsătoria fiicei lui Vasile-Vodă, Maria, cu prinţul polon din Lituania, Radziwill, sau cum îi spuneau în Moldova, Raghivil.

Intre aceste două fapte există, se pare, o legătură.

Prinţul Janus Radziwill era o persoană interesantă. Exista, fără îndoială, o mare asemănare între socrul „cu firea împărătească" şi ginerele său, care împărtăşea toate visele Voevodului Moldovei.

Familia Radziwill era vestită nu numai prin rolul său politic, dar şi prin activitatea sa culturală. Ridica palate, castele, biserici, întemeia tipografii, sprijinea pe scriitori şi savanţi, se amesteca în mişcările religioase. Construia fabrici de ţesături, de stofe şi covoare minunate, de sticlă, de porcelan...

Au fost multe domenii în care se întâlneau în gusturi, pasiuni şi aspiraţii aceşti doi oameni iluştri.

Cronicarul Miron Costin [1]) ne povesteşte despre două fapte pomenite mai sus: construirea bisericii şi încheerea legăturilor dintre Lupu şi Radziwill, prin căsătoria tinerei Maria. Informaţia asupra zidirii bisericii Golia o pune în jurul anului 1640, iar despre căsătoria Domniţei Maria cu Radziwill povesteşte sub anul 1645.

Pisania în limba slavonă, aflată în biserică, ne dă informaţiuni mai precise asupra zidirei: „...Eu robul Domnului Dumnezeului nostru Iisus Hristos, Io Vasile Voevod am zidit această sfântă mănăstire şi nefiind săvârşită de mine cu ajutorul lui Dumnezeu Io Ştefan Voevod, fiul lui Vasile Voevod, am săvârşit-o, la anul 7168 (1660) Mai 24" [2]).

Există o biserică în Polonia care are o asemănare cu

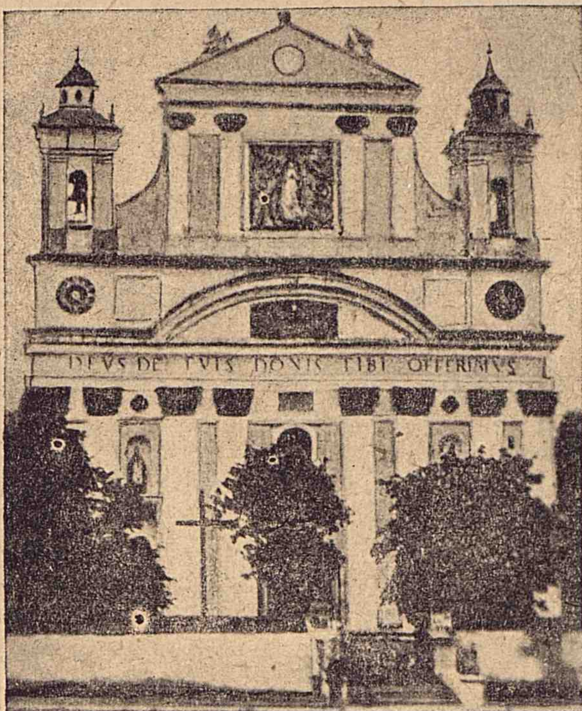
---

1) Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei dela Aron-Vodă încoace*, ed. critică de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1944, pp. 109—111. „Şi într'aceşti ani au zidit Vasilie Vodă şi lăudate mănăstiri, aice în oraşul Eşilor, întâiu supt nume a trei sfinţi învăţători a bisericii, ce să dzice Trich Svetitelei, mai pe urmă mănăstirea, a doua mănăstire, a Golăi, cu faptură, cum să vede peste toate mănăstirile aici în ţară mai iscusită. Golae îi dzic pre numele unui boieru, anume Golăi, carele într'acela loc au avut făcută o bisericuce de piatră". *Ibid.* p. 109.

2) N. Iorga, *Inscripţii şi însemnări din bisericile Iaşului*, Bucureşti, 1907, p. 49, şi C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea 1, Bucureşti, 1942, p. 97.

biserica Golia, firește, în partea ei de jos, aceasta fiind făcută în stilul barocului italian, iar cea de sus sub influența arhitecturii bizantine (rusă).

Această biserică din Polonia se află la reședința unui alt Radziwill, Olyka, unde, fără îndoială, se ducea deseori ginerele lui

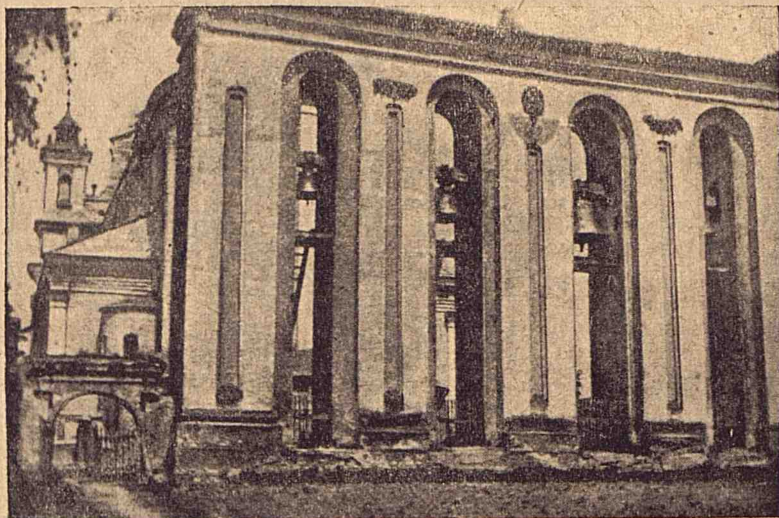
Biserica dela Olyka.

Vasile Lupu, când trecea din Moldova la moșiile sale, care se aflau mai departe, spre Nord.

Există asemănare nu numai în arhitectura amânduror bisericilor, ci și o coincidență de date. Kolegjata sw. Trojcy (Biserica sf. Treimi) a fost zidită de prințul Albrecht Radziwill în anii 1635—40, iar biserica Golia în jurul anului 1640. Ușor e de presupus că Vasile Lupu a povestit lui Janus Radziwill despre intențiile sale de a reclădi Golia, iar acesta a promis să-i trimită pe un arhitect din Polonia, și și-a împlinit promisiunea, profitând

de ocazia ce i se oferea, când tocmai își încheia lucrările un arhitect la rudele sale, la Olyka.

Asemănarea dintre aceste două biserici constă în partea de jos, fiindcă la Olyka avem acoperișul construit după datina arhitecturii apusene, cu accent spre fațada principală, deasupra întrării principale, cu două turnulețe, pe când la Golia avem patru turnuri așezate în șir, de-alungul acoperișului, după cerințele stilului bizantin.

Clopotnița dela Olyka.

In amândouă bisericile avem acelaș motiv decorativ : câte două coloane (pilaștri) așezate printre ferestre și uși, iar printre coloane avem ca ornamente arcuri, care joacă dealtfel un rol mai mare la Golia. Cu toate că streșina diferă de la o biserică la cealaltă (la Golia împodobită cu consoale, la Olyka simplă), e totuși și în ea oarecare asemănare. Se pare că există asemănare și în proporțiile coloanelor.

Firește, între amândouă bisericile cea mai mare deosebire stă în planul lor, în împărțirea din interior, una fiind consacrată ritului catolic, cealaltă celui ortodox. Putem găsi și alte deosebiri : în Polonia accentul a fost pus totdeauna pe fațadă, la intrarea principală, fiindcă fațada era întotdeauna îndreptată spre

stradă, şi deci văzută de trecători, iar celelalte faţade erau neglijate. Contrariul era în Moldova, unde biserica totdeauna trebuia să fie îndreptată spre Răsărit, şi în consecinţă, de multe ori, partea cea mai expusă privirii era nu cea dela intrarea principală, ci cea laterală. Prin urmare, şi grija arhitectului era îndreptată, în aceleaşi proporţii, atât asupra faţadei, cât şi a celorlalte părţi.

Natural, asemănarea aceasta nu este aşa de mare, încât, sprijiniţi numai pe dânsa, să tragem concluzii prea însemnate. Coloane (pilaştri) şi arcuri, aşa cum sunt utilizate în amândouă bisericile, au fost repetate de mii şi mii de arhitecţi în nenumărate opere ale lor, dela ridicarea prea-vestitei basilici a sfântului Petru din Vatican. Totuşi, dacă luăm în consideraţie împrejurările în care a fost clădită biserica Golia, legăturile lui Vasile-Vodă cu Radziwill, şi faptul că biserica dela Olyka a fost întemeiată tocmai de un Radziwill, şi tocmai în acelaş timp, putem face, credem, aceste presupuneri.

In sprijinul ipotezei că au existat legături între Olyka şi Moldova, se poate aduce încă un argument. La Iţcanii-Vechi, lângă Iaşi, este o clopotniţă veche în forma unui zid cu trei arcade, unde sunt atârnate clopotele (forma aqueductului roman). Cum se ştie, biserica dela Iţcanii-Vechi a fost zidită în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Clopotniţe de aceiaşi formă se pot găsi în câteva localităţi din Polonia, printre altele şi la Olyka [1]).

Nu vreau să impun părerea mea asupra acestor legături. Acest lucru trebuie cercetat amănunţit. Deocamdată, însă, chestiunea este greu de rezolvat, fiindcă nu numai că este imposibilă examinarea bisericii dela Olyka, despre care nici nu se ştie dacă mai există, dar ne lipseşte aci şi documentarea privitoare la dânsa [2]). Pot menţiona numai arhitecţii cari au lucrat la construi-

---

1) Vezi ,,Polska w krajobrazach i zabytkach'' vol. II, pp. 212, 213 şi 217; Gr. Ionescu, Istoria arhitecturii româneşti, pp. 365 şi 345.

2) Am actualmente la dispoziţie o singură înfăţişare a bisericii din Olyka, în cartea ,,Polska w krajobrazach i zabytkach'' de Bulhak, Marcinkowski, Jaroszynski, Poddebski şi alţii, Warszawa, 1930, vol. II, p. 209, unde este fotografiată numai faţada principală. Un studiu asupra Bisericii Sfintei Treimi dela Olyka a scris răposatul Stanislaw Tomkiewicz. Vezi ,,Prace Komisii Historii Sztuki'', tom. III, ediţia Academiei Polone.

rea acestei biserici. Ei au fost doi : Giovanni Maliverna şi iezuitul Benedetto Molla [1]). Poate analiza altor opere ale acestor arhitecţi să arunce o rază de lumină, arătând dacă ipoteza noastră este justă sau nu.

T. GOSTYNSKI

---

1) Biserica a fost începută sub direcţia lui Rechinaldi şi Beffki (?). Vezi „Polska w krajobrazach", vol. II, p. 103.

„BENEFICIUL” IN SUD-ESTUL EUROPEI

Prezența unor instituții cu caracter feudal în Sud-Estul Europei este considerată de obiceiu ca rezultatul influențelor occidentale, grefate pe fondul autohton. Dar adâncirea cercetărilor în acest domeniu permite a conchide că, pe lângă factorul de împrumut, rolul preponderant îl joacă însăși condițiile de existență ale popoarelor, care creiază și determină forme și instituții sociale în raport cu necesitățile politice și economice.

In Sud-Estul Europei, în epoca cuprinsă între secolul al XI-lea și al XVI-lea, care însumează numeroase aspecte feudale, o instituție, înrudită din mai multe puncte de vedere cu beneficiul din lumea Occidentului, a jucat un rol de covârșitoare importanță.

Am urmărit dezvoltarea acestei instituții în Imperiul Bizantin, la popoarele Peninsulei balcanice, în principatul Litvaniei și în Rusia medievală. O posesiune funciară condiționată prin prestarea serviciului a fost desemnată în Bizanț cu termenul πρόνοια, care termen a trecut la Bulgari și Sârbi, iar în Principatele românești, în Litvania și în Rusia, denumirea acestei instituții își trage originea dela cuvântul *slujbă*: stignul ses službu — Țara Românească, vysluženie — Moldova, vysluga — Lituania, služnja — Rusia, toate aceste expresiuni având acelaș înțeles: „dobândit cu slujbă”. Deci la acest grup de popoare cuvântul *slujbă* a determinat denumirea instituției și i-a comunicat caracterul său esențial.

Deși beneficiul reprezintă o instituție ce s'a dezvoltat în mod special în cadrul civilizației feudale occidentale, totuși ea este de răspândire internațională și a existat în diferite

epoci la diferite popoare. Indiferent de locul şi timpul unde apare această formă de posesiune agrară, în mod constant ea cuprinde următoarele caractere principale : 1. serviciul personal al beneficiarului faţă de persoana dela care el deţine posesiunea sa ; 2. beneficiarul se bucură de privilegiul imunităţilor fiscale, administrative şi judiciare ; 3. exploatarea în folosul posesorului este datorată muncii populaţiei agricole, aşezată pe pământul beneficiarului ; 4. beneficiul este dat cu termen, retractabil oricând şi, de regulă, nu poate fi înstrăinat, deşi, de obiceiu, manifestă tendinţa de a deveni ereditar [1].

In felul acesta beneficiul reprezintă o posesiune funciară convenţională, retractabilă, ocrotită de privilegiul imunităţilor ; el nu este de fapt decât un mod de salarizare, pământul fiind dat în schimbul serviciului prestat.

După cum a fost menţionat şi mai sus, în Imperiul bizantin o instituţie cu conţinut similar a fost cunoscută sub numele de πρόνοια. Asupra acestei instituţii există o întreagă literatură [2] ; cercetările istoricilor ruşi, în frunte cu Uspenskij, au stabilit numeroase analogii între pronoia şi beneficiu, scoţând pe primul plan caracterul său militar [3]. In contra acestor afirmări s'a ridicat Mutafčiev, care nu admite nici o analogie între pronoia şi beneficiu şi nu recunoaşte nici caracterul său militar [4]. Ostrogorskij, însumând toate teoriile asupra instituţiei

---

1) Al. Eck, *La notion de la tenure à la lumière de la méthode comparative*, („Archives d'histoire du droit oriental", III, Bruxelles, 1939, p. 332).

2) A. Majkov, *Čto takoe pronija v drevnej Serbii?* „Čtenija v Obščestve istorii i drevnostej rossijskich..." Moskva, 1868, I, pp. 227—232).

Skabalanovič, *Vizantiiskaja cerkov i gosudarstvo*, pp. 257—265.

Makušev, *O pronii v drevnej Serbii*, (Žurn. Min. Narodn. Prosv., t. 175, an. 1874).

F. I. Uspenskij, *Značenie vizantijskoj i jugoslavjanskoj pronii*, (J. Lamanskomu, 1883, pp. 1—32).

Novaković, *Pronijarii i baštinici*, (Glas Srpske Akad., 1897).

Jiriček, *Istorija Srba*, III, pp. 39, 65, 66, 73.

Mutafčiev, *Vojniški zemi*, Sofia, 1923.

Ostrogorskij, *Geschichte des byzantinischen Staaten*, München, 1940, pp. 232, 262, 278, 287, 302, 344.

3) Uspenskij, *Uklon Vizantii v storonu zapadnychvlijanij*, („Viz. Vremennik", t. XXII, 1915—16) pp. 38—39.

4) Mutafčiev, *o. c.*, p. 53.

pronoia, menține părerea istoricilor ruși relativ la conținutul său militar și caracterul ei feudal [1]).

Incepând cu secolul al XI-lea, după cum rezultă din izvoarele referitoare la domnia lui Constantin Monomachul (1042—54), pronoia capătă caracterul unei proprietăți funciare convenționale care se acordă cu condiția prestării serviciului militar [2]). In secolul al XII-lea pronoia câștigă un teren din ce în ce mai mare, se transformă într'un adevărat sistem, iar în timpul domniei lui Manuil Comnenul însăși ,,regimul militar al statului, raporturile agrare și sociale, în cea mai mare parte, sunt bazate pe pronoia'' [3]).

Pronoia este, de obiceiu, o mare proprietate funciară cu pareci (πάροικοι), țărani neliberi în ceiace privește pământul și liberi personal, care așezați pe moșia pronoiarului prin munca lor pun în valoare posesiunile stăpânului. Alături de aceste drepturi funciare, pronoiarul asociază dreptul asupra imunităților fiscale, administrative și judiciare [4]). La început, în secolul al XI-lea, când abia se stabilesc principiile sistemului pronoiar, pronoia nu conținea nici un drept la moștenire. Obligația militară a pronoiarului, pe lângă serviciul personal, consta în recrutarea călăreților greu înarmați din satele posesiunilor sale [5]). In secolele XIV—XV, pe măsură ce se adâncea procesul de feudalizare în Imperiul bizantin, posesiunile pronoiare devin ereditare, se măresc într'una pe seama micii proprietăți și, în curând, izbutesc pe lângă privilegiile imunitare, inerente unei pronoia, a obține și toate drepturile unei proprietăți de moștenire [6]).

Statele latine, înființate după Cruciata a IV-a pe pământul Imperiului bizantin, au găsit sistemul militar al acestei pronoia complet format. Concepțiile ,,feudale aduse de cruciați corespund cu cele pronoiare, iar cu timpul noțiunile de pronoia și Lehn

1) *O. c.*, p. 262.

2) Uspenskij, *Pronija*, (Enciklopedičeskij Slovar Brockaus-Efron, XXV 445).

3) *Ibidem.*

4) *Ibidem.*

5) Ostrogorskij, *o. c.*, p. 262.

6) *Ibidem*, p. 345.

coincid în regiunile ce se aflau sub stăpânirea latină" [1]). De aceia ar fi greşit să credem că pronoia nu este de origine autohtonă şi că s'a desvoltat numai datorită ideilor aduse de cruciaţi. Deasemenea trebue să ţinem seamă de faptul că în regiunile Imperiului bizantin rămase sub stăpânirea împăraţilor, pronoia este atestată de numeroase izvoare de la începutul secolului al XIII-lea [2]).

F. I. Uspenskij a căutat să stabilească o legătură între loturile ostăşeşti (στρατιωτικὰ κτήματα) [3]), sistemul militar folosit în Bizanţ în decursul secolelor, şi sistemul pronoia. Prin faptul că pronoia nu apare în novelele împăraţilor din sec. al X-lea, prin care se introduc numeroase măsuri pentru apărarea şi menţinerea micii proprietăţi de ţărani şi stratioţi, se presupune că pronoia reprezinta o nouă formă de posesiune funciară, care a început să ameninţe în cel mai înalt grad existenţa comunităţii agrare şi a micii proprietăţi ţărăneşti [4]).

Totuşi măsurile luate de împăraţi n'au fost suficiente şi marea proprietate a pronoiarilor continuă să crească în dauna micii proprietăţi.

In cadrul micii proprietăţi ţărăneşti un rol extrem de important au jucat loturile ostăşeşti (στρατιωτικὰ κτήματα) care au stat la baza sistemului militar bizantin înainte de secolul al XI-lea, deci înainte de introducerea sistemului pronoiar. Spre a evita vre-o confuzie [5]) între noţiunile πρόνοια şi στρατιωτικὰ κτήματα vom căuta să scoatem în evidenţa caracterele lor principale. Loturile ostăşeşti erau distribuite ţăranilor în schimbul prestării serviciului militar. Acest pământ reprezenta principala lor sursă de venit. In afară de obligaţia de a face serviciul militar, posesorul unui asemenea lot era dator să-şi procure şi tot echipamentul militar [6]). Cât timp aceşti ostaşi-

1) Uspenskij, *Pronoia*, p. 445.
2) Uspenskij, *Značenie vizantijskoj i juznoslavjanskoj pronii*, p. 13.
3) Uspenskij, *Pronoia*, p. 445.
4) Skabalanovič, *o. c.*, p. 266.
5) Mutafčiev semnalează faptul că Novaković a căzut în confuzie considerând proprietatea stratioţilor şi posesiunile pronoiare ca acelaş mod de proprietate, *o. c.*, p. 57.
6) Skabalanovič, *o. c.*, p. 308.

agricultori se găseau în campanie ei erau întreținuți de Stat și primeau și o soldă în bani [1]). Nerespectarea condițiilor în care a fost acordat acest lot, adică prestarea serviciului militar, atrăgea după sine în mod automat anularea dreptului de posesiune, care era ereditar, iar profesiunea de militar se transmitea din tată în fiu.

Prin urmare, loturile agricultorilor-ostași, numiți stratioți, reprezintă o mică proprietate ereditară, cultivată de însăși posesorul ei. Acest fel de posesiune agrară se deosebește în mod vădit de proprietatea funciară, numită pronoia, care nu este ereditară, nu este cultivată de brațele posesorului, ci de agricultorii așezați pe pământul stăpânului, asupra cărora pronoiarul are întinse imunități administrative și judiciare. Faptul că această proprietate ostășească, pe lângă numele său de origine; *στρατιωτικὰ κτήματα* în secolele XIII—XIV mai este desemnată câteodată cu termenii *οἰκονομία* și *πρόνοια* [2]), nu trebuie să ne inducă în eroare. Lipsa de precizie a termenilor bizantini permite ușor alunecarea către concluzii greșite [3]), deoarece adeseori acelaș termen se referă la noțiuni cu conținut cu totul deosebit.

O condițiune comună a stat la baza micii proprietăți a

---

1) *Ibidem*, pp. 309—310.

2) Mutafčiev, *o. c.*

3) Nu putem împărtăși părerea d-lui P. P. Panaitescu, care, referindu-se la satele militare și ale grănicerilor, folosite în sistemul militar bizantin, trage concluzia că această ,,instituție se numea la Bizanț pronoia, iar cei ce beneficiau de dânsa se numeau pronoiari''. (*Armata lui Mircea cel Bătrân*, extras din ,,Convorbiri Literare'', Sept.—Oct., 1942, p. 5). D-l Panaitescu se sprijină pe definiția dată de d-l M. Bloch, care numește aceste sate : ,,fiefs de paysans''. Ori analizând textul d-lui M. Bloch, în care se vorbește despre organizarea socială a Bizanțului, constatăm că termenul pronoia nu este întrebuințat de el, iar expresiunea ,,fiefs de paysans'' nici într'un caz nu se referă la pronoia. D-l Bloch se ocupă de sec. al VII-lea, când spune că împăratul ,,créa des tenures chargées envers l'État d'obligations militaires''. (*La société féodale*, II, p. 246). Este evident că întrebuințând expresiuni ca : ,,fiefs de paysans'', ,,paysannerie armée'' ,,biens de soldats'' — d-l Bloch a avut în vedere așa-zisele στρατιωτικὰ κτήματα. Aceasta rezultă și din traducerea exactă a expresiunii — στρατιωτικὰ κτήματα — ,,biens de soldats'', care corespunde întocmai cu traducerea germană a d-lui Ostrogorskij — ,,Soldatengüter''. (*Geschichte des byzantinischen Staaten*, p. 232; vezi și indice).

stratioţilor şi a marii proprietăţi a pronoiarilor : prestarea serviciului militar. F. I. Uspenskij, punând în legătură aceste două sisteme de posesiune agrară, a căutat originea pronoiaratului în vechea instituţie a stratioţilor, atât de aprig apărată de legislaţia împăraţilor bizantini. Insă slăbirea Imperiului în afară şi înăuntru a dus în mod inevitabil la întărirea clasei avute şi la creşterea marii proprietăţi. Şi după cum constată Skabalanovič ,,sistemul pronoia conţinea o mare ameninţare pentru ţărănime, pentru libertatea şi buna ei stare. Distribuirea ca pronoia a pământului comunei libere distrugea pur şi simplu comunitatea... pământul căreia devenea beneficiul pronoiarului ; în Stat însemnătatea politică a comunităţii devenea tot mai slabă, ţăranii liberi cădeau în dependenţă faţă de pronoiari, cărora trebuiau să le plătească dările şi să lucreze la corvezi'' [1]).

Introducerea sistemului militar al pronoiei reprezintă un important indiciu cu privire la elementele feudale în civilizaţia bizantină, în care, începând cu secolul al XII-lea, procesul de feudalizare se adânceşte [2]).

Serbia. Sistemul pronoia s'a întins şi la Slavii meridionali. Lipsa de material documentar pentru istoria Bulgarilor nu permite decât constatarea existenţii acestei instituţii, fără ca să se poată preciza conţinutul şi particularităţile ei în Bulgaria [3]). Istoria Sârbilor în schimb oferă un bogat material de cercetare. Dacă originea militară a instituţiei pronoia la Bizanţ a fost pusă la îndoială de unii cercetători, în Serbia însă caracterul ei militar este în afară de orice îndoială, toţi istoricii fiind de acord în această privinţă.

In Serbia, sistemul pronoia a fost folosit pe foarte întinsă scară în secolele XIV—XV. Din studiul actelor sârbeşti rezultă că în această epocă au fost uzitate două moduri de proprietate funciară : Baština — pământ de moştenire, care poate fi înstrăinat prin vânzare, donaţie sau dare de zestre, — adică are

1) Skabalanovič, *o. c.*, p. 266.

2) F. I. Uspenskij, *Uklon Vizantii v storonu zapadnych vlijanij*, (Vizant. Vremenrik, t. XXII, 1915—1916, pp. 38—39).

3) Pogodin, *Istorija Bulgarii*, p. 63.

caracterul unei proprietăţi depline; al doilea mod este pronoia sau *drežanie*, posesiune convenţională, dată cu termen, fără drept de înstrăinare, şi cu concedarea privilegiului imunităţilor. In schimbul acestei posesiuni, beneficiarul era obligat cu prestarea serviciului militar.

Cercetările asupra instituţiei pronoia pe baza actelor sârbeşti, mai ales acelora din Arhiva Veneţiei, au dus la concluzia că serviciul personal militar al pronoiarului a fost la baza sistemului pronoia în Serbia. In această privinţă actul cel mai caracteristic este hrisovul lui Ştefan Tomoš, din 1458, dat lui Ştefan Ratkovič, mare logofăt [1]). Posesiunile lui Ştefan Ratkovič, compuse din numeroase sate, sunt desemnate cu termenul pronoia [2]). Aceste posesiuni îi sunt acordate ,,pentru credincioasa şi dreapta slujbă'' faţă de suveran [3]). La sfârşitul actului o menţiune specială stabileşte îndatoririle militare ale pronoiarului, care este dator să participe la acţiunile militare numai atunci când şi Domnul ţării va ,,merge şi el cu oastea'' şi nu numai el singur, dar şi oamenii lui [4]). Deci este vorba de serviciul militar personal şi de obligaţia de a aduce cu sine un număr de ostaşi din satele lui.

Evident că posesiunile unui asemenea pronoiar nu erau cultivate de braţele lui. Aceasta se confirmă prin faptul că în codul lui Dušan se găseşte un articol [5]) consacrat reglementării raporturilor între pronoiari şi merophii (ţărani), fixând îndatoririle ţăranilor faţă de pronoiari în ceiace priveşte corvezile şi dările. Deci populaţia agricolă stabilită pe pământul unui asemenea domeniu lucra ogorul stăpânului, după cum am constatat situaţia analoagă a parecilor în Imperiul bizantin.

Asupra acestei ţărănimi, aşezată în satele pronoiarilor, beneficiarul avea anumite drepturi de administraţie şi jurisdicţie. Aceste drepturi se cuprind în laconica formulă a hrisoavelor sârbeşti, în care se menţionează de obiceiu că satele şi selistele vor fi stăpânite „cu tot dreptul''. In multe acte pe lângă

1) Novaković, *Zakonski Spomenici srpskich drzava srednjego veka*, p. 343.
2) *Ibidem*.
3) *Ibidem*, p. 344.
4) *Ibidem*, p. 345.
5) Novaković, *o. c.*, p. 317; vezi la acelaş, pp. 319, 320, 325, 341.

această formulă găsim și unele precizări : ,,toate satele și oamenii și pământul și munții și arăturile și apele și morile și veniturile... cu toate răzoarele și hotarele'' [1]). Această enumerare explicativă a drepturilor lămurește pe deplin că satele sunt date cu toate veniturile posibile, pe care ar putea să le realizeze un pronoiar. Precizările de mai sus permit a deduce că posesorul unui asemenea domeniu avea dreptul asupra exploatării agricole (pământ și arătură), miniere (munți), piscicole (ape) și asupra monopolului morii ; deasemenea în formula cu precizări este întrebuințat termenul *venit*, care conform cu conținutul său medieval se referă la dările în natură, în muncă, în bani, precum și încasarea amenzilor judiciare. Acest venit dela oamenii așezați în hotarul beneficiarului se percepe în folosul lui.

Așa dar în mâinile unui pronoiar se acumulau întinse imunități care îi asigurau variate resurse de venit. In felul acesta suveranul avea grijă de interesele economice ale dregătorilor săi.

Pronoia reprezentând o remunerație pentru serviciul prestat Domnului țării, era temporară și revocabilă. De aceia pronoiarii adeseori se adresau cu rugămintea către suveranii lor ca să transforme posesiunile provizorii sau viagere în ereditare. Acesta este cazul lui Ștefan Ratkovič (1458), care ,,a avut pronoia dela sfânt răposatul domn despot Lazăr, iar domnia mea (Ștefan Tomasevič) i-a înscris-o în baština, lui și copiilor lui și urmașilor lui'' [2]). Cu o rugăminte asemănătoare apelează celnic Radič către despotul Brancovič, care îi satisface cererea acordându-i satele în cauză, pe care Radič ,,a ținut (*drežal*) dela sfântul răposat domn și părintele meu despot Stefan, și care sunt acuma în mâna mea și pentru satele ce le-a mai dat domnia mea, ca să-i fie acele sate, și unele și altele, scrise și întărite de domnia mea în baština, lui, și copiilor lor, iar după moartea lui cui el va lăsa'' [3]).

Deși în cazul al doilea, în textul actului lipsește termenul pronoia, totuși nu încape nici o îndoială că tot de proprietate convențională este vorba, de oarece celnicul Radič ,,*a ținut*''

---

1) Art. 69, ediția lui Zigel.
2) Novaković, *o. c.*, p. 344.
3) *Ibidem*, p. 335.

posesiunile lui. Ca să le poată stăpâni şi după moartea Domnului dela care el le deţinea, trebuia să aibă confirmarea dela succesorul lui, care putea să-i acorde o favoare şi mai mare, transformând posesiunile lui în ,,baştină".

Din studiul actelor sârbeşti rezultă că un mod de stăpânire funciară putea să se transforme în celălalt. Adică o proprietate convenţională să devină o proprietate deplină şi ereditară. Asemenea proprietate, care la origine a fost pronoia, căpăta toate drepturile unei baštine : putea să treacă în linie colaterală, să fie vândută, ipotecată, dată bisericii, sau ca zestre, sau lăsată prin testament. Baština nu era retractabilă decât în caz de necredinţă : ,,să nu li se ia nici pentru un fel de greşală, afară de necredinţă" [1]). Această menţiune apare aproape în toate actele de danie laice ; ,,necredinţa" trebuie interpretată ca refuz de a respecta condiţiunile care stau la baza acestei proprietăţi, adică prestarea serviciului militar.

Deci însumând cele expuse relativ la pronoia în Serbia medievală, constatăm că ea reprezintă o proprietate funciară, acordată pentru serviciul personal al beneficiarului, lucrată de merophii aşezaţi pe ea, asupra cărora pronoiarul are drepturi imunitare, şi este dată cu termen, dar cu tendinţa de a deveni ereditară.

Ţara Românească. Trecând dela Slavii meridionali în Principatele româneşti, constatăm că începând cu Domnia lui Mircea cel Bătrân un rol important joacă o posesiune agrară, cunoscută sub numele de *proprietate de danie.* Acest mod de proprietate a fost obiectul unor repetate studii [2]), însă aproape exclusiv în cadrul realităţilor istorice româneşti, fără să se extindă cercetările şi asupra vecinilor din Sud-Estul Europei, studiu care ar fi oferit numeroşi termeni de comparaţie.

---

1) *Ibidem*, p. 345.

2) D. Arion, *Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pământ la începuturile Voivodatelor*, (Ac. de Ştiinţe Morale şi Politice, Mem. Secţ. de Drept Român, Tom. 5), Bucureşti, 1943. N. Iorga, *Développement de la question rurale en Roumanie.* N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Românilor.* Tanoviceanu, *Formaţiunea proprietăţii funciare în Moldova*, (Prinos lui D. A. Sturdza). A. Basarabeanu, *Proprietatea rurală în România.*

Această metodă a răpit studiului orizontul necesar şi a împins la concluzii unilaterale. Incercările de comparaţie ce au fost făcute, s'au îndreptat asupra instituţiilor Ungariei medievale [1]), care aflându-se sub influenţa civilizaţiei apusene, a reprodus aşezămintele lumii feudale. Studiind însă proprietatea convenţională în Serbia, denumită cu termenul bizantin πρόνοια constatăm izbitoare analogii cu proprietatea de danie, sistemul agrar uzitat în Ţara Românească în evul mediu.

In decursul secolului al XV-lea, Domnii Ţării Româneşti acordă sau confirmă posesiuni agrare, care rezultă din favoarea domnească. Din analiza actelor se desprinde constatarea că proprietatea de danie nu reprezintă o favoare domnească gratuită; în schimbul posesiunilor primite, beneficiarul este obligat cu prestarea serviciului personal. Ea are aspectul unei salarizări, unei remuneraţii prin avans pentru serviciile aduse Domnului ţării.

Mircea cel Bătrân având greaua sarcină de a organiza apărarea exterioară a ţării şi de a forma aparatul administrativ, întrebuinţează într'o largă măsură sistemul de distribuire a pământului. In actele de danie sau de confirmare, posesorii proprietăţii de danie sunt numiţi ,,slugi". Proprietatea se acordă ,,slugii şi boierului domniei mele" sau numai ,,slugii domniei mele". Deasemenea în actele secolului al XV-lea sunt menţiuni din care rezultă că proprietatea de danie reprezintă un pământ ,,dobândit cu slujbă" (*stignul ses službu*).

Astfel în actul lui Vlad Călugărul din 1482 este menţionat că satul Miceşti dvornicul Stoica ,,l-a dobândit ...dela Basarab cel Tânăr cu slujba dela domnia sa, şi iarăşi apoi dela domnia mea" [2]). In 1472 Radu cel Frumos acordă unei cete de proprietari satul Duşeşti ,,pentru că au dobândit-o (cu slujba) dela părintele domniei mele dela bătrânul Vlad Voevod" [3]). In 1484 Vlad Călugărul acordă spătarului Mihai o treime din satul Ruşi pentrucă ,,a dobândit-o cu dreaptă slujbă dela domnia mea" [4]).

3) I. Nădejde, în ,,Pandectele Române", V, 1926, p. 200 şi următoare.
1) Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, I, nr. 144, p. 328.
2. *Ibidem*, p. 232.
3) *Ibidem*, p. 344.

In majoritatea actelor natura serviciului nu este precizată, însă sunt mențiuni din care rezultă că serviciul era de natură militară. In hrisovul lui Mircea cel Bătrân (1400—1408) dat fiilor lui Batea, Coman și Nenciul, este menționat : „slugilor domniei mele... ca să le fie acele moșii de ohabă de toate dăjdiile, câte se află în țara domniei mele, începând dela vama oilor, de vama porcilor și de darea de grâu și de vinărit și de albinărit și de gloabe și de transporturi și de călăuze, numai singură oastea s'o facă domniei mele, iar de alta de toate să fie slugilor domniei mele"[1]. Deasemenea în 1425, în hrisovul lui Dan al II-lea, dat boierului Șerban, este indicat că „am dăruit acest hrisov boierului domniei mele, ca să le fie Voinejești... pentrucă ni-a servit în toate luptele cu dreaptă credință"[2].

Un interes special reprezintă hrisovul lui Mircea cel Bătrân, dat fiilor lui Batea. El conține o confirmare pentru posesiunile pe care le-a ținut Batea, care, fără îndoială, a fost și el „slugă domnească". După moartea lui posesiunile trec la fiii lui, care împreună cu posesiunile părintelui moștenesc și îndatoririle lui : „numai singura oastea s'o facă domniei mele" — devenind și ei slugi domnești.

Repetarea continuă a termenilor de „slugă" și „slujbă" în actele de danie credem că constitue o suficientă dovadă, că acceptarea unei proprietăți de danie impunea prestarea serviciului față de Domnul țării. De altfel în societatea feudală un vasal purta și numele de slugă[3], iar raporturile între un principe și un vasal sunt definite cu termenul : a servi[4].

Denumirea de slugă, întrebuințată în lumea Apusului ca un sinonim al termenului vasal, a fost uzitată la toate popoarele din Sud-Estul Europei, care au folosit limbi slave în actele lor. Din Serbia și până în Rusia, termenul de slugă a fost atribuit persoanelor care prestau serviciul personal suveranului, primind în schimb posesiuni funciare. In actele acestor popoare

---

4) *Ibidem*, p. 78.

5) *Ibidem*, nr. 48.

6) L. Halphen, *L'essor de l'Europe*, p. 4.

7) G. Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, IV, p. 272.

s'au păstrat menţiuni din care rezultă că serviciul prestat era cel militar. Asemenea menţiuni am semnalat în Serbia şi Ţara Românească. In actele moldoveneşti nu vom găsi indicaţiuni de felul acesta. In schimb însă actele lituaniene ne aduc un nepreţuit material, cu numeroase amănunte. In Lituania ,,sluga" era datoare să facă slujba ,,cu cal", sau ,,cu lancea", sau ,,cu lancea şi trăgători". Insă mai frecventă era următoarea menţiune de caracter general: ,,ne va face serviciul militar" (*služba voennaja*). Deci, bazându-ne pe tot ansamblul de constatări referitoare la ,,slujba" unui posesor al proprietăţii de danie, ajungem la concluzia că serviciul la care el era obligat, era cel militar.

Actul lui Mircea cel Bătrân dat fiilor lui Batea, pe lângă precizarea îndatoririlor militare ale slugilor Domnului, conţine acordarea drepturilor imunitare. Aceste drepturi sunt cuprinse în formula de imunitate, citată mai sus, care este aproape invariabilă în toate actele de danie sau de confirmare. Pe lângă enumărarea explicativă a tuturor contribuţiilor, ea cuprinde de obiceiu şi principiul ,,absque introitu judecum" : ,,să nu cuteze să-i prigonească nici judecător, nici globnic, nici bircei, nici nimeni altul dintre boerii sau dintre dregătorii domniei mele" [1]). Pomenirea termenilor judiciari de gloabă, globnic şi judecător permite să deducem că pe lângă imunităţile fiscale şi administrative, beneficiarul avea dreptul de jurisdicţie asupra populaţiei agricole aşezată în hotarul moşiei lui.

In schimbul posesiunilor agrare, cu întinse drepturi imunitare, care asigurau beneficiarului starea materială, el era obligat faţă de Domnie să facă serviciul la oaste.

N'avem dovezi directe în ceiace priveşte modul de exploatare al proprietăţii de danie în Ţara Românească. Câteodată avem de a face cu posesiuni considerabile, compuse din numeroase sate, altă dată de modeste posesiuni conţinând câte un sat sau chiar o făşie dintr'un sat. In primul caz de obiceiu este vorba de proprietăţile unor boieri şi dregători şi este firesc să presupunem că pământul nu era cultivat de ei înşişi, reprezentând un ,,beneficiu nobil". Alăturea de ei, po-

1) Panaitescu, *o. c.*, p. 217.

sesiunile modeste ale unui luptător-agricultor păstrează toate caracterele unui beneficiu nobil, afară de fap tul că pământul posesiunilor sale este lucrat de însăşi beneficiarul [1]).

Incepând cu Domnia lui Mircea cel Bătrân şi în prima jumătate a secolului al XV-lea proprietatea de danie este acordată cu termen, având caracterul unei proprietăţi temporare. Aceasta rezultă din menţiunile actelor, care precizează că satele donate vor fi stăpânite „cât va trăi domnia mea" [2]) sau „cât va trăi domnia mea şi fiii domniei mele" [3]). Precizarea termenului se menţine în actele muntene până la 1464, după care dată apare o nouă formulă, care cuprinde dreptul de a transmite pământul „la copiii, nepoţii şi strănepoţii" posesorului [4]). Aceasta arată că încetul cu încetul proprietatea de danie a câştigat dreptul de ereditate, ceia ce am putut constata şi în Serbia medievală.

Deci, în primele secole de existenţă a Ţării Româneşti distingem două moduri de a stăpâni pământul: ocina — pământ de moştenire — şi proprietatea convenţională, dobândită cu slujbă, cu caracter provizoriu. Prestarea serviciului, acordarea privilegiului imunităţilor şi stăpânirea temporară, acestea sunt caracterele proprietăţii de danie în Ţara Românească. In a doua jumătate a secolului al XV-lea ea câştigă şi dreptul de moştenire, ceiace o apropie şi mai mult de o instituţie similară, desemnată cu termenul πρόνοια în Serbia evului mediu.

Moldova. Procesul de distribuire al posesiunilor funciare cu caracter convenţional este şi mai evident în Moldova decât în Ţara Românească. Aceasta se datoreşte faptului că pentru Moldova s'au păstrat acte interne suficiente, în care se oglindeşte prima fază de organizare a Statului moldav. Actele Ţării Româneşti se referă la o epocă când principalele aşezăminte ale Statului au fost creiate. De aceia în actele munteneşti din sec. al XIV-lea şi al XV-lea urmărim procesul de distribuire

1) Al. Eck, *o. c.*, p. 333.
2) Panaitescu, *o. c.*, p. 258.
3) *Ibidem*, p. 185.
4) *Ibidem*. pp. 344, 376

al proprietății de danie, care a avut loc înainte de această epocă, iar actele moldovenești permit cercetarea însăși a procesului, care este în plin în timpul domniei lui Alexandru cel Bun. In epoca cuprinsă între anii 1392—1437 majoritatea hrisoavelor reprezintă actele de *danie inițială* (la 79 acte de donație inițială revin 23 acte de confirmare).

Ca și în Țara Românească, posesorii proprietății de danie sunt numiți ,,slugi'', actele cuprinzând și o mențiune specială din care rezultă că posesiunile sunt acordate pentru a lor ,,dreaptă și credincioasă slujbă''. Alte lămuriri în legătură cu prestarea serviciului sau natura lui nu se cuprind în actele moldovenești. Prin faptul însă că Moldova, țara de descălecat, își datorează ființa ,,vitejilor'' care alcătuesc ,,trustul'' Domnului și care cu timpul devin stăpâni de sate, se lămurește îndeajuns de ce natură era serviciul lor. Indată după descălecat, când încă era nevoie permanentă de forță armată, acești ,,viteji'' stau pe lângă Curtea Domnului, remunerația constând în întreținerea lor completă. Mai târziu însă, în preajma anului 1400, când Statul se consolidează, ei se așează pe pământ, devin posesori funciari [1]); acest pământ, rezultat din favoarea domnească, reprezintă remunerația pentru serviciul lor, pe care ei îl vor face, când vor fi chemați de Domnul țării.

La 1426 în actele moldovenești apare termenul ,,vysluženie'', care derivă dela cuvântul služenie—služba și prefixul vy și însemnează : ceva, un bun achiziționat, dobândit prin slujbă[2]). In hrisoavele de confirmare acest termen este întrebuințat adeseori alături de mențiunea care lămurește că posesiunile confirmate de Domnul țării reprezintă ,,vysluženie'', sau a beneficiarului însăși, sau a tatălui său, sau a bunicului său. Deci, termenul

1) Costăchescu, *Doc. moldov. înaintea lui Ștefan cel Mare*, I, nr. 3.

2) Din punct de vedere etimologic cuvântul ,,vysluženie'' nu poate să însemneze proprietate de cumpărătură, după cum afirmă d. Arion în cursul său de ,,*Istoria vechiului drept românesc*, București, 1938, p. 510 și în ,,*Ce înțeles au avut actele de donațiuni domnești de pământ la începuturile Voevodatelor*''. (Ac. de Științe Morale și Politice, Mem. Secț. Inst. de Drept Român, Tom. I, p. 53), deasemenea și la d. Gr. A. Basarabeanu ,,*Proprietatea rurală în România*'', p. 103. In actele moldovenești pentru proprietate de cumpărătură există un termen special — vykuplenie, vezi : I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, indice, pp. 595—596.

„vysluženie" în Moldova are un conţinut similar cu termenul „stignul ses službu", uzitat în Ţara Românească.

In 1426 Alexandru cel Bun confirmă fiilor lui Ştefan Stravici „dreptcredincioasa visluženie a tatălui lor" [1]). In 1429 acelaş Domn confirmă lui Ivan dvornic importante posesiuni, compuse din 15 sate locuite şi 23 locuri pentru a aşeza sate, cu o moară şi o mănăstire : „noi văzându-i cu dreaptă şi credincioasă slujbă către noi, i-am miluit cu osebita noastră milă şi le-am întărit vislujenie a tatălui lor" [2]). In aceste două cazuri posesiunile au nevoie de confirmare, de oarece ele trec la copiii beneficiarului decedat. In cazul care urmează, întărirea are loc, deoarece s'a schimbat Domnul ţării. In 1436 Ilie şi Ştefan Voevozi întăresc lui Vancea logofătul cinci sate, actul menţionând „că această adevărată slugă şi boier al nostru credinciosul pan... a slujit mai înainte sfânt răposatului părintelui nostru cu dreaptă şi credincioasă slujbă, iar astăzi slujeşte nouă cu dreaptă şi credincioasă slujbă... de aceia... i-am dat şi i-am întărit visslujenia lui" [3]). Menţiuni similare întâlnim în actele anului 1436, date boierului Oană şi popii Juga.

Este de remarcat că într'un act al lui Ilie şi Ştefan Voevozi din 1442 apare o expresiune mult apropiată ca formă de cea semnalată în Ţara-Românească. Domnii confirmă „un loc de moară, în Bârlad, *ce a dobândit cu slujbă* (*vysložil*) tatăl său, Iliaş Bonta, dela părintele nostru, Alexandru Voevod" [4]). Deci, şi în Moldova proprietatea de danie are un pronunţat caracter convenţional : ea reprezintă o remuneraţie pentru serviciul prestat.

O particularitate a proprietăţii de danie în Moldova este caracterul său ereditar dela început. In actele moldoveneşti nu există menţiuni care ar fixa termenul de stăpânire. Posesiunile acordate au dreptul să treacă la „copiii, nepoţii, strănepoţii şi la tot neamul" beneficiarului. Deşi dreptul de moştenire a fost acordat din vreme în Moldova, totuşi el îşi avea aplicare numai atunci când moştenitorii beneficiarului decedat continuau să

1) Costăchescu, *o. c.*, I, p. 182.

2) *Ibidem*, I, p. 269.

3) Costăchescu, *o. c.*, I, p. 459.

4) *Ibidem*, II, p. 101.

îndeplinească îndatoririle predecesorului lor. Aceasta rezultă din faptul că în actele de confirmare ale posesiunilor care trec dela tată sau bunic, moştenitorii sunt numiţi ,,slugi'' şi confirmarea se acordă cu condiţia de a face ,,dreaptă şi credincioasă slujbă''. In prima serie de acte moldoveneşti, emanate din cancelaria Domnilor ţării, apare o menţiune, din care rezultă că posesiunile donate nu vor fi reluate dela beneficiari ,,*fără vina lor*''. Adică atâta timp cât ei vor îndeplini îndatoririle lor de fideli servitori. ,,Iar când, oricare domn le va strica fără vina lor, acela să fie blestemat'' [1]). In timpul domniei lui Ștefan cel Mare în actele moldoveneşti apare un nou termen pentru a arăta necredinţa unei slugi ,,hitljanstvo'', care înseamnează trădarea [2]). In asemenea cazuri toate posesiunile lor erau confiscate de Domnul ţării, iar dacă cel vinovat se pocăia, ele erau restituite [3]).

Toate actele de danie şi de confirmare cuprind formula ,,uric cu tot venitul'', — adică pământ de moştenire cu tot venitul. Un studiu îndelungat al actelor moldoveneşti duce la concluzia că ,,uric cu tot venitul'' reprezintă o formulă de imunitate. Actele laice nu cunosc formula dezvoltată de imunitate, aproape nelipsită în actele bisericeşti. Privilegiul imunităţilor, fără să fie menţionat în actele de danie cu alte formule decât cea de ,,uric'', totuşi este în afară de orice îndoială. Aceasta rezultă din următoarele constatări : 1. folosirea în actele laice a termenului ,,privilia'', cu sensul de privilegiul imunităţilor; 2. acordarea unor persoane laice, a imunităţilor comerciale, monopolului morii şi a industriilor; 3. acordarea protecţiei domneşti, care, de regulă, se acordă numai celor cu imunităţi.

S'ar mai putea lungi cu mult numărul argumentelor, însă în cazul acesta am depăşi cadrul cercetărilor propuse.

In ceiace priveşte modul de exploatare al proprietăţii de danie, actele moldoveneşti oferă foarte puţin material. Moldova secolului al XV-lea a cunoscut marea proprietate. Sunt destule cazuri când boierii stăpâneau numeroase sate. Astfel

---

1) Costăchescu, *o. c.*, I, p. 57.
2) *Ibidem*, I, nr. 138 şi nr. 158.
3) I. Bogdan, *Actele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 270.

Mihai din Dorohoiu era stăpân peste 52 de sate [1]), boierul Cernat peste 40 de sate [2]). Originea acestor posesiuni era variată : unele reprezentau pământ de moștenire, ,,ocine'', altele pământul dobândit cu slujbă. In ambele cazuri, desigur, pământul n'a fost lucrat de brațele posesorilor lui. Pe lângă această mare proprietate a existat mica proprietate, compusă dintr'un sat sau câteva sate. Credem că aici, ca și în Țara Românească, a existat pe lângă ,,beneficiul nobil'' beneficiul luptătorilor-agricultori, care cu brațele lor cultivau pământul primit ca remunerație pentru prestarea serviciului militar.

Cu tot laconismul și uniformitatea actelor moldovenești, se pot desprinde următoarele caractere ale proprietății de danie în Moldova : prestarea serviciului personal, dreptul de moștenire, acordarea privilegiului imunităților. Proprietatea de danie în Moldova, ca structură și ca formulare juridică [3]) se apropie de formele pe care le-a îmbrăcat instituția similară în Lituania.

Principatul Lituaniei. In această țară, vecină cu Moldova, și cu care Domnii moldoveni au avut foarte strânse raporturi, a existat deasemenea în decursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea o proprietate funciară convențională. Ea purta numele de ,,danina'', adică danie ; deasemenea i se aplica și termenul ,,deržanie'', folosit de toate popoarele slave. Când o proprietate de danie căpăta dreptul de moștenire, i se spunea ,,vysluga'', termen atât de apropiat de cel folosit în Moldova — ,,vysluženie''.

Persoanele care beneficiau de favoarea princiară, primind o proprietate de danie, aveau îndatorirea să facă serviciul la oaste, după cum rezultă din studiul actelor.

In 1415 principele Alexandru Vitovt acordă lui Grigore Sambor trei seliști, pentru care acesta din urmă ,,va servi cu cal nouă și urmașilor noștri'' [4]).

---

1) Costăchescu, *o. c.*, I, nr. ...

2) Costăchescu, *o. c.*, II, nr. 88.

3) Intrebuințarea termenilor : ,,vysluženie'', ,,privilia'', ,,pan'', care în actele lituaniene apar sub forma de ,,vysluga'', ,,priwilej'', ,,pan'', arată influența exercitată de diplomatica lituaniană asupra cancelariei Domnilor Moldovei.

4) *Atky Južnoj i Zapadnoj Rossii*, I, nr. 12.

In 1424 principele Svidrigail acordă lui Vlad Dragusinovič satul Kossovo cu mânăstirea, ,,pentru slujba lui credincioasă''. In schimb beneficiarul era obligat ,,să ne slujească după nevoile noastre cu lancea și doi trăgători'' [1]).

In 1438 acelaș principe acordă banului Grigore Strečenovič două sate pentru serviciul său credincios. Pentru cele primite Strečenovič ,,are să ne servească cu lancea şi unde va fi nevoie'' [2]).

In 1500 Alexandru Kazimir îi dărueşte lui Heinrich Schlager o moşie, pe care el are dreptul ,,s'o ţină, iar pentru aceasta să ne facă slujba pentru ţară după cum şi ceilalţi boieri ai noştri ne slujesc'' [3]).

In 1503 principele Fedor Jaroslavič din Pinsk acordă boierului Karp Karpovič insula Osov, situată în regiunea Pinsk, ,,pentru serviciul său credincios'' și numindu-l ,,slugă credincioasă''. Acest boier va ţinea (imjaet deržati) insula Osov, iar ,,pentru aceasta el ne va face serviciul de războiu nouă și urmașilor noștri, la fel cum și ceilalţi boieri ai noștri din Pinsk ne slujesc ; iar urmașii noștri nu vor strica această danie a noastră și nu vor urmări nici pe el, nici pe copiii lui întru nimic, el fiind dator numai la războiu să meargă cu noi și cu urmașii noștri, el însuși și copiii lui'' [4]).

In 1524 — după trecerea Principatului Lituaniei sub stăpânirea polonă — regina Bona acordă boierului Gorjain două proprietăţi, în schimbul cărora el este obligat ,,să ne facă serviciul la oaste (služiti službOju vojennoj) nouă și urmașilor noștri— el și copiii lui, și nepoţii lui în ceasul războiului, după cum și înainte el a slujit'' [5]).

In tot decursul secolului al XVI-lea, în actele de acordare sau confirmare ale proprietăţilor de danie este frecventă menţiunea din care rezultă că beneficiarul n'are decât o singură îndatorire pentru cele primite, aceia ,,de a face slujba la oaste pentru ţară''.

Am extins studiul nostru asupra unui număr mai mare

---

1) *Ibidem*, nr. 15.
2) *Ibidem*, nr. 20.
3) *Ibidem*, nr. 33.
4) *Akty Južnoj i Zapadnoj Rossii*, I, nr. 40.
5) *Ibidem*, nr. 52.

de acte, deoarece termenii preciși ai actelor lituaniene nu mai lasă nici o îndoială în ceiace privește natura militară a serviciului. Termenii ca : „slujba la oaste", „slujba pentru țară", datoria „la războiu să meargă", „de a face serviciul la oaste... în ceasul războiului" — semnalate în actele de mai sus — reprezintă elocvente dovezi în ceiace privește îndatoririle militare ale unui beneficiar. Aceste constatări, alăturate termenilor de „slugă", „slujbă" și „vysluženie", uzitate în actele moldovenești, ne permit pe bază de comparație, de a le atribui acelaș sens ca și în Lituania.

Acordarea unei proprietăți de danie era legată de obiceiu cu concedarea drepturilor imunitare. Ca și în actele sârbești, privilegiul imunităților este desemnat printr'o formulă, care cuprinde o enumărare explicativă a tuturor drepturilor ce i se cuveneau unui privilegiat. In acte este precizat de obiceiu că satele vor fi stăpânite „cu câmp, și cu arătură, și cu fânețe, și cu pădurea... și cu bălți, și cu mine, și cu râuri... și cu vânat de castor, și cu lacuri... și cu pescuit, și cu vămi" [1]).

In alte acte sunt mai puține precizări în ceiace privește bunurile naturale, toată greutatea căzând asupra surselor de venit ca : moară, priseacă, mine, vămi „cu toate veniturile" [2]). Câteodată termenul „*venit*" este urmat de următoarele precizări — „venit în bani, în miere, în blăni" [3]). Prin urmare, beneficiarul se bucura de toate veniturile, pe care el putea să le realizeze dela satele lui, fie din pământ, fie dela oameni așezați în hotarele lui. Pe lângă aceste imunități de ordin economic, beneficiarul se bucura de imunitățile administrative și judiciare. In 1500, Alexandru Kazimir acordând un sat cu toate veniturile mai sus pomenite, menționează că el va fi stăpânit cu „plenum jus et dominium" [4]). Cei șapte oameni din acest sat, și acei care în viitor se vor stabili în el, nu vor fi judecați și administrați de nimeni, decât însuși beneficiarul „va administra și va judeca oamenii lui" [5]). Această lămurire suplimentară, pe lângă formula

1) *Akty Južnoj i zapadnoj Rossii*, I, nr. 18.

2) *Ibidem*, nr. 19.

3) *Ibidem*, nr. 60.

4) *Ibidem*, nr. 33.

5) *Ibidem*.

„plenum jus et dominium" permite să presupunem că formula de faţă conţinea acordarea drepturilor regaliene. Ea este tot atât de frecventă [1]) ca şi menţiunea care indică dreptul beneficiarului şi asupra oamenilor din satele lui — „să le ţină cu toţi oamenii" [2]).

Şi în actele moldoveneşti, pe lângă formula „uric cu tot venitul" găsim câteodată această precizare suplimentară — „cu tot dreptul" [3]), pe care de altfel am semnalat-o şi în actele sârbeşti. Actele laice moldoveneşti, neîntrebuinţând niciodată formula de imunitate desvoltată, frecventă în actele eclesiastice, înglobează drepturile imunitare în formula „uric cu tot venitul", care urmată de expresiunea „cu tot dreptul", lămureşte în mare măsură sensul formulei de „uric".

Prezenţa populaţiei agricole în satele donate prezintă un indiciu în ceiace priveşte exploatarea agricolă. Faptul că beneficiarii au dreptul „să ţină... oamenii cu pământul lor de arătură şi cu prisăci, şi cu fâneţe şi cu slujba acestor oameni" [4]) arată îndeajuns cine muncea pe acest pământ. De altfel dreptul de administraţie şi de jurisdicţie al posesorului are în vedere această populaţie agricolă, căci reprezintă sursa principală de venit, dar nu pământul propriu-zis.

Ca şi în Moldova, proprietatea de danie are caracterul ereditar. Pământul este al beneficiarului, „al copiilor lui şi al descendenţilor lui" [5]). Pe lângă acest drept de moştenire constatăm şi alte drepturi, care permit posesorului de a dispune de posesiuni după bunul său plac. El are dreptul „de a vinde, de a ipoteca, de a schimba, sau de a da pentru suflet" [6]). Drepturi similare am constatat în Serbia [7]). Credem că de aceleaşi drepturi se bucurau beneficiarii în Moldova, căci avem numeroase acte de vânzare, de schimb şi donaţie pentru suflet ale proprietăţilor, care la origine au fost proprietăţi de danie şi erau desem-

---

3) *Ibidem*, nr. 10, 33, 37, 45.
4) *Ibidem*, nr. 47, 60, 72.
5) Costăchescu, *o. c.*, I, nr. 3.
6) *Akty Južnoj i žapadnoj Rossii*, I, nr. 47.
7) *Ibidem*, nr. 15.
8) *Ibidem*, nr. 19.
9) Novakovič, *o. c.*, p. 345.

nate cu termenul ,,vysluženie''. Insă n'avem menţiuni speciale care ar cuprinde asemenea drepturi.

Căutând să rezumăm particularităţile proprietăţii de danie în Lituania, constatăm: 1. serviciul personal militar al beneficiarului; 2. acordarea drepturilor imunitare; 3. exploatarea pământului de către ţărani; 4. caracterul ereditar al beneficiului, precum şi câştigarea dreptului de a dispune liber de el.

Rusia. Dintre toate popoarele din Sud-Estul Europei problema instituţiilor cu caracter feudal a fost cercetată cel mai amplu şi mai profund la Ruşi [1]). Toate instituţiile Rusiei medievale au fost studiate comparativ cu instituţiile Apusului feudal. Cercetările au dus la rezultate importante, fixând similitudinile şi analogiile. In cadrul acestor cercetări intră instituţia beneficiului. In epoca cuprinsă între secolul al XIII-lea şi al XVI-lea, sistemul beneficiilor a fost practicat pe o foarte întinsă scară, atingând maximum de desvoltare în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Denumirea de origine mai veche a beneficiului este ,,služnja'' [2]) sau ,,služnjaja zemlja'', termenul având acelaş înţeles cu termenii similari din Moldova şi Ţara Românească — ,,pământul dobândit cu slujbă''. La sfârşitul secolului al XV-lea apare un nou termen pentru denumirea beneficiului — ,,pomestie'' [3]), care s'a menţinut un timp îndelungat şi este în deobşte cunoscut.

Această instituţie se desvoltă în principatele ruseşti după invazia tătară, după ce centrul de viaţă de Stat se mută dela Sud spre Nord-Est. Apariţia acestei instituţii este strâns legată de nouile condiţiuni economice de viaţă ale poporului rusesc. Strămutarea în massă a populaţiei, întinsa colonizare pe locuri noi, trecerea la îndeletnicirile exclusiv agricole, sunt consecinţe ale tăierii drumurilor maritime, comerţul devenind impracticabil.

După sdruncinarea aşezămintelor sociale de caracter urban şi comercial, determinate de condiţiile de viaţă în care a trăit poporul rus înainte de secolul al XIII-lea, conducătorii princi-

1) Pavlov-Silvanskij, *Opera*, vol. III, Petersburg, 1903; Al. Eck, *Le moyen-âge russe*, Bruxelles, 1934.

2) Eck, *o. c.*, p. 231.

3) *Ibidem*, pp. 180, 219.

patelor rusești, preocupați de organizarea apărării exterioare și interioare, au trebuit să adopte noi forme sociale. In cadrul acestor preocupări, prin excelență agricole, introducerea instituției beneficiului se explică prin necesitățile de organizare ale timpului. Circulația banului a fost redusă, iar pământul reprezinta principala valoare în tezaurul principilor ruși.

Persoanele care ajutau pe principi în opera lor defensivă și administrativă se numeau și aici ,,slugi''. ,,Služnja'' reprezenta o proprietate funciară, condiționată prin prestarea serviciului; pământul este dat în schimbul unor îndatoriri precise [1]). Titularul unei ,,služnja'' n'avea de obiceiu alte mijloace de existență decât exploatarea proprietății dobândite prin slujbă, proprietatea ,,pe care el o conserva cu condiția prestării unui serviciu militar efectiv și fidel'' [2]).

Primele mențiuni despre acest fel de proprietate le întâlnim începând cu anul 1362, în tratatele încheiate între principii diferitelor principate rusești. Caracterul condițional al unei ,,služnja'' rezultă din textele acestor tratate, în părțile referitoare la ,,služnja'': ,,dacă posesorul unei ,,služnja'' va servi pe unul dintre fiii mei, satul pe care eu i l-am dat va rămânea în posesiunea lui; și dacă el nu va sluji pe copiii mei, i se va lua îndărăt'' [3]) satul. Intr'un alt tratat găsim o mențiune similară: ,,dacă oamenii principelui aflați în slujba lui vor părăsi principatul fiilor mei și al principesei mele — vor pierde pământul lor și acest pământ va trece la fiul meu care va domni în principat'' [4]).

Atâta timp cât oamenii principelui se achitau în mod corect de îndatoririle lor militare, ei își mențineau proprietatea lor de danie — ,,služnja''. Incă în decursul secolului al XVI-lea posesorul unui beneficiu nu era deposedat decât în cazul când trecea în slujba unui alt principe. ,,Continuitatea posesiunii a fost garantată unui vasal fidel'' [5]).

In Rusia, din primele mențiuni în legătură cu beneficiul

1) Eck, o. c., p. 98.
2) *Ibidem*, p. 221.
3) *Sobranie russkich gramot*, I, 22.
4) *Ibidem*, I, nr. 40, 86, 87.
5) Eck. *o. c.*, p. 231.

nu rezultă caracterul său ereditar, constatare pe care am semnalat-o în Lituania şi Moldova. Studiul actelor ruseşti atestă caracterul retractabil şi inalienabil al unei „služnja". In mod normal însă beneficiul trecea la fiul posesorului. In cazul acesta fiul moştenea toate îndatoririle militare ale tatălui său. Dacă el nu-şi făcea slujba, sau se achita prost de ea, beneficiul era micşorat sau reluat în întregime [1]).

Posesorul unei „služnja" stăpânea pământul său cu drepturi imunitare [2]). Aceste drepturi sunt la fel de întinse ca cele constatate în Lituania. Beneficiarul percepea dările în folosul său, administra şi judeca oamenii din satele sale. Formularea privilegiului imunităţilor în actele ruseşti are un caracter foarte precis, fiind indicaţi şi funcţionarii care n'au dreptul să calce pe pământul beneficiarului pentru executarea funcţiunilor lor.

Titularul unui beneficiu n'avea de obiceiu alte surse de venit decât exploatarea posesiunilor, primite în schimbul serviciului efectuat. Pământul primit în posesiune el nu-l lucra personal. Cultivarea acestui pământ el îl încredinţa ţăranilor aşezaţi în satele lui [3]).

Instituţia beneficiului în Rusia păstrează caracterele sale particulare. Beneficiul n'a câştigat dreptul de ereditate şi nu s'a transformat în proprietate deplină. Privilegiul imunităţilor n'a dus la câştigarea drepturilor suverane. Proprietatea convenţională funciară, atât de asemănătoare cu beneficiul apusean, în prima sa fază de formare, nu s'a desvoltat în întregime, păstrând formele sale embrionare.

* * *

Pe baza materialului documentar prezentat în cursul acestei expuneri credem că nu este o exagerare a afirma că *proprietatea funciară convenţională a existat* în Sud-Estul Europei în perioada cuprinsă între secolul al XI-lea şi al XVI-lea. Pe lângă acest mod de posesiune agrară a coexistat şi un alt mod de posesiune: proprietatea deplină şi ereditară. De aceia,

1) Eck., *o. c.*, p. 222.
2) *Ibidem*, p. 99.
3) *Ibidem*, p. 232.

în actele popoarelor de care ne ocupăm, se disting două moduri de stăpânire : *de a ţinea* şi *de a avea*. De unde rezultă şi denumirile corespunzătoare : pronoia şi baština în Serbia, vysluženie şi ocina în Moldova, služnja şi votčina în Rusia.

Caracterul convenţional al primului mod de stăpânire reiese din faptul că posesiunile au fost acordate în schimbul serviciului militar. In actele sârbeşti, munteneşti, lituaniene şi ruseşti, găsim menţiuni categorice relativ la natura serviciului prestat. Acolo însă unde nu găsim indicaţii precise — cazul Moldovei—,trebue să admitem pe baze de comparaţie că ,,slujba'', despre care vorbesc actele, nu poate fi decât de natură militară. Nerespectarea acestei condiţiuni esenţiale aduce anularea dreptului asupra posesiunilor donate. Continuitatea dreptului de posesiune este asigurată beneficiarului, afară de cazul de infidelitate, adică refuzul de a mai servi pe suveranul său. De aceia în acte este menţionat că : ,,fără vină'' sau ,,fără vre-o greşală afară de necredinţă'' al beneficiarului, sau afară de cazul când ,,el nu va mai sluji'', posesiunile date nu pot fi reluate de către suveran.

Pe lângă acest caracter convenţional al beneficiului se desprinde şi caracterul său *temporar*. Insă el are o pronunţată tendinţă de a deveni ereditar. In unele State — Serbia şi Ţara Românească — sunt suficiente izvoare pentru a urmări procesul de transformare al proprietăţii convenţionale şi provizorii într'o proprietate deplină şi ereditară. In Moldova şi Lituania dimpotrivă, nu s'au păstrat urmele primei faze de existenţă a acestei instituţii, ea prezentând dela început un precis caracter de moştenire.

In ţările care au folosit limbi de origine slavă în actele lor, caracterul convenţional al beneficiului este atestat de însăşi denumirea lui : ,,stignul ses službu'', ,,vysluženie'', ,,vysluga'', ,,služnja''. Iar caracterul său provizoriu este atestat prin termenul comun din Serbia şi până în Rusia — drežanie, care corespunde cu termenul latin — tenementum, cu cel francez — tenure, cu cel german — Lehn, având aceiaşi semnificaţie, de ceva cedat pentru un timp.

Acest fel de posesiune agrară aduce beneficiarului şi drepturi imunitare. Actele de danie cuprind formule de imunitate,

variate ca formă, însă identice ca conţinut. In Serbia, Ţara Românească şi Lituania, pe lângă formula desvoltată constatăm şi o formulă prescurtată : ,,cu tot dreptul'', ,,ocina şi ohaba'', ,,plenum jus et dominium''. In Rusia este întrebuinţată o formulă desvoltată, cuprinzând enumărarea explicativă a drepturilor imunitare, iar în Moldova numai o formulă prescurtată ,,uric cu tot venitul''.

Acordarea privilegiului imunităţilor scoate în evidenţă şi mai limpede caracterul economic al instituţiei beneficiului. Renunţând la o sumă de drepturi regaliene în folosul servitorilor lor, suveranii au de scop să le asigure o situaţie materială şi chiar mai mult, le oferă posibilitatea de îmbogăţire. Exploatarea pământului este încredinţată ţăranilor aşezaţi în satele beneficiarilor. Prezenţa acestei populaţii agricole lămureşte şi sensul privilegiului imunităţilor. De fapt, nu pământul în sine reprezenta principala sursă de venit, ci posibilitatea, în virtutea drepturilor sale imunitare, de a scoate maximum de profit prin ridicarea taxelor în natură, în bani, în lucruri ; monopolul morii şi a industriilor, perceperea taxelor comerciale, precum şi supravegherea întregei vieţi economice în hotarul posesiunilor sale îi era asigurată pe baza principiului ,,absque introitu judecum''. Astfel autonomia administrativă şi economică a posesiunilor sale era ferită de amestecul reprezentanţilor forţei publice.

Toate aceste caracteristici, constatate în Sud-Estul Europei, sunt specifice instituţiei beneficiului în Apus. Oare semnalând prezenţa unei instituţii asemănătoare în Sud-Estul European trebue să ne gândim numaidecât la influenţa ideilor venite din afară ? De sigur că nu se poate nega pătrunderea unor idei din Apus, datorită legăturilor cu popoarele vecine, care se aflau sub înrâurirea formelor de viaţă apusene. Deasemenea nu se poate nesocoti o interpenetraţie a formelor sociale la popoarele care au conlocuit în decursul secolelor. Formele bizantine au pătruns în Balcani şi prin mijlocirea sârbo-bulgară s'au întins în Ţara Românească ; Moldova cu un fond comun de idei bizantine intră într'un alt bloc de concepţii, apropiindu-se de Lituania, Ungaria şi Polonia.

Insă aceste influenţe venite din afară n'au jucat decât un rol secundar. Ele n'au determinat apariţia acestei instituţii

agrare în Sud-Estul european. Ea nu reprezintă o simplă imitație a formelor sociale care au domnit în Europa medievală. Condițiile politice și economice de existență, comune în cea mai mare parte popoarelor din această regiune, au impus adaptarea acestei forme de proprietate agrară. Pentru unele State, ca Bizanțul și Rusia, introducerea acestui sistem agrar însemna un pas înapoi. Pentru Serbia, Țara Românească, Moldova și Lituania— el însemna un progres, o organizare a vieții de Stat, formarea cadrelor militare și administrative, depășirea formelor primitive ale comunității țărănești. Cadrul economic în care se desfășura viața acestor popoare punea pe primul plan *pământul*; întinderi nesfârșite — rar populate, cu drumuri de comerț nesigure, cu circulația redusă a banului — reprezentau principala sursă de existență. Conducătorii popoarelor, organizatorii aparatului de Stat, aveau nevoie de ,,slujba'' oamenilor, pentru remunerația căreia n'aveau alte mijloace decât distribuirea pământurilor locuite sau nelocuite.

Odată cu părăsirea drumurilor de comerț ale Mării Negre și ale Niprului, viața socială în Rusia îmbracă forme noi. Dela civilizația de caracter urban și comercial Rusia trece în rândurile popoarelor cu civilizația agricolă închisă. Puternica colonizare în colțul nord-estic al regiunilor rusești a pus la îndemâna populației întinderi nesfârșite de pământ. Agricultura devine principala îndeletnicire a populației rusești. In cadrul acestei vieți, prin excelență agricolă, introducerea sistemului beneficiilor își găsește lesne explicația.

Intr'un Stat de tradiție romană, cum e Bizanțul, adaptarea unei instituții cu caracter feudal pare a fi curioasă. Insă trebue să ținem seama de faptul că ea apare într'o epocă de decădere, când Statul este amenințat în afară și înăuntru. Uspenskij, considerând apariția instituției prónoia ca ceva organic în structura Statului bizantin, o atribuie în primul rând necesităților de ordin militar. Distribuind pământul cu scopul de a forma fideli slujitori în caz de nevoie, împărații au creiat o clasă armată și avută, care s'a desvoltat pe seama micii proprietăți și a comunității țărănești. Insă pe cât putea fi de utilă, această clasă, pe atât era de primejdioasă, amenințând însăși existența Statului.

VALERIA COSTĂCHEL

ECOUL MORȚII LUI CAVOUR IN ROMÂNIA

Data de 6 Iunie 1861, când marele om de Stat al Sardiniei își dă obștescul sfârșit, este memorabilă în istoria diplomatică a Europei. Dacă unitatea Italiei era chestiunea ce-l preocupa în timpul congresului dela 1856, Cavour și-a dat seama de interdependența — pe plan european — dintre situația Românilor și a Italienilor, care trebuiau să-și înfăptuiască unirea pe baza principiului naționalităților. Din această cauză, fazele prin care a trecut chestiunea Principatelor române, de când ea s'a pus în plenul unui congres și până la rezolvarea ei, va fi mereu legată de numele lui Cavour [1]).

In congresul dela Paris, cea mai ageră minte aparține fără îndoială marelui Piemontez, care văzuse în politica lui Napoleon al III-lea prilejul înfăptuirii planurilor italiene. Incă înainte de deschiderea congresului, el împărtăși Impăratului ideea de a mări Sardinia, găsind compensație pentru Austria în Principate. Napoleon al III-lea pare să fi făgăduit că va supune chestiunea italiană congresului și că va propune lămurit ca ducele de Modena să fie strămutat în Principate, ducesei de Parma dându-i-se în schimb Modena, iar Parma să fie astfel cedată Sardiniei. Cum însă proiectul acesta era puțin agreat de delegații Austriei și Angliei, Cavour dădu ordin lui D. Azeglio (ministrul Sardiniei la Londra) să caute a obține consimțământul lui Palmerston ca ducesa de Parma să fie desemnată pentru tronul Principatelor, rămânând înțeles că aceasta avea

---

1) Cf. și articolul lui Alex. Marcu, *Cavour și Unirea Principatelor*, extras din *Omagiu lui R. Ortiz*, Buc. 1930, 11 p.

să sacrifice Sardiniei Parma. Până la urmă însă, Cavour pare a fi ajuns la concluzia că împotrivirea ce întâmpină aceste proiecte este de neînvins și se întoarse la politica-i generală de a cultiva prietenia lui Napoleon, sprijinind dorința acestuia pentru Unirea Principatelor [1]). Așa se face că, dacă în congresul dela 1856, lord Clarendon, plenipotențiarul britanic, s'a raliat la propunerile contelui Walewski, hotărînd astfel, prin glasul lui precumpănitor, adoptarea lor în linii generale, aceasta se datorește, în mare parte, și acțiunei diplomatice a ministrului Sardiniei la Londra [2]).

Insistând cu toată convingerea să obțină sprijinul primului ministru englez pentru Principate, Cavour scria la 18 Martie 1856 lui D. Azeglio: ,,Pentru numele lui Dumnezeu, convingeți-l pe Palmerston că ar fi ,,*un crime de lèse-civilisation*" dacă ar susține Statu-quo-ul și s'ar împotrivi dreptelor dorințe ale întregii populațiuni românești" [3]). Caracteristic este și pasagiul din scrisoarea dela 4 Septembrie următor, către același ministru, privitor la felul cum înțelege el unirea și viitorul Principatelor române: ,,Unirea Moldovei și a Valahiei — spune Cavour — va avea de rezultat stabilirea naționalității române... Principatele dunărene constitue o naționalitate a parte".... Pentru el Românii constituiau un obstacol contra tendințelor de expansiune a marelor imperialisme de atunci, fiind de cel mai mare interes a înființa, în Sud-Estul Europei, ,,o naționalitate care simpatizează numai și numai cu Occidentul și care ar putea forma o piedică reală în contra unirii popoarelor cu tendințe puternice spre o acțiune comună" [4]).

Actul săvârșit la 24 Ianuarie 1859 în Principate pricinui o firească surprindere în cercurile diplomatice, dar reacțiunile Puterilor garante se arătară a fi extrem de variate. Cavour, al cărui interes pentru Chestiunea orientală fusese totdeauna inspirat de prilejul ce aceasta îi oferea de a se putea folosi de

---

2) T. W. Riker, *Cum s'a înfăptuit România*, Buc. 1944, p. 63.

3) R. Bossy, *Primele legături diplomatice cu Piemontul*, în ,,Convorbiri literare", 1927, p. 796.

4) Riker, *o. c.*, p. 64.

5) Scrisoarea este publicată de D. A. Sturdza, în *Europa, Rusia și România*, București, 1890, p. 25.

ea de un pion în propriul lui joc diplomatic, nu șovăi să declare că alegerea era legală, închipuindu-și că atitudinea Austriei putea crea o situație ,,care să pună capăt tuturor greutăților noastre'' [1]).

După îndoita lui alegere, Vodă Cuza însărcină pe Vasile Alecsandri, ministrul afacerilor străine al Moldovei, să apere punctul de vedere românesc, cerînd recunoașterea faptului îndeplinit guvernelor din Paris, Londra și Torino. In Italia, cererea concursului diplomatic în vederea recunoașterei lui Cuza ca Domn al ambelor principate a fost bine primită. In audiența acordată lui Alecsandri, Cavour sfătuia pe Români să nu proclame imediat unirea definitivă, iar ca prim rezultat pozitiv făgădui ministrului român de a îngădui trecerea prin teritoriul Sardiniei a celor zece mii de puști, oferite de Napoleon al III-lea oștirei românești, precum și numirea unui consul al Italiei în Principate [2]). Două luni mai târziu, Cuza trimetea în Italia pe Ioan Bălăceanu, tot cu acelaș scop — de a convinge cercurile oficiale piemonteze de necesitatea recunoașterei sale cât mai urgent, ducând și o scrisoare autografă pentru Cavour [3]).

Urmările politice ale acestui fapt au fost că Bălăceanu fu recomandat lui Napoleon al III-lea, prin mijlocirea vărului Impăratului, principele Jérôme Napoléon, care devenise de câteva luni ginerele regelui Victor Emanuel al II-lea [4]). Tot în acel timp, prin intervenția Piemontului [5]), se încheie o convenție secretă între Cuza și generalul ungur Klapka, reprezentantul lui Kossuth, și ea prevedea pentru România anexarea Bucovinei și autonomia națională a Românilor din Ungaria liberă și despărțită de Austria [6]).

In Mai 1861, Alecsandri pleca la Torino pentru a explica

---

1) Riker, *o. c.*, p. 273.

2) Alecsandri, *Extras din istoria misiilor mele politice*, citat de R. Bossy, o. c., ,,Convorbiri literare'', 1926, p. 797. Alexandru Marcu, *Alecsandri și Italia*, Buc. 1927, p. 102.

3) Scrisoarea este publicată de R. Bossy, *o. c.*, ,,Conv. lit.'', 1926, p. 799.

4) Cf. *Ibidem*, scrisoare de recomandație pentru Bălăceanu, p. 799.

5) Iorga, în ,,Bulletin de l'Inst. p. l'ét. du Sud-Est Europ., III, 1916, pp. 105—113.

6) P. P. Panaitescu, *Cuza Vodă și unitatea națională a Românilor*, în ,,Arhiva pentru istoria și reforma socială'', 1929, p. 561.

lui Cavour chestiunea confiscării la Galaţi a armelor conspiratorilor maghiari. Misiunea lui Alecsandri reuşi în totul şi bunăvoinţa arătată şi cu acest prilej de către Cavour Românilor era să fie ultima dovadă a prieteniei constante, căci la 6 Iunie, în vârstă numai de 51 de ani, murea pe neaşteptate contele Camillo Benso di Cavour, plâns de patria sa şi de întreaga Europă [1]).

Rolul jucat de Cavour în marele act dela 1859 a fost bine cunoscut păturilor conducătoare româneşti. Pentru definitivarea Unirii, la care diplomaţia europeană lucra în momentul morţii lui, contribuţia Italiei era un fapt asigurat. Evenimentul dela 6 Iunie a avut un răsunet dureros în cele două capitale ale Principatelor-Unite.

La 26 Mai, stil vechiu, Adunarea legiuitoare din Ţara-Românească votează o moţiune din care extragem: ,,Adunarea naţională a României uneşte a ei durere cu cea a Italiei pentru pierderea comitelui Cavour, a cărui memorie va fi totdeauna vie între noi, pentru solicitudinea ce acest mare bărbat de Stat a avut pentru cauza românească'' [2]). Moţiunea este trimisă de către Ştefan Golescu, preşedintele consiliului, guvernului din Iaşi, unde Adunarea era dizolvată.

In şedinţa dela 4 Iunie (st. v.), consiliul de miniştri din Iaşi încheie un *jurnal* în care spune că şi Moldova se asociază la votul pios al Adunării din Ţara Românească. ,,România pierde în acest om de Stat pe unul dintre cei mai generoşi binefăcători ai ei.... Tributul de doliu pe care Adunarea din Muntenia l'a depus pe acest mormânt, este simbolul adâncului sentiment de durere ce inspiră tuturor Românilor pierderea acestui amic al cauzei italiene şi al cauzei noastre''. Asocierea se face în numele întregului popor, pentru un nume ,,care va rămâne veşnic între noi'' [3]).

Se hotărăşte ca acest *jurnal* să fie comunicat agentului

---

1) La 14 Iunie, Vegezzi Ruscalla, scria lui Alecsandri: ,,Mon cher commandeur, — oui, c'est bien vrai. L'Italie a perdu son plus grand homme, et déjà l'on comprend mieux qu'il y a 8 jours les conséquences de cette perte''. (Al. Marcu, *Alecsandri şi Italia*, p. 98).

2) Arhivele Statului Bucureşti, Preş. Cons. de min., dosar 121/80, 1861, f. 1.

3) *Ibidem*, f. 3.

și consulului general al Italiei la Iași, cavalerul Strambio, ceea ce se și îndeplinește prin adresa nr. 199 din 7|19 Iunie [1]. Jurnalul a fost mai înainte prezentat Domnului cu raport [2], spre a fi sancționat și publicat. S'a renunțat însă la această din urmă formalitate [3].

La manifestarea sentimentului de durere s'a asociat și *Comisia Centrală*, care în ședința dela 6 Iunie comemorează pe „cel mai mare bărbat de Stat care în toate ocasiile a dat dovezi de simpatiile sale pentru naționalitatea română" [4]. Moțiunea Comisiei centrale este trimisă lui Panu la Iași, care, în calitate de șef al guvernului, a comunicat-o la fel cavalerului de Strambio [5].

Simțul politic al generației Unirei ne îndreptățește să credem că actele mari pe care le-a săvârșit se datoresc și faptului că oamenii din acel timp aveau un dar special de a ști să-și aleagă sprijinitorii, pe care apoi îi respectau cu toată cinstea cuvenită.

Documentele ce urmează, în legătură cu cele expuse mai sus, sunt dela Arhivele Statului din București.

I

Nr. 560
Preșidenția Consiliului — *București, 27 Mai 1871*
Țării Românești

Ștefan Golescu, președintele consiliului de miniștri din Țara-Românească, către Anastase Panu, președintele consiliului din Moldova, în privința morții lui Cavour.

„Domnule Ministru,

„Adunarea legislativă a Țării-Românești, în ședința sa dela

3) *Ibidem*, f. 7.

4) *Ibidem*, f. 12.

5) In josul raportului lui Panu este adăugat cu creionul : „Rămâne netrebuind după ordinul D-lui Președinte".

1) *Ibidem*, f. 9.

2) *Ibidem*, f. 10.

26 Mai, a votat şi primit în unanimitate propunerea susţinută de zece membri, formulată în termenii următori :

,,Adunarea naţională a României, uneşte a ei durere cu cea a Italiei pentru pierderea comitelui Cavour, a cărui memorie va fi totdeauna vie între noi, pentru solicitudinea ce acest mare bărbat de Stat a avut pentru causa română''.

Subsemnatul are onoare a comunica Domniei Voastre acest vot al Adunării, spre ştiinţă şi uzul ce veţi socoti de cuviinţă.

Binevoiţi, vă rog, Domnule Ministru, a primi cu această ocazie, încredinţarea preaosebitei mele consideraţiuni'',

(ss) *Ştefan Golescu*

(Arh. St., Buc. dosar 121/80, 1861, f. I.)

II

Iaşi, 4 Iunie (st. v.) *1861*

Jurnalul consiliului de miniştri din Moldova, în legătură cu moartea lui Cavour.

Şedinţa 33, nr. 344.

,,Consiliul miniştrilor,

,,Cetind adresa sub nr. 560 prin care Domnul preşedinte al consiliului din Bucureşti au comunicat Domnului preşedinte al consiliului de aici, votul emis de Adunarea legislativă în termenii următori : ,,Adunarea legislativă a României... (textul în doc. nr. I), încheie următoarele :

,,Moldova se asociază din inimă şi suflet la votul pios ce adunarea Valahiei a emis la ocazia morţii Domnului comite de Cavour ; România pierde în acest om de Stat pe unul din acei mai generoşi binefăcători şi mai zeloşi apărători ai ei.

,,Tributul de doliu, pe care Adunarea din Valahia l-a depus pe acest mormânt, este simbolul adâncului sentiment de durere ce inspiră tuturor Românilor pierderea acestui amic al cauzei italiene şi al cauzei noastre, precum şi a viei lor recunoştinţă pentru numeroasele dovezi de simpatie ce au avut dela acest ilustru om de Stat.

In lipsa Adunării legislative, guvernul Moldovei, prin organul consiliului miniștrilor și în numele întregului popor, răspunde la comunicația votului religios și patriotic al Adunării Valahiei prin participarea sa actuală la acelaș doliu și la acelaș omagiu, pentru un nume care va fi pururea venerat între noi. Domnul Președinte al consiliului este însărcinat a comunica jurnalul de față Domnului agent și consul general al Italiei și totodată a-l publica prin Monitor''.

(ss) A. Panu, D. I. Rosetti
C. Rolla, I. Silion, Negruți.

(Arh. St., Buc. *Ibidem*, fol 3, Cf. Mon. Of. al Moldovei, nr. 201, din Iunie 1861, p. 813).

III

Iași, ... Iunie 1861
Nr. 197

Raportul lui Panu, președintele consiliului de miniștri din Moldova, către Domn, în legătură cu jurnalul încheiat în privința morții lui Cavour.

,,Prea Inălțate Doamne,

,,Jurnalul ce consiliul miniștrilor au încheiat asupra comunicației ce am primit dela Domnul Președinte al consiliului miniștrilor din Țara Românească, despre votul emis de adunarea legislativă de acolo, la ocazia săvârșirei din viață a comitelui de Cavour, am onoare a-l supune Inălțimei Voastre spre binevoitoare sancțiune, după care să se poată publica și comunica Domnului agent și general consul al Italiei în Principatele-Unite.
Sunt cu cel mai profund respect, Prea Inălțate Doamne, al M. V. prea plecat și supus servitor. Pređed. cons. de miniștri.

(ss) A. Panu

Adăugat cu creionul : ,,Rămâne netrebuind, după ordinul D-lui Președinte''.

(Arh. St. Buc., *ibidem*, fol. 12).

IV

Iaşi, 7/19 Iunie 1861
Nr. 199

Preşedintele consiliului de miniştri din Moldova către cavalerul Strambio, agent şi consul general al Italiei la Bucureşti.

,,Monsieur le Chevalier,

,,Le gouvernement de Moldavie ayant reçu communication du vote pieux émis par la Chambre Valaque à l'occasion de la perte douloureuse que vient d'éprouver l'Italie dans la personne de M. le comte de Cavour, s'est associé à cette manifestation par son arrêté du 4 Juin courant.

Je m'empresse en conséquence de vous communiquer le susdit arrêté en traduction, en vous priant, Monsieur l'Agent, de bien vouloir le porter à la connaissance du gouvernement Royal.

Je saisis cette occasion pour vous offrir, Monsieur le Chevalier, les assurances de ma considération la plus distinguée''.

Le président du Conseil des ministres,
(ss) *A. Panu.*

(Arh. St., Buc., *ibidem*, fol. 7)

V

Focşani 18 Iunie. 1861
Nr. 251

Nicolae Golescu, preşedintele Comisiei Centrale, către Preşedintele Consiliului de miniştri din Moldova, despre moartea lui Cavour.

,,Subsemnatul are onoare a vă comunica, că în consideraţia întristării adânc simţită de Români pentru pierderea contelui Cavour, Comisiunea centrală a declarat prin vot unanim în şedinţa sa dela 6 Iunie curent că : manifestă adânca sa durere pentru pierderea contelui Cavour ; acel mare bărbat de Stat care în toate ocasiile a dat dovezi de simpatiile sale pentru na-
română.

Primiţi, vă rog, Domnule Preşedinte, încredinţarea prea osebitei mele consideraţiuni,

Preşedintele Comisiei Centrale.
Nicolas Golesco

Secretari *E. Anghelescu*
A. Teriachiu

Arh. St., Buc., *ibidem*, fol. 9. Cf. Mon. Of. al Moldovei, din 14 Iunie 1861, p. 817).

VI

Iaşi 10/22 Iunie 1861
Nr. 201

Scrisoarea lui Panu către Strambio, comunicându-i asocierea Comisiei Centrale la doliul Italiei.

,,Monsieur le Chevalier,

,,M. Nicolas Golesco, Président de la Commission centrale, vient de me communiquer le vote qui a été emis à l'unanimité par la dite commission dans sa séance du 6 de ce mois, à l'occasion de la mort de M. le comte de Cavour. Voici la teneur :

,,La commission centrale manifeste la douleur profonde que lui fait ressentir la perte du comte de Cavour, de ce grand homme d'État qui en toute occasion a donné des preuves de ses sympathies pour la nationalité roumaine.

En vous faisant part de cette déclaration, je saisis avec empressement l'occasion de vous renouveler, Monsieur l'Agent, les assurances de ma considération très distinguée''.

Adresa : ,,À Monsieur le chevalier Strambio, agent et consul général d'Italie, etc. ... à Bucarest''.

(Arh. St., Buc., *ibidem*, p. 10)

V. MIHORDEA

METODĂ ISTORICĂ ŞI FALSĂ ERUDIŢIE[1])

Rândurile ce urmează ar fi avut mai multă greutate dacă s'ar fi bucurat de sprijinul unei bogate opere, realizate în alt spirit decât acel semnalat aici. Cum nici unul dintre autorii acestor opere, care există, nu a socotit necesar să atragă atenţia asupra acestei probleme care mi se pare esenţială pentru stadiul actual al istoriografiei noastre, am luat asupră-mi această sarcină atât de puţin plăcută, dar care mi-a părut că este o datorie. Faptul că modesta mea activitate se desfăşoară într'un alt domeniu decât acel al istoriei naţionale, îmi va evita, nădăjduiesc, acuzaţia de presumţiune.

O privire oricât de superficială asupra producţiei noastre istorice actuale arată în chip lămurit că istoriografia românească se află în plin regres faţă de vremurile unui Xenopol, unui Onciul, unui Ion Bogdan sau Nicolae Iorga. Nu e vorba, fără îndoială, de cantitatea ei, care nu a fost niciodată mai impresionantă ca în aceste zile când atât de numeroase instituţii sprijină activitatea cercetătorilor. E vorba, se înţelege lesne, de calitatea producţiei. Şi, cum în medie gradul de inteligenţă şi de înzestrare al oamenilor nu cred că diferă prea mult dela o generaţie la alta, explicaţia acestei situaţii socot că trebuie căutată în scopurile pe care şi le propun acei ce se dedică studiilor istorice, în orizontul şi în metoda acestora.

Parcurgând publicaţiile marilor predecesori amintiţi, ai într'adevăr impresia netă a unui efort continuu de îmbogăţire, de adâncire. Cercetarea lor, privind un aspect oricât de particular,

1) Comunicare la Institutul de Istorie Universală „N. Iorga".

este totdeauna dominată de ideea ansamblului, a marilor desfăşurări istorice, a vieţii unui popor. E drept că de multe ori informaţia lor era insuficientă, amănuntele pe care se sprijineau nu îndestul de riguros stabilite. Dar, pare că generaţia actuală de istorici, stăpânită de acea falsă credinţă că o zi de sinteză nu poate veni decât după o sută de ani de analiză, ar fi pornit pe drumul înecat de praf al veacului de amănunte.

Trebuiau mai întâi publicate izvoarele, cât mai multe izvoare, pentru ca viitoarea sinteză să aibă o bază cât mai solidă. Şi se publică, fără îndoială, mai multe decât oricând. S'a criticat cu asprime chipul, uneori poate grăbit, în care Nicolae Iorga a copiat miile de documente cu ajutorul cărora a dat vastele sale sinteze, şi s'a mers până a se spune că ar fi fost mai bine ca acele documente să fi rămas mai departe în întunericul arhivelor, decât să fi fost puse la îndemâna cercetătorilor fără de infinitele precauţiuni cerute de cea mai riguroasă metodă. Azi, avem publicaţii tot mai ireproşabil ştiinţifice, de documente citite cu tot felul de aparate, însoţite de indici sistematici. Dar ce cuprind ele? Cât aport aduc ele pentru cunoaşterea marilor probleme, faţă de vechile colecţii, privite acum cu o superioară ironie? S'a ajuns azi la credinţa că orice petec de hârtie înegrit mai eri-alaltăeri merită să vadă lumina tiparului, şi către acestea mai ales se îndreaptă ardoarea cercetătorilor, atunci când, fără îndoială, zac încă în arhive publice şi particulare mărturii de preţ care aşteaptă zădarnic mâna care să le descopere. Documentul, ori care ar fi el, va fi publicat în întregime, şi nu în regest, ca să nu să piardă vreo fărâmă, fără să ne putem măcar gândi la impietatea de a-l lăsa numai să figureze într'un bun inventar de arhivă, unde să-l găsească cercetătorul preocupat de o anumită problemă specială, pe care l-ar putea ajuta cu grăuntele său de adevăr. Dar se merge şi mai departe în dorinţa de a publica orice, se ajunge până la a se publica în volume somptuoase ştiri scoase din ziare publicate acum un veac, această pritoceală putându-se continua nedefinit din cincizeci în cinzeci de ani. Până unde merge credinţa că orice poate şi merită să fie publicat, am înţeles cel mai bine atunci când un tânăr îmi vorbea acum câţiva ani de osteneala lui de a copia toate cronicile despre războiul dela 1877 dintr'o revistă străină de a treia mână, şi

năzuia să publice cu ele un masiv volum de 4—500 pagini. A rămas mirat când i-am recomandat să depună, fără alte ambiţii, copia făcută la Academia Română, în cazul când revista nu se afla printre colecţiile bibliotecii.

Dacă dela publicaţiile de izvoare trecem la studii, adevărul celor afirmate apare şi mai evident. Adevăratul laborator al ştiinţei istorice sunt periodicele. Acolo se înoiesc concepţiile, se pun în discuţie temele, se rotunjesc detaliile. Ori, nu e îndeletnicire mai dezolantă decât lectura revistelor istorice, cu obligaţia de a da în câteva rânduri cuprinsul feluritelor articole. Rar ajungi în câte o oază în care să poţi sorbi apa răcoritoare a unei idei noui. Marile teme, problemele esenţiale, rămase nedeslegate sau care cer veşnic o nouă deslegare dela personalitatea celor ce se apropie de ele, au fost închise în adâncuri de temniţă, s'au ferecat porţile cu trei rânduri de lanţuri şi s'à pornit goana după amănunt, după orice fel de amănunt, care e strâns cu grije şi băgat în hambarele larg croite ale nouei istoriografii. Iar până ce se vor umplea magaziile, brutarul va uita meşteşugul coptului.

Nimeni nu va contesta utilitatea cercetărilor de amănunte : ele singure dau temeinicie sintezei. Dar, pentru ca amănuntul să prezinte interes pentru istoric, trebuie să se oglindească în el un adevăr general pe care să ne ajute a-l înţelege, să folosească la deslegarea unei probleme, sau să fie capabil de a evoca o frântură din viaţa pe care ne străduim s'o retrăim în integralitatea ei. In locul acestora, ni se servesc ,,din belşug, până la oboseală şi desgust'', cum ar spune Nicolae Iorga, fapse, fapte brute, lipsite de interes şi de semnificaţie. Mergând pe calea aceasta, istoria va merita definiţia pe care i-o da cândva un glumeţ, de ,,commérage à travers les siècles''. Intâmplări care petrecute alături de noi nu reţin decât atenţia micului pensionar deprins să citească ziarul dela un capăt la celalt, sunt ridicate la rangul de fapte istorice. Se convoacă, astfel, specialiştii de seamă ai unei ţări, pentru a li se aduce la cunoştinţă cum au sărbătorit acum câteva decenii negustorii italieni din Galaţi şi Brăila pe regele îndepărtatei lor patrii, se indică punctele în care înălţătoarele discursuri au fost viu aplaudate, şi ne rămâne numai părerea de rău că nu s'a păstrat şi lista de bucate, care în aceste vremuri de criză ar

fi fost atât de evocatoare! Apoi, pentrucă ziarul contemporan din Galaţi a devenit rar, se republică totul pe admirabilă hârtie velină!

Fără îndoială, se va face mai cu seamă istorie politică, pentru care informaţia de amănunt e cea mai abundentă şi mai uşor accesibilă. Vom ajunge astfel să cunoaştem numele vorniceilor lui Ioniţă Sandu Sturza şi pe cei de ai treilea logofeţi ai lui Mihai Vodă Racoviţă sau amănuntele tuturor luptelor în care s'au ciocnit trei sute de soldaţi, dar vom continua să ignorăm atâtea lucruri care ar trebui ştiute despre natura raporturilor dintre ţările româneşti şi Polonia, Ungaria sau Turcia, despre transformările sociale din veacul al XVI-lea ori acele economice din veacul trecut.

Se face din când în când şi istorie culturală, dintr'un respect exterior pentru această disciplină, şi nu din adânca dorinţă de cunoaştere a vieţii spiritului. Vom asista astfel la nesfârşite discuţii oţioase pentru a se şti dacă cutare piesă franţuzească sau grecească a fost jucată pentru prima oară în Septembrie sau în Noembrie, la Parcul Carol sau la şoseaua Kiseleff, sau unde s'a născut cutare biet dascăl, care nu a lăsat nici o urmă în mintea nimănui.

Dar totul e servit după regulele celei mai perfecte acribii. Faptul oricât de mărunt e stabilit cu critica cea mai stăruitoare şi mai ales sprijinit pe note cât mai bogate. Acestea nu vin să indice o idee împrumutată dela un alt autor, sau un fapt nou de curând descoperit şi neintrat în circulaţia generală. Ele sunt puse ori unde, ori când şi mai ales oricât mai numeroase. Vor fi citate, astfel, zece opere acolo unde ar fi fost suficientă una singură, care să le cuprindă pe celelalte, se vor pune note cât mai lungi în sprijinul unui fapt cunoscut de toată lumea, se va înşira bibliografia completă a ceea ce pomeneşti incidental, fără să facă parte integrantă din ceea ce urmăreşti să arăţi prin studiul tău. De câte ori nu se potrivesc acestor lucrări observaţiile d-lui Gabriele Pepe, din atât de ascuţita sa *Introduzione allo studio del Medioevo latino* [1]): ,,Am înaintea mea o operă, în care fiecare pagină e împărţită în două părţi cu mult neegale: la puţine

1) Milano, ISPI, 1942, p. 73.

rânduri de text, corespund, într'adevăr, rânduri compacte de note bibliografice cu literă mai mică, şi, la urmă, o bibliografie nesfârşită. Inexpertul se lasă orbit şi crede că se află înaintea unui mare învăţat : aproape totdeauna e vorba de un impostor sau de un compilator''.

Deşi impostorii, ca în orice istoriografie, nu pot lipsi nici ei, mă gândesc mai ales la cercetătorii oneşti, prinşi de pasiunea ştiinţificităţii, pentru care un articol e prilejul de a-ţi dovedi râvna de a căuta în cărţile altora şi nu acel de a expune un material din care să rezulte o idee. Aceiaşi pornire spre falsa erudiţie a ridicat la rangul de dogmă nevoia de ,,a fi complet''. Şi aici mi se par atât de înţelepte observaţiile d-lui Pepe : ,,Istoricul, chiar dacă cunoaşte la perfecţie munca erudită, mijloacele technice ale filologiei, nu e sclavul lor, nu e un corector de tipografie, nu se substitue aparatului fotografic, nu e condamnat de nici un crud judecător să asculte, pentru exactitudine bibliografică, părerile tuturor maniacilor din cele o sută de mii de sate ale Europei despre obiectul studiului său. Cercetătorilor cărora *maiora premunt* şi care ştiu că nu le e dat să trăiască veacuri întregi, nu le e permis să se îndeletnicească cu căutarea bibliografiei unui nenorocit act de vânzare, numai pentru a ajunge la perfecţiune în ceea ce priveşte *operele consultate* [1]).

Rezultatul acestor cercetări în care mecanicitatea metodei este preamărită înainte şi împotriva a orice altceva, e lesne de observat. Iată, de pildă, o teză de doctorat, care a obţinut la Universitatea din Bucureşti menţiunea ,,magna cum laude'', acea a d-lui Ioan Şt. Petre despre Nicolae Costin. D-sa a reuşit să descrie cele 61 manuscrise ale letopiseţului, să le grupeze, să le construiască stemele pe familii, să cerceteze cuprinsul cronicei frază cu frază, arătând din ce izvoare a fost scos. Dar când va trebui să înseileze câteva pagini asupra valorii şi sensului acestei opere, acel care a izbutit să afle câte file scrise şi câte albe are fiecare manuscris. cum îşi va înfăţişa personalitatea cronicarului moldovean ? Il vom lăsa pe d-l Petre să vorbească, în propriu-i stil şi cu propria-i punctuaţie :

,,Nicolae Costin, deşi transcrie din alţi autori, totuşi nu este

1) *Op. cit.*, pp. 12—13

un compilator ; nu pretinde că a scris o operă originală, deoarece în prefaţă ne spune : ,,în câţiva ani am împreunat toate şi din toate unul'', recunoscând astfel că prescrie operele predecesorilor săi şi ale cronicarilor streini citaţi.

,,Prin faptul că înşiră în ordine cronologică — din diferiţi autori părerile istoricilor, şi chiar adesea le discută — spunându-şi uneori părerea sa personală, trebue să-l vedem ca un istoric şi nu ca un simplu compilator'' [1]).

Dacă aflăm, astfel, opiniile d-lui Petre — pe care nimeni n'a căutat să i le îndrepte — despre meseria de istoric, avem ocazia să cunoaştem şi ce înţelege d-sa prin idei într'o operă istorică, precum şi părerile d-sale despre stadiul actual al cercetărilor asupra limitelor Daciei : ,,După unii istorici citaţi de Logofătul Nicolae, Dacia cuprinde : Podolia, câmpiile Nistrului, Mesile (sic !), Dobrogea şi o parte din Iliria, fapt afirmat şi documentat astăzi de cărturarii în frunte cu d-l Iorga, care spune că din opera lui N. Costin nu reies idei'' [2]).

Dar, deoarece cazul D-lui Petre mi se pare foarte instructiv, vom mai stărui puţin asupră-i. Nicolae Iorga afirmase cândva, într'un portret care va putea fi retuşat, dar nu întrecut în splendoarea imaginilor şi fulgerările spiritului, că ,,în inima de pergament a acestui erudit nu răsuna nimic din marea, veşnica lume vie ; ochii săi reci vedeau numai litere şi forme, iar nu idei şi sentimente ; inteligenţa lui fără aripi se târa în nestrăbătutul tufiş al contrazicerilor mărunte, din care nu se putea descurca. Trecutul îl eticheta, pentru prezent n'avea nici un interes, iar viitorul nu putea să-l vadă'' [3]).

D-l Petre, pe care l'am văzut sărind în ajutorul ,,Logofătului Nicolae'' spre a dovedi că a fost un istoric, şi încă bogat în idei, ne va explica altminteri valoarea cronicarului şi rostul operei sale :

,,Costin a vrut să scrie o operă monumentală, în care cetitorul să găsească de toate... El scrie pentru luminarea şi culti-

1) *Nicolae Costin. — Vieaţa şi opera*, Bucureşti, 1939, p. 268.

2) *Op. cit.*, ibid.

3) *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, ed. I, Bucureşti, 1901, p. 92.

varea cetitorului... Intenţia lui, cum am mai scris, a fost să dea o operă monumentală. De aici ideea să dea un letopiseţ mai mare decât al lui Ureche—Simion Dascălul şi al lui Miron Costin... Rezultă că intenţia lui Nicolae Costin n'a fost să ne dea imagini „din marea, veşnica lume vie" a d-lui Iorga, ci să scrie o operă mare, la care urmaşii săi să nu mai adaoge nimic şi care să servească cetitorului pentru luminarea şi cultivarea lui. Şi planul autorului din acest punct de vedere a fost realizat. Astfel trebue judecat Logofătul Nicolae" [1]).

Tot astfel, am adăoga noi, trebuie judecată şi istoriografia noastră contemporană, care s'a decis, după cât se pare, să pregătească acea „operă mare, la care urmaşii... să nu mai adaoge nimic", dar care se ţine cu obstinaţie la depărtare de acea „mare, veşnică lume vie", a lui Nicolae Iorga şi a tuturor istoricilor adevăraţi.

Noua istoriografie, oricât s'ar complăcea în cercetarea amănuntului sortit viitoarei îndepărtate sinteze, a dat şi ea, ca fiecare generaţie, sinteza ei provizorie. Şi cred că şi valoarea acesteia poate servi drept criteriu în judecarea unei istoriografii. Sfârşitul secolului trecut s'a exprimat în opera lui A. D. Xenopol, începutul veacului nostru a dat *Istoria poporului românesc în cadrul formaţiunilor sale de State*, a lui Nicolae Iorga. Opera în zece volume a aceluiaş învăţat—e aproape inutil să mai amintim—nu are nici o legătură cu noua istoriografie, fiind doar rodul a ceea ce unul dintre cei mai autentici reprezentanţi ai ei, d-l D. Bodin, numea atât de suggestiv „zilele de spasm şi neodihnă ale unor bătrâneţi bântuite de duhurile maliţioase ale neastâmpărului şi destrămării" [2]). Istoriografia nouă se oglindeşte, cu idealurile şi posibilităţile ei, în *Istoria Românilor* a D-lui C. C. Giurescu. Celor două sinteze premergătoare,—Xenopol şi Iorga, — dintre care cea de a doua depăşea, după cum s'a remarcat încă dela apariţia ei, planul însuşi al colecţiei cu colaborări internaţionale în care apărea, le urmează în vremea noastră un manual, util pentru a a afla data unei lupte sau acea a unei schimbări de domnie.

De unde provin aceste diferenţe, această scădere de orizont

---

1) *Op. cit.*, pp. 267—268.

2) *Şcoala nouă de Istorie. Răspuns D-lui N. Iorga*, Bucureşti, 1936, p. 16

şi de vigoare, care nu pot fi datorite numai diferitei valori individuale a celor care se dedică studiilor istorice? Socot că ele trebuiesc căutate în influenţa exercitată de anumite metode şi personalităţi. In ultimul sfert de veac, cercetările de istorie românească se desvoltă în chip deosebit sub influenţa a două spirite profund diferite: acel al lui Nicolae Iorga şi acel al lui Demosthene Russo. Nu vom nega calităţile de vastă cultură, pasiunea investigaţiei şi ascuţimea de spirit ale lui Demosthene Russo. Ceea ce interesează aici e influenţa pe care a exercitat-o, rolul pe care l-a jucat în desvoltarea istoriografiei româneşti. Demosthene Russo a fost reprezentantul la noi al acelui ideal care înflorea în Europa occidentală la sfârşitul veacului trecut, pentru care omul de ştiinţă reprezenta cea mai înaltă întruchipare a omului de cultură. Ceea ce spune d-l Pepe despre tipul de medievist al acelei vremi se potriveşte şi în cazul nostru: ,,Atunci apăru un cercetător al documentului medieval, înainte aproape necunoscut, cercetătorul dezinteresat, preocupat numai să dovedească dobândirea perfecţiunii în folosirea anumitor canoane ştiinţifice pentru publicarea documentului. Cercetarea care mai înainte era încredinţată pasiunii şi intuiţiei fiecărui cercetător fu curăţată de pasiune, strânsă în frâu, codificată, disciplinată'' [1]. Dintre cele două calităţi care fac istoricul, spiritul şi metoda, Demosthene Russo a reprezentat idealul metodei, Nicolae Iorga pe acel al spiritului. Şi cum metoda se învaţă, iar spiritul nu se transmite prin nici o memorare de formule care să dea iluzia ştiinţificităţii, influenţa spiritului Russo a covârşit-o pe acea a spiritului Iorga.

Nu e cazul să ne întrebăm ce rodnică ar fi putut fi pentru urmaşi îmbinarea celor două influenţe. Căci, dacă există şi o metodă Iorga, dintre cele mai interesante, trebuie să recunoaştem că această metodă nu poate fi folosită în întregimea ei decât de rare spirite, după cum anumite operaţii la creier sau la inimă rămân rezervate numai artiştilor desăvârşiţi ai chirurgiei. Pentru cercetătorul obişnuit, trebuia frâna metodei Russo, dar se cerea deopotrivă spiritul animator Iorga. In schimb, la noi s'a optat. S'a optat pentru spiritul Russo şi împotriva spiritului Iorga. Optarea s'a arătat în chipul cel mai evident în vana încercare a d-lui

---

1) *Op. cit.*, p. 9.

Giurescu de a distruge opera lui Nicolae Iorga prin adunarea la un loc a existentelor sau inexistentelor sale greşeli de amănunte, ca şi cum ai vroi să dărâmi o catedrală pentru că statuile ce-i împodobesc faţada nu sunt tăiate după manualul tău de anatomie.

Dela Nicolae Iorga s'a păstrat poate o singură influenţă: convingerea că istoria românească trebuie pusă într'un cadru de istorie universală. Din păcate, acest cadru se înţelege în pomenirea în câteva rânduri a ceea ce se întâmpla, în vremea studiată, în celelalte ţări ale Europei, după care autorul poate să-şi vadă liniştit de micile lui treburi. Restul, restul vine dela Demosthene Russo, fără cultura şi ascuţimea lui de spirit.

Pe coperta studiului despre *Critica Textelor şi tehnica ediţiilor*, Russo reproducea ca motto pasagiul din Bernheim care spune: „Geist ohne Methode schädigt die Wissenschaft nicht minder als Methode ohne Geist". Şi astăzi, de frica lui „Geist ohne Methode", am ajuns la „Methode ohne Geist".

Ce trebuie să facem pentru a ieşi din această situaţie, care prelungindu-se ameninţă istoriografia noastră să se transforme într'un joc pe cât de solemn şi grav pe atât de găunos?

Trebuieşte mai întâi îndreptată formarea viitorilor cercetători nu spre acumularea nedefinită de fapte şi date, ci spre dobândirea unei culturi cât mai largi, spre trăirea acestei culturi. Să facă o cât mai severă ucenicie a metodei, dar să nu uite nici o clipă că metoda care se învaţă nu este, într'un anumit sens, decât partea negativă a pregătirii istoricului, ea arătându-ţi mai înainte de toate ce nu trebuie să faci în faţa unui material istoric, partea pozitivă rămânând formarea culturii şi a personalităţii cercetătorului. Voi aduce şi aici în sprijinul meu afirmaţiile d-lui Pepe din precuvântarea la atât de inteligenta sa „*Introducere în studiul Evu'ui Mediu latin*, şi care se potrivesc oricărei cercetări istorice:

„E inutil a căuta în această carte, ca şi în altele mai întinse, acea *clavis aurea* a studiilor istorice, care să facă uşoară şi perfectă munca istorică. Această baghetă magică nu există sau, mai bine, e aceiaşi pentru toate studiile: o cultură bogată, veşnic mai bogată, îmbogăţindu-se fără osteneală prin cunoaştere şi meditaţie. Cine vrea să facă istorie medievală excluzând din cercul

interesului său lumea poeziei, a vieței economice, a artei, mărginindu-se la istoria politică ; cine (şi mai rău) caută să uite istoria antică și modernă pentru a se înfunda numai în Evul Mediu, acela nu va face nici o dată istorie. Cine pornește să cerceteze istoria medievală nu trebuie să uite nici când că nu va putea pune în valoare literatura, actul politic, viața economică, viața religioasă dacă nu are la îndemână atâtea chei câte concepte numără fiecare din aceste momente spirituale. Și conceptele nu sunt fixe, rigide ; ele trăiesc din viața noastră, se hrănesc din cultura noastră, din experiența noastră'' [1]). Iar în altă parte a aceleiași cărți cetim : ,,E necesar, fără îndoială, ca izvoarele să fie cetite bine, căutând, adică, a înțelege spiritul, gândul scriitorului, dar fără a renunța la propria viziune istorică, la propria individualitate, cu ajutorul căreia, și numai cu ajutorul căreia, putem să-i înțelegem pe ceilalți. Ca și o poezie, la fel și un izvor istoric e o creațiune umană, a spiritualității umane : nu există regule de manual pentru reproducerea lor în noi ; nu este altceva de făcut decât să raportăm poezia și mărturia istorică la spiritul nostru ; cu cât concepțiile noastre vor fi mai universale, cu cât vom avea mai multă experiență a vieții, cu atât vom fi mai capabili să înțelegem pe alții. Arbitrarul cui face izvoarele să spună ceea ce gândește el și ceea ce autorul izvorului nu gândea e rezultatul ignoranței, a acrisiei, a lipsei, adică, de universalitate, de umanitate'' [2]).

Nu este acesta oare însuși fondul învățământului de o jumătate de veac al lui Nicolae Iorga ?

D-l Pepe recomandă în special, și pe bună dreptate, pregătirea filosofică și lectura marilor clasici. Pregătirea filosofică nu va fi luată în sensul de acumulare de cunoștințe despre probleme speciale. Ea va da viitorului istoric ceea ce-i trebuie mai ales, acea ,,obișnuință de a gândi numai lucrurile serioase, de a fugi de detaliile inutile, de a zăgăzui întreg materialul erudit într'o concepție generală a lumii, din care acesta să nu mai iasă o uscată îmbinare de documente notariale, o săracă și agramată cronică, ci momentul unei drame, a cărei întreagă împletire să fie îmbră-

---

1) P. 16.
2) Pp. 60—61.

ţişată cu înţelegere critică'' [1]). Iar lectura marilor clasici ne va învăţa, între altele, ,,să ştim a scrie istorie cu demnitate'' [2]).

Trebuie neapărat să revenim la lectura marilor clasici ai istoriografiei, fără de frica puerilă că vom învăţa din ei amănunte care au fost întrecute de cercetările mai nouă. Un Michelet, un Fustel de Coulanges, un Ranke, un Mommsen, trebuie să stăruie cât mai mult la căpătâiul nu numai al începătorilor, ci şi al celor care şi-au terminat formaţia. Şi, pe lângă aceştia şi atâţia alţii, să mai spunem oare cât e de necesară lectura operii lui Nicolae Iorga? Cred că în momentul de faţă nimic nu ar fi mai util istoriografiei româneşti decât ,,o cură'' Iorga, de dezintoxicare.

Odată realizată această pregătire, cred că restul va veni dela sine. Gândirea şi personalitatea îşi vor recăpăta rolurile lor dominante, amănuntul se va subordona generalului, iar istoricul va redobândi ceea ce d-l Pepe numeşte atât de bine ,,sentimentul veşnic treaz, aproape orgolios, al propriei demnităţi'' [3]). Efortul stăruitor se va îndrepta spre cercetarea marilor probleme, a căror lămurire trebuie să o urmărească orice studiu de detaliu. Şi astfel trecutul nu va mai fi pentru istoric doar ochiuri de apă sărată pierdute prin nisipuri, ci va redeveni iarăşi ,,marea, veşnica lume vie''. Vie încă odată, prin forţele triumfătoare ale spiritului, care singure dau şi forma şi înţelesul.

M. BERZA.

1) *Op. cit.*, p. 58.
2) *Op. cit.*, p. 59.
3) *Op. cit.*, p. 229.

DOCUMENTE

INCERCARE DE ADUCERE IN ŢARĂ A OSEMINTELOR LUI BĂLCESCU ŞI ALE ALTOR PATRIOŢI ROMÂNI IN EXIL (1859)

Domnia lui Cuza este epocală prin aceea că aproape nu a rămas domeniu de activitate în care spiritul înnoitor al vremii să nu se reverse în programele de guvernământ cu o egală preocupare.

La 12 Octombrie 1859, în înţelegere cu Vasile Alecsandri, care era ministru de externe al Ţării-Româneşti, sau poate la sugestia acestuia, Cuza dă următorul decret, Nr. 450, în legătură cu deshumarea şi transportarea în ţară a rămăşiţelor lui Bălcescu şi I. Voinescu :

,,Oamenii ce se jertfesc pentru o ideie măreaţă şi folositoare omenirii; acei care-şi dau viaţa pentru binele şi gloria patriei lor, merit recunoştinţă şi respect.

Dorinţa noastră este dar ca cenuşele lui N. Bălcescu şi a lui I. Voinescu [1]), morţi amândoi în amarul exilului, unul la Palermo şi celălalt la Paris, să fie aduse în sânul ţării Româneşti.

Vă invităm Domnilor miniştri a lua măsurile cuvenite, pentru îndeplinirea acestei sfinte datorii, către memoria acelor

---

1) I. Voinescu II, fost ministru al trebilor din afară în timpul revoluţiei dela 1848 şi membru al locotenenţei domneşti. Exilat împreună cu Bălcescu şi alţi patrioţi, prin firmanul de la 6 Iulie 1848. (Cf. *Anul 1848 în Principate*, pp. 260—61 şi tabla).

doi vrednici Români, precum şi pentru adunarea şi publicarea manuscriptelor lui N. Bălcescu".

(ss) *Alexandru Ioan.*

Ministru secretar de Stat la departamentul trebilor străine,
(ss) *V. Alecsandri* [1]).

Propunerea a fost repartizată pentru studiu ministrului Cultelor şi Instrucţiunii publice, care era pe atunci A. C. Golescu.

In şedinţa consiliului de miniştri dela 19 Februarie 1860, A. C. Golescu aduce în discuţie următorul referat, care este astăzi interesant ca document, prin detaliile ce le dă. El aruncă o nouă lumină asupra programului conducătorilor din prima fază a Unirei.

,,Subsemnatul a fost însărcinat a vă propune măsurile prin care s'ar cuveni a se aduce la îndeplinire ordonanţa Măriei Sale Domnului Stăpânitor cu No. 450, dela 12 Octombrie din urmă, relativă la aducerea în ţară a cenuşelor lui Nicolae Bălcescu şi Ioan Voinescu.

Cea dintâi a sa îngrijire a fost de a cerceta dacă cu această ocazie nu s'ar putea aduce tot odată cu puţină cheltuială rămăşiţele mortale a mai multor bărbaţi cari şi ei au suferit amarul exilului şi au murit în străinătate pentru una şi aceeaş cauză, precum sunt:

Ioan Negulici [2]), mort în Constantinopol la anul 1851 şi înmormântat la Pera.

Grigore Iscovescu [3]), idem la 1853.

Părintele Atanasie Rusin [4]), idem la 1853.

Romalo [5]) din Moldaviea, idem la 1849 şi

---

1) *Monitorul oficial al Ţării-Româneşti*, 1859, p. 502.

2) I. D. Negulici, administrator al Jud. Prahova. Exilat, pleacă întâi la Braşov. (Cf. *Anul 1848 în Principatele române*, II, p. 287).

3) Probabil fratele artistului Barbu Iscovescu. (Cf. idem, III, 401).

4) Nu figurează în listele exilaţilor şi nici în tabla numelor în volumele colecţiei anului 18.8.

5) Gr. Romalo, fiul ,,dum. Post. Iordache Romalos", liberal moldovean, exilat peste Dunăre la 14 Iulie 1848. I se îngăduie întoarcerea în ţară, în Septembrie, cu condiţia să trăiască surghiunit la moşia sa, Pochidia, Jud. Tecuci. (*Anul 1848*, IV, 546—547 şi tabla generală).

Grigore Ipătescu [1]), mort și îngropat în Brussa în anul ...[2]).

După mai multe informații, el s'a putut încredința că cheltuiala care s'ar cere pentru aducerea la îndeplinire a ordonanței domnești Nr. 450, s'ar sui dela 600 la 700 de galbeni (afară de aceea ce s'ar face aici în țară pentru depunerea cenușelor la locul ce s'ar destina); iar adaosul de cheltuială ce s'ar pricinui cu aducerea totodată a cenușelor mai sus pomeniților bărbați înmormântați în Constantinopole și Brussa, n'ar covârși suma de cincizeci de galbeni, precum se poate cunoaște din alăturata listă, trimisă dela agenția română din Constantinopole.

Așa dar, subsemnatul crede că o deosebire atât de mică nu merită a fi luată în băgare de seamă și a ne popri de a lua măsura propusă la toți acei care au suferit pentru una și aceeaș cauză.

Această părere, subsemnatul o supun la chibzuirea Domniilor voastre, adăugând că pentru modul executării, o singură persoană s'ar putea trimite spre a se înțelege cu diferite autorități străine și a pune la cale desmormântarea și pornirea cenușelor acelor răposați în patria lor.

Suma de șapte sute de galbeni s'ar acorda din fondurile Casei Centrale, cu îndatorirea de a se da socoteală de întrebuințarea lor, și pentru a i se înlesni misia sa, i se va da și scrisori de recomandație către autoritățile străine".

Ministru,
(ss) *A. C. Golescu*
Șeful secției (ss) *Șt. Turnavitu* [3]).

Deși consiliul de miniștri a aprobat referatul, greutățile de mai multe feluri întâmpinate în aplicarea lui practică, au determinat ca intenția să rămână numai în fază de proiect.

V. MIHORDEA

---

1) Grigore Ipătescu, membru în consiliul municipal al orașului București și funcționar superior în Ministerul de finanțe. Exilat, pleacă mai întâi la Brașov. (*Anul* 1848... passim).

2) Locul este însemnat cu puncte în manuscris.

3) Arhivele Statului, București, Presidenția consiliului, dosar 34a | 1860, fol. 30.

CÂTEVA DOCUMENTE VASLUIENE ŞI CEVA DESPRE MILEŞTI

Actele publicate mai jos — în număr de patru — privesc sate şi oameni din trecutul nu prea îndepărtat al ţinutului Vaslui. Ele sunt în legătură cu satele Drăguşenii [1]), Frenciucii, Căzăneştii şi Crăciuneşti, fiind din prima jumătate a sec. al XIX-lea, primul din 1812 iar ultimul din 1840. Pentru unele din aceste sate, sau din cele învecinate ce sunt amintite, avem mărturii încă din sec. al XV-lea, sau pomenesc numele unor boeri ce au stăpânit pe aceste locuri din epoca de dinainte de Ştefan cel Mare. Astfel Drăguşenii de pe Stavnic sau, după o transformare fonetică moldovenească, Stamnic [2]) ,,cu nume tot dela străvechiul boier Dragoş'', numit şi Dragoş dela Stamnic într'un uric din 17 Ianuarie 6940 (1432), acelaş — după cum arată d. M. Costăchescu — cu Dragoş Viteazul, este arătat ca stăpânind acest sat... unde este casa lui la Stavnic'' (*Dragoşa o*(*t*) *Stamni*(*k*).... *selo, gde e*(*st*) *dom ego, na Stamniku* [3]).

Drăguşenii, sau Holmul cum mai este numit, îl găsim pomenit într'un uric din 1546 Aprilie 8 dela Petru Rareş, unde se vorbeşte de sate vecine, anume ,,unde a fost Hodco, pe Stavnic, şi Giurgeştii... şi o bucată de pământ de către Drăguşani... cu privilegiu dela Alexandru cel Bun'' [4]).

La 31 Mai 6951 (1443), când e pomenită şi ,,fântâna dela Holm'', satul era în stăpânirea lui Giurgiu Drăguşanul şi a fratelui său Alexa ,,fii lui Dragoş dela Stavnic'' [5]).

In 1508 satul este întărit de Bogdan Voevod unor nepoţi ai acestuia [6]). Frenciugii sau Frenciucii amintesc numele lui

---

1) Sate cu acest nume în jud. Baia, Covurlui, Dorohoi, etc. In vechea Moldovă găsim mulţi boeri cu acest nume, ceia ce arată că avea o mare întrebuinţare. Dragoş vornicul, Dragoş pârcălabul dela Neamţ, Dragoş spătarul, etc.

2) Cf. Stemnic în acelaşi ţinut.

3) M. Costăchescu *Doc. Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I, p. 340.

4) M. Costăchescu, *Doc. dela Bogdan*, p. 203. O spiţă a acestui neam în bogatele note ce însoţesc documentele editate cu atâta grijă de. d. C. *Doc. în. de Şt. c. M.*, II, Iaşi 1932, p. 154.

5) *Op. cit.*, p. 149, nr. 44.

6) *Ibid.*, *Doc.. Bogdan*, p. 201.

Ivan Frenciuc, alt boier al lui Alexandru cel Bun, stăpân la Radoslăveşti [1]).

La aceste date satele mai sus amintite sunt în stăpânirea caminariului Iordachi Răşcanul [2]), Frenciucii dat de Al. Răşcanu fiicei sale Maria. El avea acest sat ,,danie de veci'' dela episcopul Ioanichie (20 Martie 1768) [3]). Căzăneştii apaıţin Buzdugăneştilor.

* * *

Intre aceste sate, Frenciucii şi Căzăneştii au aparţinut familiei Milescu [4]). Afară de Nicolae spătarul, care ocupă un loc proeminent în viaţa noastră nu numai culturală dar şi politică, restul familiei ne este puţin cunoscut. Omul a cărui viaţă e atât de plină în peripeţii, călătorind în Occident până la curtea Regelui-Soare, iar în Orient până pe meleagurile îndepărtate ale Chinei şi-a petrecut o bună parte din viaţa sa în Rusia.

De pe ţărmul Bosforului, lângă vechiul său prieten Dosoftei, ajuns mai târziu Patriarh al Ierusalimului, pleca în 1671 spre Moskova însoţit de o scrisoare de recomandare: ,,om foarte savant în latină, în slavă şi mai ales în greacă; el va putea învăţa repede şi rusa şi să facă tot felul de traduceri. A străbătut multe ţări şi împărăţii ca să se instruiască şi este ca un cronograf în care sunt adunate toate lucrurile lumii. In zădar aţi căuta un alt om asemenea. Dumnezeu vi-l trimite'' [5]).

Omul de ale cărui cunoştinţe generale Arnauld de Pomponne, ambasador al lui Ludovic al XIV-lea, rămânea uimit: ,,Un homme si voisin de la Tartarie autant instruit aux langues et avec une connaissance aussi générale de toutes les choses'', acest ,,per-eruditus'' cum îl numeşte Sparwenfeld, se stingea tot departe de ţară, în 1708, în vârstă de 72 ani.

---

1) *Ibid.*, p. 230.

2) Poreclit şi ,,Bisoca''; merge la 1821 la Constantinopol spre a aduce Domn pe log. Ioniţă Sturza. (Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, p. 425). Are o fată măritată cu Lascarache Costache şi fii pe Alecu şi Toderiţă.

3) Ioanichie, episcop al Romanului, 1747—1769, urmaşul lui Teofil († 1 Sept. 1747); vezi Melhisedek, *Cronica Rom.*, II, p. 30) din neamul Hăsăneştilor din Ţuţcanii-Neamţului.

4) Vezi mai jos. Vezi spiţa dela sfârşit.

5) N. Cartojan, *Istoria literaturii*, II, Bucureşti, 1942, p. 130.

Ion Neculce, care a trăit şi el în Rusia, deşi n'a mai apucat pe Spătar, spune în cronica sa că „era un boier Nicolae Milescu spătaru, de la Vaslui şi ştia multe limbi: elineşte, slovineşte, greceşte şi turceşte. Şi era mândru şi bogat şi îmbla cu povodnici domneşti înainte... şi lui Ştefăniţă Vodă îi era drag şi-l ţinea prea bine şi tot la masă îl punea şi se giuca în cărţi cu dânsul şi la sfaturi..." [1]).

Precum vedem toate izvoarele sunt unanime în a-l arăta ca pe un om învăţat, uimind pe toţi prin cultura sa, chiar şi pe Occidentali, cari nu credeau a găsi în acest Orient, în parte necivilizat, „lângă Tartaria", un asemenea om. Intr'adevăr, cum se va vedea mai jos, Milescu e din acest străvechi ţinut al Vasluiului, unde vom găsi mai târziu stăpânind urmaşii lui. Dosoftei în scrisoarea sa de recomandaţie către Ţar spune că „e născut în Moldova" şi că tatăl său este grec din Peloponez [2]). Nu ştiu însă întru cât corespunde adevărului această de a doua afirmaţie.

Deşi nu avem ştiri despre înaintaşii acestei familii mai vechi, ceia ce poate să însemne că strămoşii săi n'au aparţinut clasei înalte, totuşi satul Mileştilor, Mileşti, îl găsim pomenit la 1630 [3]).

Nicolae, se ştie, a avut un frate Apostol, care a ocupat dregătoria de spătar dela 1672 până în 1678 când moare [4]). In 1658 îl găsim ca uricar, şi un Apostol Uricariul scrie supt Gheorghe Ghica. In 1661 găsim pe „Postolachi vtori spatar", iar ceva mai târziu, în 1668, ajunge mare paharnic. El a mai ocupat şi dregătoria de sluger, după cum se vede din cuprinsul documentelor de mai jos. Acest Apostol a fost căsătorit de două ori: întâi cu Alexandra şi apoi cu Nazaria. Din prima căsătorie, a avut pe Ştefan. Despre acesta, Gavril Golovchin, corespondent al Brâncovenilor, arată în Martie 1709 în-

---

1) Neculce, *Cronica*, ed. A. Procopovici, Craiova, 1942, p. 34. Iorga, *Istoria literaturii rom.* II, Buc. 1925, p. 366, sq. N. Cartojan, *op. cit.*, p. 130.

2. Arsenief, *Novie dannia*, p. 28, apud. P. Panaitescu, *Nicolas spathar Milescu*, Paris, 1925, p. 40. Extrait des „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France, I-e partie.

3) Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XVI, Iaşi 1926, p. 47.

4) P. P. Panaitescu, *op. cit.*

vățatului stolnic Constantin că ,,a venit din Moldova un anume serdar al Domnului Valahiei, anume Ștefan Milescul, care se zice nepot al răposatului nostru tălmaciu Nicolae Spătarul. Dorește a intra în slujba Măriei-Sale. Dar alții spun că nu e un om sigur'' [1]).

Pe Ștefan îl întâlnim ca postelnic în Iunie 1690 [2]), ca fost postelnic în anul următor la 17 Mai [3]), apoi ca vel șatrar în 1693 Iulie 8 [4]), Noemvrie 5 [5]) și 1696 August 17 [6]) deasemeni ca serdar. Arsenief spune că în 1686 atât Apostol cât și fratele său se duc în Rusia lângă unchiul lor Nicolae [7]). Cât vor fi stat aici, puțin timp, sau până în 1690, de când îl găsim ocupând dregătorii, nu putem ști, din cauza lipsei de știri. Cert este că în jurul anului 1709, nu cu mult înainte de Martie acest an, se duce în Rusia, pentru a sluji și el la curtea pravoslavnicului Țar. Neculce întărește în cronica sa această afirmație, spunând că ,,s'au mai dus după dânsul [Neculai spatarul] de aici din Moldova trei nepoți de frate de se așezase și ei pe lângă unchiul seu. Și acei avea milă dela împărăție și acolo au murit'' [8]). Nenorocoasa luptă dela Stănilești (19—21 Iulie 1711) silește pe Domnul de atunci Dimitrie Cantemir să ia și el drumul spre stepele din Răsărit, de unde nu va mai apuca să-și mai vadă țara, pe care a descris-o cu atâta drag în cărțile sale. In alaiul de Moldoveni ce-l însoțea în pribegie se găsea și cronicarul I. Neculce. Intre aceștia era și Maria, soția lui Ștefan, după cum ni se spune, ,,că în vreme ce s'au râdicat Dumitrașcu Cantimir Vvod, de s'au dus cu oștile moschicești, dar și Mărie giupâneasa sărdariului Ștefan Milescu cu un copil și doao copile...''.

Acest copil Frangole îl găsim pomenit împreună cu maică-sa în 1761, când vând satul Tătărașii spătarului Ioan Paladi. In-

---

1) N. Iorga, *op. cit.*, p. 366. Iorga în *Revista Istorică*, XXIV, 1939, p. 119.

2) Ghibănescu, *op. cit.*, p. 105.

3) *Ibid.*, p. 99.

4) *Ibid.*, p. 101. Trebuie indreptat spătar ap. Iorga, *op. cit.*, p. 366. E șatrar și nu spătar. La fel ,,Studii și documente'' VI, p. 96, Nr. 109.

5) *Ibidem.*

6) *Ibidem.*

7) Panaitescu, *op. cit.*, p. 41.

8) Neculce, *op. cit.*, p. 46.

toarcerea lor din Rusia este arătată ,,în a doao domnie a răposatului domnu Neculai Alexandru Vvod" după cum ne spune amintitul document, adică între 1711 și 1715. Deci la întoarcerea ei, soţul său Ștefan murise nu mult după moşul său Nicolae, la o vârstă tânără. Din cele două fete, una, cu numele Smaranda, a fost căsătorită cu Constantin Bucium postelnic, cu care are pe Nicolae postelnicel. Acesta stăpâneşte Frenciucii, pe care-i dă vărului său Nicolae Cogălniceanu, de unde va trece în stăpânirea Mariei Holban.

Cealaltă fată, căreia nu-i cunoaștem numele, ,,copila cea mai mare", s'a căsătorit cu un Toader Șliuhta.

Celălalt fiu — despre care avem știri — al lui Apostol, Ion sau Ionașco stolnicel, s'ar fi dus, după acelaș Arsenief, în 1686, în Rusia. Un al treilea frate, căruia însă nu i se cunoaște numele, era la această dată postelnic. Se pare că Ionașco n'a avut descendenţi în linie bărbătească. Astfel găsim ca gineri ai acestuia pe Buzdugănești și Roșculești; aceștia împart Căzăneştii, satul pe care în 1718 Noemvrie 23 îl avea Ionaşco şi despre care se spune că ,,giumătate au trecut în zestre Buzdugăneştilor și giumătate iarăși cu zestre la Roşculeşti".

Proprietăţile Mileştilor în acest ţinut al Vasluiului au fost: Mileştii, Căzăneştii, Boţăștii, Frenciucii și Tătărașii. Acestea au ajuns treptat a fi vândute. Astfel la întoarcerea din Rusia a Mariei şi a lui Frangole, împreună cu ginerile său Șliuhta, ,,în a doao domnie a răposatului domnu Nicolae Alexandru Vvod... — spune documentul — au început a vinde toate moșiile bărbatului ei Milescul, fără știre lui Costandin Bucium ginerilui său și a niamului ei". Apoi, continuă... ,,au vândut și satul Frenciucii zestre fiicii sale Zmarandii, unui Ilie abageriul dela care luasă 250 lei..." Căzăneştii — fost împreună cu Boţăștii al lui Apostol în 1691, — stăpânit de Ionașcu, a trecut în zestrea fiicelor sale, intrând astfel în stăpânirea familiilor Buzdugan şi Roşca. Prin cumpărare dela Roşca, Căzăneștii revin Buzdugăneştilor.

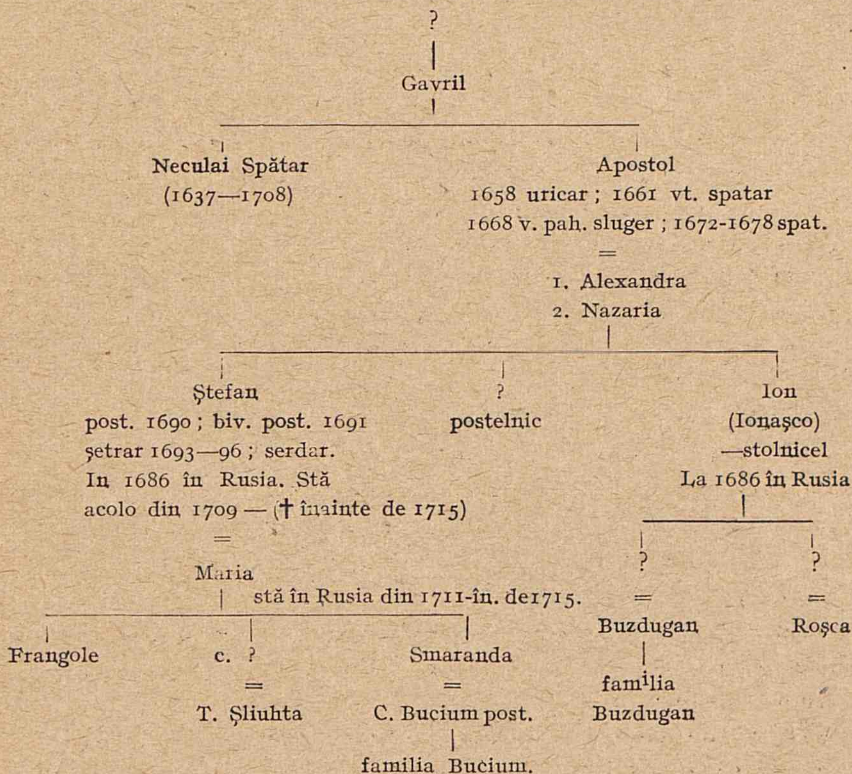
Frenciucii, ajunşi tot la Neculai Bucium, acesta îi va da vărului său Nicolae Cogălniceanu, care la rându-i îi va da episcopului Ioanichie. Dela el va ajunge la Maria Holban, dat zestre ei de tatăl său Alexandru Răşcanu, ,,danie de veci".

Tătăraşii — după cum am arătat mai sus — sunt vânduţi în 1761 spătarului Ioan Palade [1]).

Concluzia ce pare că se impune este că această familie de origine română se trage din nişte oameni modeşti din ţinutul Vasluiului, proprietari acolo, şi că s'au ridicat prin singurele lor însuşiri, după cum am văzut că toate izvoarele sunt unanime a le recunoaşte. Această epocă de mărire corespunde cu vremea creşterii puterii ruse, după înfrângerea lui Carol al XII-lea al Suediei [2]).

NIC. LAZĂR

SPIŢA MILEŞTILOR

1) Ghib., *op. cit.*, XV, p. 127.

2) Documentele de mai jos se găsesc în bogata bibliotecă a d. G. T. Kirileanu, din Piatra-Neamţ. D-sa a binevoit a mi le da spre transcriere, pentru care îl rog să primească şi pe această cale mulţămirile mele.

I

1812 Septemvrie 5. Pricina de giudecată între căminar Iordachi Răşcanul, proprietar moşiei Drăguşeni şi împresurarea făcută dinspre Căzăneşti. Se dovedeşte că locul supt nume de „giumătate de Căzăneşti'', stăpânit de Maria Holban, face parte din trupul acestei moşii.

Divanulŭ Cneajiei Moldavviei.

Inalt Exelenţie Domnu lucrătoriu sfetnic de taină sinator Vasilie Ivanovici Crasnomilaşevici, prezidentul divanurilor, prin predlojenie din 19 zile Iunie acestui anu supt No. 2997, scrie către divan că în vreme ce s'au trimis răport dela o parte a obşteştii adunări a divanului pentru giudecata ce-au avut la obştescul divanu Du(mnea)lui Caminariul Iordachi Răşcanul, stăpânul moşii Drăguşenii, ţinutul Vasluiului, cu jicnicer Painte Buzduganu, moşinaşul din moşie Căzăneştii. Pricina fiind înpresurării de hotar ce uima între aceste doao moşii megieşite, au priimit înalt Ecselenţie-sa şi jalobă dela du(mnea)lui caminariul Răşcanul că nu este mulţămit cu hotărâre cuprinse prin acel răport şi cum că la ace hotărâre nu este unită socotinţa noastră, care n'am iscălit în răportul acela, cerşind înalt Exelenţie să i să triimată din parte noastră osăbită înştiinţare precum am cunoscut că este drept. După care predlojenie am intrat noi în de iznoavă cercetare şi s'au aflat într'acest chip. Dumnialui caminariu Iordachi Răşcanu pentru moşie Drăguşenii a dumisale, ce s'au împărţit din vechiu în trii părţ pe trii bătrâni, are trii ispisoace domneşti care întregescu toată moşie aceasta la acel ce au fost din vechiu stăpânitoriu al ei pitar Andoca, adică un ispisoc din anii 7152 Iunie 4 a domnului Vasilie V(oe)vod prin care întăreşte Andocăi şi sori sale Măriuţa, stăpânire pe a trie parte din satul Drăguşenii ci este în ţinutul Vasluiului, pe apa Stavnicului, cu tot venitul din vatra satului din câmpu, din pădure şi din tot locul ce au fost cumpărat-o dela Pătraşco Boldescul şi alţii numiţi în ispisoc, drept 100 taleri. Ispisoc din 7155 Ghenarie 4 dela acel domnu Vasilie

V(oe)vod întărind Andocăi și soții sale Măricuța stăpânire pe a trie parte d'n satul Drăgușenii în ținutul Vasluiului pe apa Stavnicului, parte din mijloc, cu tot venitul din tot locul și cu un loc de prisacă ce să numește Prisaca lui Gherasim; care această a trie parte să înparte atunce în trii părț și au fost cumpărat dela răzășii acelor părț, însă o parte dela Andrei sin Ilie șatrar'ul i Dumitru Bantăș și soru-sa Palaghie, drept 30 lei bătuț, o parte din mijloc dintr'ace a trie parte, parte strănepoților lui Gherasim numiț în ispisoc cu loc de prisacă pe această parte ce să numește Brisaca lui Gherasim, drept 30 lei bătuț. Și o parte iarăș dela Dumitru Bantăș și soru-sa Palaghie fii lui Necoară Bantăș Vor(ni)c tij drept 30 lei bătuț. Zapisŭ din 7151 Octomv. 15. dela Grigorie Țapul ot Scânteia i alții niamuri a lui și răzăș, scriind că au vândut lui Andoca pit(a)r a trie parte a lor din moșie Drăgușenii, parte din gios ci să chiamă parte Căuceștilor cu tot venitul din vatra satului din câmpu, din pădure și d'n tot locul; care parte să înpărțe atunce în patru bătrâni, făcându-le cumpărător'ul plată câte 48 lei de bătrân. Ispisoc din 7164 Iunie 29 a domnului Gheorghie Ștefan V(oe)vod întărind lui Andoca ce-au fost pitar stăpânire pe a trie parte din moșie Drăgușenii în ținutul Vasluiului pe apa Stavnicului, parte din gios după zapisul de mai sus. Pe lângă ispisoacile aceste au arătat du(mnea)lui cam(ina)r(iul) și hartă ingineriască alcătuită de ființa moșiilor Drăgușenii a Dumisale i Frinciucii stolnicesii Marii Holbănese și Căzăneștii jicniceriului Panaiti Buzdugan ce sintu în princină cum și acelorlalte moșii mehieșite înpregiur cu acesta închipuită întocma după stare locului din care s'au văzut că moșie Drăgușenii a caminariului de moșie, Frănciucii a stolnicesii mergu alăture pe vale Stavnicului, având hotar despărțitoriu între dânsile pârăul Stavnicului și lovăscu amândoi cu capetile lor cele din gios în coastile moșii Căzăneștii a jâcnicerului Buzdugan, fiindcă moșie Căzănești are osăbit cursul ei. Adică lungime sa o parte din Stavnic spre răsărit până în zare, ce să hotărește cu moșie Crăciunești și o parte iarăș din Stavnic spre apus până în zare, ci să hotărăște cu moșie Negreștii. Pricina la giudecată era pentru împresurare ce pătimea moșie Drăgușenii dispre moșie Căzăneștii, după o hotarnică din 7240 Iulie

5 a lui Mihălachi Pătrău vor(ui)c de poartă, Ioniță Străjășcul diiacul, de când sântu 80 de ani, care hotarnici scriu că au fost vânduț din poronca domnului de atunce Grigorie Ghica Vvod, ce despartă (sic) moșie Căzăneștii în doao: giumătate parte ce din sus, despre Drăgășeni și despre Frinciuci, parte lui Neculai Bucium post(elnicel) ce o trăge di pe maică sa, Zmaragda, fiica Milescului, stăpânul Frinciucilor, și giumătate parte ce din gios ci era a lui Ioniță Buzdugan și a Sandului Roșca. Insă această hotarnică nu arată că ar fi văzut hotarnicii niscaiva documenturi la stăpânii Căzăneștilor doveditoare de hotarăle înpregiur pe întriagă moșie aceasta, ca să fi avut lumină a ști pe unde să cuvine să fie hotarul drept prin mijlocul aceștii moșii, decât arată că au urmat numai după spusul oamenilor marturi ce li au dus despre o parte Neculai Bucium post. și despre altă parte Buzdugan și Roșca, care oameni nefiind cu deplină științâ, unii spune într'un chip, iar alții într'alt chip.

Și hotarnicii răzămându-se fără nici un temeiu numai pe spusul martorilor lui Buzdugan scriu că mijlocul moșii Căzăneștilor ar fi fost în linie pe care au mers dela răsărit și piste apa Stavnicului spre apus, până în zare, ci să hotărăști cu Negreștii, cum s'au văzut însemnată pe hartă; și măcar că după această hotărătură s'au întinsu Buzdugan cu giumătate de Căzănești, parte ce din gios, până într'acea linie și dela linie aceia s'au întinsu stăpânitorii Frinciucilor cu ceilantă giumătate de Căzănești, parte ce din sus, de au cuprinsu și au stăpânit cu înpresurare loc din drept trupul moșii Drăgușenilor. Dar pentrucă acei hotarnici n'au urmat după rânduiala căzută ce să păzăște la toate hotărâturile de moșii ca să fi dovedit atunce pe vrednice temeiuri întăi cele adevărate margini înpregiur a toată moșie Căzăneștii și apoi să fi dispărțit pe unde s'ar fi căzut, fie dispărțire drept prin mijloc aceștii moșii, și pentrucă atunce nu s'au chemat la stare locului pe stăpânul Drăgușenilor, să fi fost el sau vechilul seu de față la hotărât, cu ispisoacile domnești care s'au văzut la giudecata de acum, ace hotărâtură după hotarnica pomenită rămâne acum cu totul răsuflată și întindire cu stăpânire după aceia hotărâtură fără nici o putere discoperindu-se acum urmată cu mare înpresu-

rare. Și fiindcă înpresurare de hotar nu are vreme hotărâtă. Apoi trecire anilor dela ace hotărâtură strâmbă și până acum nu poate înputernici ca să fie statornică stăpânire ce-au avut cu ră credință pe locul Drăgușenilor înpresurat, supt nume de giumătate de Căzănești parte din sus.

Și întiu asămine aneiisis pentru acest loc înpresurat din trupul moșii Drăgușenii rămâne și zapisul din 7261 Mai 20 a lui Neculai Bucium post(elnicelul) prin care au fost vândut de veci vărului seu Neculai Cogălniceanul a sa ocină și moșiia anume Frinciucii, o siliște și giumătate, cu toate cele ce-ar fi fost din moșie lui, dar apoi mai scrie că pe moșie ce au vândut ar fi fost și câteva lucruri numite în sămni firești. Din care la cercetările ce s'au făcut acum la stare locului unile dintr'acele nici ca cum nu s'au găsit că ar fi fost pe locul acela. Iar pentru că moșie Drăgușenii trebuia să-ș ia întrupare sa întriagă precum au fost din vechiu după cuprindere și putere ispisoacilor domnești pomenite și că să cade cu toată dreptate să s(e) pogoare Drăgușenii cu capătul lor cel din gios până în linie Căzăneștilor însămnată pe hartă, urmiază din parte dumisale caminariului dovezile aceste : întâi ispisocul pomenit din 7155 Ghenar 4 a domnului Vasilie Vvod întăritoriu pe a trie parte din moșie Drăgușenii, parte din mijloc, arată că acolo este loc de prisacă ci să numește Prisaca lui Gherasim, care loc de prisacă s'au mărturisit și de însuș jâcnicerul Buzdugan că este acolo unde s'au văzut însemnat pe hartă, adică di mijlocul moșii Drăgușenilor, acest loc de prisacă unde să găsește și acum, după glăsuire ispisocului, pe parte din mijloc, este o dovadă neclintită că într'acel loc este mijlocul moșii Drăgușenilor și că de acolo să cade să fie giumătate de moșie Drăgușenii în sus și giumătate de moșie Drăgușenii în gios, care și socotindu-se după stare locului închipuită pe hartă, din hotarul moșii Șcheia, din margine ce din sus a moșii Drăgușenii, în gios până la locul de prisacă, cum și dela locul de prisacă în gios până în linie Căzăneștilor, însemnată pe hartă, vine mijlocul moșii Drăgușenilor unde iaste locul de prisacă.

Acest semnu vechiu nestrămutat este pre mare dovadă că linie însemnată pe hartă nu este în mijlocul Căzăneștilor cum scrie hotarnica lui vornicului Pătrău și a Străjescului, ci este

cu adevărat margine ce din sus a Căzăneştilor şi dela ace linie să începi moşie Drăguşenii în sus. Al doile, zapisul pomenit din 7152 a lui Grigorie Ţapul ot Scânteia şi a altori niamuri şi răzăşi a lui, care este întărit cu ispisocul domnului Gheorghie Ştefan Vvod, pentru vânzare pe a trie parte din moşie Drăguşenii, parte din gios, arată că ace parte s'au numit a Căuceştilor şi scrie că au vândut cu vatră de sat, din care să vede că acei Căuceşti moşinaşii mai din vechi au fost şi şăzători cu sat deosăbit a lor pe acel loc, în parte de gios, unde iaste şi acum de faţă silişte vechi, care silişte însuş hotarnica vornicului Pătrău i a Străjescului din 7240 o însemnase scriind la un loc că după mărturisire unui preotul Ioan s'au pogorât cu linie hotarului din zare dialului la vale, pe din gios pe capul siliştii, fiind şi aceasta o mare dovadă că ace silişte, ca una ci era a Căuceştilor în trupul moşii Drăguşenilor, n'au putut-o cuprinde hotărâtura Căzăneştilor şi macar că mai în urmă au avut şi post. Bucium case şi aşezare sa acolo. Dar pentrucă au şăzut el pe locul acela, nu să poate zice că şi moşie au fost a lui, căci silişte era mai vechi, cum o pomineşte hotarnica. Al triile, însuţ carte Domnului Grigorie Ghica Vvod care întărăşte hotărâtura vor(ni)cului Pătrău şi a Străjescului şi au scos-o acum la giudecată jic(ni)c(er) Buzdugan spre îndreptare sa este nepotrivită cu hotarnica acelora pomenită din 7240, căci la hotarnică arată că linie însemnată pe hartă este prin mijlocul moşii Căzăneştilor, iar carte scrie că pentru multă gâlciavă şi pâră ce au avut înainte numitului domnu Neculai Bucium post(elnic) stăpânul moşii Frinciucii cu Ioniţă Buzdugan i Sandul Roşca, moşinaşii de Căzăneşti pentru despărţire hotarului între aceste doaî moşii, au rânduit pe Pătrău Vor(ni)c i Străjescu diiacul, acei iscăliţ în hotarnică, de au hotărât întărindu cum că hotarăle numite într'ace hotarnică după linie însemnată pe hartă sintu despărţitoare întru Frinciuci şi între Căzăneşti, iar nu prin mijlocul Căzăneştilor. Şi de vreme că carte scrie în protiva hotarnicii de atunce dar ace hotarnică de însuş carte aceasta s'au anerisit şi înpresurare ce-au suferit moşie Drăguşenii au pătimit-o numai după încurcătura acei hotarnice, iar nu după putere cărţii domneşti de atunce. Al patrile iaste carte din 7253 Iuni 17 a domnului Ioan Neculai Vvod,

adică cu 13 ani în urma hotarnicii lui Pătrău și a Străjescului, scriind că s'au jăluit la domnie Stolnic Vasile Costachi, stăpânul de atunce a moșii Drăgușenilor, că i să imprisoară moșie sa despre moșiile megieșite și să poroncește pah. Ștefan Rosăț, ci era ispravnic de ținut Vasluiului, ca să rânduiască cercetători să-i îndrepteze hotarăle despre alte moșii, iar unde s'ar înpreuna Drăgușenii cu Frinciucii să nu hotăriască până cându va triimite vel logft. Sandul Sturza vechil cu scrisorile, cum pre largu arată carte, este și răvașul log(o)fătului Sandul Sturza, către cei ce au fost hotarnici rânduiț de pah. Ștefan Rost, scriindu că l-au înștiințat Niculai Bucium că vror să hotăriască și despre Frinciuci și le poroncește să nu să atingă cu hotărâtura până nu-ș va căuta scrisorile ce nu li-ar fi avut îndămână. Dovedindu-se acum din carte numitului domnu și din răvașul logofătu(l)ui Sturza că stăpânul moșii Drăgușenilor, stol(ni)c(ul) Vasile Costachi, de atunce au vrut să-ș îndrepteze hotarăle moșii sale după puterе scrisorilor, precum li-au și îndreptat despre alte moșii, iar despre Frinciucii și Căzănești n'au putut, pentrucă Neculai Bucium neavându cu ce sta înprotiva scrisorilor moșii Drăgușenii și îngrejindu-se că de s'ar fi cercetat de atunce s'ar fi descoperit înpresurare ce au fost făcut. Altă mijlocire a să apăra-n'au avut, fără numai au supus moșie sa supt numele logofătului Sturza de au înpotrivit pe hotarnici și au oprit să nu hotărnicească. Al cincile, căutându-să pe hartă curgire moșiilor Drăgușenii i Frinciucii cum să urma cu stăpânire, s'au văzut o mare nealcătuire în ființa lor. Pentrucă după linie însemnată pe hartă a Căzăneștilor ce trece pe deamândoaî părțile de Stavnic, Frinciucii ce sintu în parte despre apus a Stavnicului să întindu cu capătul lor cel din gios de agiungu în coastile Căzăneștilor până într'ace linie. Iar Drăgușenii, ce sint în parte despre răsărit a Stavnicului, sta cu stăpânire ca la giumătate de loc mai în sus, până aproape de prisaca ce să pomenește a lui Gherasim. Și locul ce rămâne în parte despre răsărit a Stavnicului, din linie Căzăneștilor în sus, până unde să oprè pe du(mnea)lui cam(ina)r(iul) din stăpânire să poriclè, giumătate de Căzănești, parte din sus, și să ținè de stolniceasa Marie Holbăniasa, după zapisul lui Neculai Bucium post. pomenit, din 7261 Mai 20, supt cuvânt că ar fi fost vândut Ne-

culai Bucium şi locul acela împreună cu Frinciucii, care ace urmare a stăpânirii de acest fel nici cu hotarnica lui Pătrău nu să potrivè, căci, după cum scrie hotarnica, că linie ace însemnată pe hartă ar fi despărţit prin mijloc giumătate de Căzăneşti, parte ce din gios a lui Buzdugan, de giumătate de Căzăneşti, parte ce din sus a lui Neculai Bucium, nu s'au urmat, pentrucă acum au putut să fie giumătate de Căzăneşti, parte din gios, a lui Buzdugan pe de amândoaî părţile pe pârăul Stavnicul, şi giumătate ce din sus a Căzăneştilor să rămâe numai în parte despre răsărit a Stavnicului, şi de s'ar fi ascultat acum la giudecată cerire jâcniceriului Buzdugan ca să s lasă a fi giumătate de Căzăneşti, parte din sus, după hotarnica lui Pătrău, dela ace linie în sus până lângă prisaca lui Gherasim, şi de acolo linie piste Stavnic până în zare, despre apus, apoi ce mai mare parte din adevărat trupul Frinciucilor s'ar fi cuprinsu supt acel nume de giumătate de Căzăneşti, parte din sus, şi ar fi rămas în numele Frinciucilor un loc foarte mic, nici cât giumătate de moşie, care şi aceasta este îndestulă dovadă că cerire jic(ni)ceriului Buzdugan precum s'au arătat este înprotiva a toată dreptate.

Al şasăle, au mai arătat du(mnea)lui caminar că marginea cea despre răsărit a moşii dumisale Drăguşenii, atât după stăpânire din vechi, cât şi acum agiunge până în colţul cel din sus despre Crăciuneşti a Căzăneştilor şi până în linie trasă pe hartă, care s'au dovedit acum că desparte pe despre răsărit de Stavnic Căzăneştii de Drăguşeni, iar pe despre apus de Stavnic Căzăneştii de Frinciuci, cum este însemnat la hartă, adică pintre Creciuneşti şi pintre locul cuprinsu de stolniceasa Holbăniasa din Stavnic, spre răsărit, supt nume de giumătate de Căzăneşti, parte din sus s'au văzut o hliză rămasă tot în stăpânire Drăguşenilor, numindu-să acel loc Fundul Ţărincuţii. Şi numita hliză cu capătul din gios stă în linie pomenită, care linie să începe din zare despre răsărit şi din colţul cel din sus a Căzăneştilor dispre Creciuneşti şi merge spre apus despărţând până în Stavnic Căzăneştii de Drăguşeni, iar piste Stavnic Căzăneştii de Frinciuci, până în zare, despre apus. Şi măcar că la aceasta au vrut jic(ni)c(eriul) Buzduganu, când s'au înfăţoşat al triile rând la a obştiasca adunare în giudecată iar numai înainte să

înprotivască pe caminar cu zisuri din gură că de vro trii ani s'ar fi întinsu pe acel loc numit Fundul Țărincuții, iar mai de mult nu l-ar fi stăpânit. Dar la aceasta du(mnea)lui cam(ina)r au înfățosat la giudecată multe mărturii în scris dela stare locului, făcute prin cercetare dregătorilor ținutului Vasluiului, din poronca divanului și supt carte de blestăm, care s'au văzut adeverite și de protopopul ținutului, și cu acele mărturii temeinice ce le are în mână au încredințat pe giudecată și au dovedit că locul de moșie Drăgușenii ce să numește Fundul Țărincuții din vechi s'au stăpânit tot de stăpânitorii cei după vreme a moșii Drăgușenilor până în hotarul pomenit mai sus că este colțul cel din sus a Căzăneștilor dispre Creciunești și despre Drăgușeni. Al șaptile, pentru moșie Căzăneștii că are cursul ființii sale cu osăbire dea Drăgușenilor și a Frinciucilor și cum că purcede din zare despre răsărit și merge lungul ei piste pârăul Stavnicului până în zare despre apus unde să hotărește cu moșie Negreștii, atât nestrămutata din vechiu stăpânire, care să urmiază și astăz, o mărturisăște și de însuș jăc(ni)ce(riul) Buzdugan și de toț înpregiurașii dela stare locului este netăgăduit. Dar apoi s'au dovedit și din scrisorile moșii Boțăștii, ci este din gios de Căzănești, în parte Stavnicului, despre apus, scriind că moșie Boțăștii la margine din sus să hotărește cu Căzăneștii....

Deci prin răport din parte noastră înștiințându-se pe înalt Ecsilenție Sa sinatoriul prezidentul divanurilor cum că după multă cercetare ce am făcut cu mare luare aminte, cum să arată mai sus, s'au dovedit atât din ispisoacile pomenite cât și din alte scrisori și dovezi însămnate din parte caminariului Rășcanul că moșie dumisale Drăgușenii după hotarăle ei cele drepte și adevărate din vechi are întrupare sa în curmeziș, din zare dialului despre răsărit, unde să hotărește cu Creciuneștii, și spre apus până în pârăul unde să hotărește cu Frinciucii. Iar în lungul din capătul cel din sus, unde să hotărește cu moșie Șcheia și în gios până în coastile Căzăneștilor fiind linie ce să începe despre răsărit din colțul cel din sus a Căzăneștilor despre Creciunești și merge spre apus piste pârăul Stavnicului, hotar vecinic despărțitoriu între Drăgușeni și între Căzănești, în parte Stavnicului, despre răsărit. Iar în parte Stavnicului despre apus,

despre Frinciuci de Căzănești. Și locul cât au fost înpresurat din trupul Drăgușenilor, adică din Stavnic spre răsărit până în zare despre Creciunești și de lângă prisaca numită a lui Gherasim în gios, până în linie pomenită a Căzăneștilor, să-l stăpâniască dumnialui caminariul tot ca pe drept loc dovedit din trupul moșii dumisale Drăgușenii. Și stolniceasa Marie Holbăniasa sau cineva din parte sa să nu să întindă mai mult cât de puțân pe locul acela, descoperindu-se dela giudecată că cu nedriaptă înpresurare și cu ră acolisire l-au avut până acum supt nume de giumătate de Căzănești, parte din sus, fiindcă Căzăneștii să începe curmezâșul dela linie pomenită în gios, iar dela ace linie în sus nu trec. Și s'au luat răspunsu dela înalt Ecselenție sa senatoriul prin predojenie din 29 a trecutei luni Avgust No. 4247 cum că au cercetat însuș atât hotărâre ce i s'au arătat prin raportul pomenit întâi dela o parte a divanului cât și a noastră prin raportul ce i s'au dat în urmă, cu toate pliroforiile pricinii și înștiințându că s'au priimit și s'au unit cu giudecata noastră întărește să să urmeze întocma după hotărâre ce am făcut, cum s'au arătat mai sus. Drept aceia, s'au dat, dumisale caminariului Iordachi Rășcanul această carte de giudecată, prin care după hotărâre giudecății și după întăritura înaltă Exelenței sale sinatoriului prezidentul divanurilor să-ș stăpâniască moșie Drăgușenii îndepline hotarăle ei împreună cu tot locul ce au fost înpresurat supt nume de giumătate de Căzănești de către Stolniceasa Marie Holbăniasa, fiind dovedit tot locul acela că este cu adevărat din drept trupul moșii Drăgușenii a dumisale caminariului, după putere scrisorilor ce are. Iar Stolniceasa Holbăniasa pentru giumătate de Căzănești să-ș caute prin drumul giudecății pretenție sa, cu jicniceriul Panaiti Buzdugan, moșinașul de Căzănești.

S'au scris în orașul Iașii, la anul 1812 Septemvrie 5.

(ss) *Costachi vel logft.* *Costn. Balș logft.*
Gavril mitropolit și exarh.

II

1814 Iunie 28. Carte de hotărâtură a moșiilor Drăgușenii, Frenciucii și Căzăneștii, din ținutul Vasluiului, stăpânite respectiv de căminariul Iordachi Rășcanu, stolniceasa Maria Holban și de Buzdugănești.

Cu mila lui Dumnezeu noi Scarlat Alexandru Calimah domnu țării Moldavviei. După necontenitele jalobe ce-au pornit cătră Domnie-me pe de-o parte d-lui Iordachi Rășcan, stăpân moșiei Drăgușenii di pe Stavnic, dela ținutul Vasluiului, cerând să i să întăriască stăpânire asupra moșii sale și de cătră Domnie-me, după hotărâre giudecății divanului din anii 1812 Septv. 5. Pe de-altă parte clironomii săvârșitului jicniceriului Panaiti Buzduganu cu ai lor stăpănitorii de moșie Căzăneștii și de amândoao părțile Stavnicului. Și dumneaei stolniceasa Marie Holbăniasă, sora dumisale caminariului, stăpânitoare moșiei Frenciucii piste Stavnic, dispre apus, și a giumătate de sat Căzăneștii, spre cum cere dumniaei piste Stavnic dispre răsărit. Adică cerire Buzdugăneștilor fiind ca să stăpâniască nesupărați de dum(nea)lui caminar și de sora dumisale, după scrisorile ce au și după carte de giudecata divanului, se au și ei tot dintr'acel anu. Pentrucă dum(nea)lui cam(ina)r voindu a cuprinde de hotarul moșiei dumisale Drăgușanii parte de loc di piste Stavnicu dispre răsărit, ci să stăpânește de dumniaei Stolniciasa supt nume de Căzănești.

Ar fi zicând sora dumisale să-ș tragă ace lipsă din drept hotarul Căzăneștilor, ce din vechi să află supt stăpânire lor, pe care îș au stare așăzării și întemeere lăcuinții lor. Dumniaei stolniceasa încă cerând ca să-ș stăpâniască întriagă moșie Frenciucii și ace parte de loc di pe Stavnic despre răsărit supt nume de giumătate satu Căzăneștii, ce ar fi unită într'un hotar cu Frenciucii, după un zapis de vânzare din anii 7261 Mai 20 a lui Neculai Bucium postelnicel, carile arată anume în ce chip și până unde au vândut de-amândoao părțile Stavnicului. Deci cât pentru giumătate satului Căzăneștii a Buzdugăneștilor, după îndestule cercetări urmate la stare locului și în divan, mai pe urmă întărindu-și însumi Domniia-me în ce mai pătrunzătoare

cercetare a prigonirilor dintre amândoao părţile, după câte scrisori dovezi s'au văzut la mâna Buzdugăneştilor s'au dat domniasca noastră hotărâre în ce chip să le urmezi vecinica lor stăpânire la partea de sus dispre locul de pricină şi despre Frenciuci, după glăsuire hotarnicii moşiei Crăciuneştii şi a hotarnicii vechi din anii 7240, în despărţâre giumătăţâı moşiei Căzăneştii a Buzdugăneştilor dispre Bucium, cum pre largu să cuprinde la carte Domniei-mele de giudecată şi de stăpânire ce s'au dat Buzdugăneştilor în trecutul anu şi lună Avgust 13, prin care s'au slobozit atunce dumisale caminarului să-ş caute prietenţiile de înpresurare cu dumneaei stolniceas Holbăniasă sora dumisale. Rămâind dar pricina nesfârşită între du(mnealu)i caminariul şi între sora dumisale pentru despărţire hotarălor între moşii; mai născând în urmă între dumnealor şi altă deosăbită pricină pentru înpărţire averilor părinţăşti, după cererile dispre amândoao părţile, am orânduit Domnie-me toate pricinile ce ave dumnealor în cercetare preosfinţitului mitropolit şi a dumilorsale veliţilor boeri, carii în multe rânduri adunându-să la sfânta mitropolie, după amăruntul cercetări ce au făcut, cât pentru înpărţire averilor părinţăşti în ce chip au dat cunoştinţa giudecăţii prelargu prin anafora au înştiinţat pe Domnie-me. Şi atunce văzându-să prin izvodul de zestre, că între altile averi ci-au dat dumisale stolnicesii dumnealui spatar Alexandru Răşcanu i-au dat şi moşiia numită Frenciucii, satu întregu cu toate acareturile ce sântu pe dânsa, şi văzând giudecata că prin izvodul zăstrii nu să pomineşte nimică pentru giumătate satului Căzăneştii ce o pretindirisă dumneaei stolnicias piste Stavnicu dispre răsărit supt nume a giumătate silişte de sat, după glăsuire arătatului zapis a postelnicelului Neculai Bucium; care nepomenire prin izvod pricinuindu prepus giudecăţii pentru ace parte de loc, au fost silită giudecata a intra în ce mai adâncă cercetare ca să să poată încredinţa fără îndoială, atât din întregime moşiei Frenciucii, cât şi de mai este unită cătră hotarul ei, şi altă parte de loc din altu trup de moşie. S'au cerut dar dumisale stolnicesii ca să arăte de faţă toate scrisorile moşiei Frenciucii şi acei giumătăţ a moşiei Căzăneşti ce o pretinderisăşti dumneaei a fi piste Stavnic dispre răsărit. Dumneaei au arătat că toate scrisorile moşiei s'ar fi aflând supt amanet

la creditori și că socotește a fi de prisos cercetare scrisorilor, căci giudecata are de față cele mai puternice dovez: adică hotarnica vechi din anii 7240 a Buzdugăneștilor, care cu poroncă domniască la ace vreme s'au despărțât Căzăneștii prin mijlocu parte Buzdugăneștilor despre a lui Bucium, întărite fiind sămnile cuprinsă la ace hotarnică și cu ispisocul răposatului domnu Grigorie Ghica Vvod bătrânul. Și însuș zapisul de vânzare din anii 7261 a lui Neculai Bucium postelnicel celui adivărat stăpân a moșiilor după acele vremi, când ave pricini pentru despărțire hotarului cu Buzdugăneștii. Cu care răspunsuri a sale nu numai că n'au putut șterge pripusul giudecății, dar mai vârtos l-au întărit. Și așa aducându-să de față pe dumnealui vel vornic Șărban Costachi și pe dumnealui caminar Mihălachi, amanitarii scrisorilor, și despecetluindu-să scrisorile în divan la sfânta Mitropolie s'au cercetat cu amăruntul și s'au cunoscut că toată învăluire cercetărilor și agiudecăților de mai înainte s'au pricinuit numai pentru că în fața giudecății să arăta scrisorile ci era pusă amanet la dumnealui vel vornic și zapisul lui Bucium ci era scos din amanetul dela caminar Mihălachi, din care nici o dumerire nu pute să aibă giudecata de adivărul pricinii. Pentrucă cele mai puternice scrisori supt tăinuire au fost amănetuite îndeosăbi la dumnealui caminariul iar după ce s'au adunat toate scrisorile de față din însuș glăsuire lor s'au dovedit că dumneaei la acela loc nu are mai mult decât sat întregu Frenciucii în parte despre apus a (S)tavnicului, cu care cercetare rămâind dumneaei în nemulțămire și prin necontinite jalobe cătră Domnie-me plângându-se de înstrâmbătățire, după a cărie tânguiri Domnie-me am orânduit cercetare pricinii aceștiia și îndeosăbi la ai noștri cinstiț și credincioș boeri dumnealui Grigorie Stuıza biv vel vist. i dumnealui Neculai Strătulat vel vornic al țării de gios, carii aducându-se și făcând pătrunzătoare cercetare tuturor scrisorilor, ni-au încredințat asămine că dumneaei stolniceasa nu poate ave mai mult decât numai sat întregu Frenciucii. Deci Domnie-me, spre a ne încredința cu desăvârșire și spre a nu mai rămâne vreunii părț cuvântu de bănuială că să înstrâmbătățăști, poroncit-am de s'au adus de față înainte Domniei-mele toate scrisorile cuprinzătoare pre aceste numite moșii Drăgușenii, Frenciucii și Că-

zăneştii din cuprindire dar a ispisoacilor domneşti şi alte scrisori arătate de dumnealui căminariu care pre largu să cuprindu la carte de giudecată a divanului dela 1812, s'au dovedit că dumneaei are sat întreg Drăguşenii pe Stavnicu şi cu vad de moară în Stavnic, la parte de gios în silişte ci să numeşte a Căuceştilor. Iară din scrisorile Frenciucilor şi a Căzăneştilor s'au descoperit într'acestu chipu precum în gios arătăm: Adică dintr'un ispisoc al Domnului Costandin Voevod din anii 7199 Mai 15 arătat de Buzdugăneşti să dovideşte că întregi moşiile Căzăneştii şi Boţăştii dinti'u început au fost drepte cumpărături a unui Apostol sluger, carile au avut doao fumei: întâi pe Alexandra, din care să trage Ştefan Milescul, şi al doile pe Nazariia, din care să trage Ionaşco stolnicel, şi hotăreşte pomenitul domnu cu giudecată că giumătate dintr'acele moşii numite să stăpâniască Ştefan Milescul şi giumătate Nazarie cu fii săi, cum pre largu să cuprinde la acelaş ispisocu. Apoi văzându-se că Neculai Bucium, prin zapisul de vânzare cătră pit. Neculai Cogălniceanul, arată că au vândut o silişte şi giumătate, adică din Stavnic spre apus silişte întriagă anume Frenciucii şi din Stavnic spre răsărit giumătate de silişte despărţită din sus de Căzăneşti a lui Buzdugan, pe care li-au avut şi el dipe maică-sa Zmaranda lui Ştefan Milescul.

De trebuinţă dar au fost giudecăţii noastre a şti mai întăi şi ce moşii au avut Zmaranda, mama lui Bucium, şi cercetând întâi s'au dovedit dintr'un ispisoc al domnului Mihai Racoviţă Voevod din anii 7226 Noemv. 23 a moşii Frinciucii, că Zmaranda mama lui Neculai Bucium n'au avut mai mult, decâtu numai satul Frânciucii dat zestre de tatăl său Ştefan Milescul „şi că, în vreme ce s'au râdicat Dumitraşcu Cantimir-Voevod de s'au dus cu oştile moschiceşti, s'au dus şi Marie giupâniasa sărdariului Ştefan Milescul cu un copil şi doao copile şi mergând acolo ş-au măritat copila ce ave mai mare după un Toader Şliuhta.

Apoi în a doao domnie a răposatului domnu Neculai Alexandru-Voevod viind mama Zmarandii Buciumoae, sărdăriasa Miliasca, în ţară cu copilul ei Frangole şi cu ginerile ei Şliahta, au început a vinde toate moşiile bărbatului ei Milescul fără ştire lui Costandin Bucium, ginerilui său şi a niamului ei. Şi nu i-au agiunsu că au vândut alte sate bune şi alesă ce-au fost

a Milescului, au vândut şi satul Frenciucii, zestre fiicii sale Zmarandii, unui Ilie abageriul dela care şi luasă 250 lei, şi fiindcă abageriul luasă acei bani dela spat(ariul) Ioan Paladi, au fost datu satul Frenciucii să-l plătiască spat. Palade. Apoi după jalobile de au dat Măranda, Domnie-sa cu mitropolitul ţării şi cu tot sfatul giudecându-o pe dânsa cu Ilie abăgeriul l-au dat rămas pe abager să plătiască banii spatarului Palade. Şi el pentru banii lui să ia satul Mileştii să-l vânză cui i s'ar afla şi să-ş ia banii, iar Zmarandii i-au dat dreptate să-ş stăpâniască satul Frenciucii cu tot venitul precum i-au fost dat zestre de tatăl său Ştefan Milescul''. Cum pre largu să cuprinde la acelaş ispisoc în urma căruia să vede şi întregit satul Căzăneştii la stăpânire lui Ionaşco stolnicel, dela carile giumătate au trecut în zestre la Buzdugăneşti şi giumătate iarăş cu zestre la Roşculeşti, cum dovideşte izvodul de zestre ce-au dat Ionaşco Stolnicel fiicelor sale ce l-au arătat Buzdugăneştii. Al doile dintr'o carte domniască din anii 7228 Iulie 28 tot dela acelaş domn, prin care rândueşte hotarnici pe Toader Străjăscul diiac şi alţ, ca să margă la satul Frenciucii a Zmarandii Buciumoai postelnicesăi, fata sărdariului Milescul, ci să hotărăsc cu Căzăneştii şi cu Drăguşenii, şi să socotiască cu oameni buni megieş din sus şi din gios să aliagă cu bună dreptate locul Frenciucilor împrejur despre toate hotarăle, cum pre largu să cuprinde la aceiaş carte domniască, care face dovadă că de ar fi avut Zmaranda Buciumoai şi altă parte din altu trup de moşie acolo afară de Frenciucii, negreşit ar fi cerut-o la giudecata de atunce şi ar fi arătat-o de s'ar fi trecut în carte de poroncă, ca să o hotăriască şi pre aceia şi să o uniască cu satul său Frenciucii. Altriile din altă carte domniască din anii 7240 April 25, dela Domnul Grigorie Ghica Voevod bătrânul, prin care după cerire lui Neculai Bucium post(elni)ce(l) să rânduescu hotarnici ca să miargă la silişte la Frenciuci să-i aliagă şi să-i hotăriască părţile sale de moşie şi de cumpărătură ce va fi având dela moşul său Ştefan Milescul pe zapise ce va fi având. Al patrile, din al doile zapis a lui Neculai Bucium postelnicel ce dă vărului său pitarului Neculai Cogălniceanu, la 7262 Septv., că i-au vândut de istov o moşie Frenciucii denainte divanului, puindu-ş vadè în patru zile să-i aducă zapisăle cele vechi den care vederat

să cunoaşte că nedând scrisorile la vânzare ce au făcut au putut scrie în zapis ce au voit. Al cincile, din altă carte domniască din anii 7266 Iunie 20 dela Domnul Scarlat Grigorie Ghica Voevod, după jaloba pitarului Cogălniceanul, că cumpărând el o moşie anume Frenciucii dela Neculai Bucium, care moşie să hotăreşte pe de-oparte cu moşie Drăguşenii a stolnicului Vasili Costachi şi când au cumpărat ace moşie neavând Buciumŭ hotarnică din semni în semni i-au făcut scrisoare la mână arătând: pe unde umblă hotarăle moşiei după cumŭ au stăpânit el şi că după ce au rămas moşie în stăpânire sa îi ia o bucată de loc stol(ni)c Vasilie Costachi mai a patra parte din toată moşie. Şi rândueşte Domnie sa hotarnici ca să-i îndrepte hotarăle acei moşii după scrisorile amânduror părţălor, cum pre largu să cuprinde la aceiaş carte domniască, în urma cărie nu să vede nici o lucrare. Al şasăle, din zapisul din anii 1768 Ghenar 10 a lui Neculai Cogălniceanul pitar prin care vinde răposatului Ionichii satul Frănciucii ci este în ţinutul Vaslui pe Stavnic, cu casă şi cu moară în Stavnic ce-o ave cumpărat dela Neculai Bucium postelnicel şi din giumătate de sat Căzăneştii a trie parte ce o ave cumpărată dela Dinul Roşca. Al şaptile, din scrisoare tot dintr'acelaş anu luna Martie 20, prin care răposatul episcop Ionichie dă danie de veci răposatului spat. Alexandru Răşcanu, fiind la ace vreme clucer, şi soţiei sale Casandrii moşie Frănciucii şi a trie parte din giumătate sat Căzăneştii ci le ave cumpărate dela pit. Cogălnicean cu zapisul de sus arătat. Al optile, din carte domniască din anii 1776 Avgust 16 a Domnului Grigorie Alexandru Ghica Voevod, prin care, după cerire răposatului spat. Răşcanu, fiind la ace vreme paharnic, rândueşte boeri hotarnici ca să-i hotăriască satu întregu Frăciucii şi a trie parte din giumătate de satu Căzăneştii, care să o lipască cătră moşie Frănciucii după scrisoare de danie. Insă de va fi danie bună şi fără de nici o pricină apoi să-i aliagă parte din Căzăneşti cum pre largu să cuprinde la aceiaş carte domniască în urma cărie nici o lucrare alta nu să vede, decât au arătat Buzdugăneştii o anafora de giudecata divanului a acei vremi, întărită de domnie, prin carile s'au dat dreptate de au răscumpărat dela răposatul spat. Răşcanul ace a trie parte din giumătate de satu de Căzăneşti cumpărătura dela Dinul

Roșca și au rămas întriagă moșie Căzăneștii la stăpânire Buzdugăneștilor, adică giumătate cu zestre dela Ionașcul și giumătate cumpărături cu trii zapisă dela ficio~ii Roșcăi ce au fost gineri tot acelui Ionașco cu al doile fată. Deci după ce s'au văzutŭ la giudecata noastră aceste arătate scrisori, care în vremea ce urma giudecată între Buzdugănești cu dumnealui caminar nici la o giudecată nu s'au văzutŭ decât din parte Frenciucilor la toate giudecățile să arăta numai zapisul din 7261 a lui Bucium de vânzare Frenciucilor supt cuvânt de o siliște și giumătate, și hotarnica din 7240 despărțitoare între Căzănești, din a cărora învăluiri nici o luminare alta neputând lua giudecata au și dat hotărâre sa ca Buzdugăneștii pe sămnile aceiui (sic) hotarnice să-ș stăpâniască giumătate satului lor Căzăneștii. Acum dar n'au mai rămas giudecățâi nici o îndoială că dumneaei stolniceasa ar ave mai mult acolo decât numai întregu satul Frenciucii pe Stavnic, cu casă și cu moară în Stavnic, după glăsuire tuturor scrisorilor moșiei Frenciucii, atâtŭ cele de mai înainte, cât și acele mai din urma zapisului de vânzare a lui Bucium, care însuș el cu un anu în urmă prin al doile zapis ce dă Cogălniceanului îl anirisește mărturisind că au vândutŭ numai o moșie Frenciucii și să îndatorește a-i da și zapisăle vechi. Apoi și Cogălniceanu vrând a puni în lucrare zapisul dintăi a lui Buciumŭ, n'au fost îngăduitu de stăpânul Drăgușenilor, cumŭ dovidește carte domnului Scarlat Ghica Voevod, și așa în urmă având în mâna sa zapisul lui Bucium pe o săliște și giumătate au vândutŭ episcopului numai o săliște Frenciucii, care însuș Buciumŭ prin acel dintăi zapis a lui mărturisăști la ce loc să află întriagă siliște Frenciucii, adică piste Stavnic, dispre apus. Și Cogălniceanul au vândut episcopului numai o sâliște Frenciucii cu o a trie parte din giumătate de Căzănești, de unde să dovidește că dacă Cogălniceanul ar fi stăpânit Frenciucii și giumătate de Căzănești, după zapisul cel dintăi a lui Bucium, n'ar fi arătat prin zapisul vânzării către Ionichie că au avutŭ dela Bucium numai un sat Frenciucii, și episcopul asămine îndată prin scrisoare sa ni-au dat danie părinților dumilorsale cum s'au arătat. Și dumneaei stolniceasa Marie Holbăniasa piste matca Stavnicului vechiu spre răsărit de acum înainte nu poate să triacă, oprită fiind de însuș scrisorile moșiei Frenciucii.

Iară dumnealui caminariu Iordachi Răşcanul, fratile său, să agiută cu toată dreptate în putere scrisorilor ce-au arătat atât la giudecăţile de mai înainte cât şi acum la giudecata noastră a-şi întregi moşie-sa Drăguşenii până în matca vechi a Stavnicului, după cumŭ pe despre răsărit s'au dovedit că s'au stăpânit până în Boor din colţu Căzăneştilor şi cu întindire în gios până în hotarul moşiei Căzăneştii a Buzdugăneştilor, în linie arătată la harta de stare moşiilor, care s'au dovedit acum că este margine din sus a Căzăneştilor despărţitoare din Stavnic spre răsăritu de către Drăguşeni şi din Stavnic spre apus de către Frenciuci, iar nu prin mijlocul Căzăneştilor să dovideşte şi din însuş întăiitura acei hotarnice pomenită dinŭ 7240. Şi din ace linie în gios pe deamândoao părţile Stavnicului, până în hotarul moşiei Boţăştii, întreg trupul moşii Căzăneştii s'au dovedit a Buzdugăneştilor din izvodul de zestre ce-au datu Ionaşco fiicilor sale şi din cele din urmă cumpărături dela ficiorii Roşcăi ce au fost ginere lui Ionaşco şi răscumpărare dela răposat spat. Răşcanu, după dovada anaforalii de giudecată ce au arătat Buzdugăneştii. Drept aceia şi hotărâm Domnie-me, înpreună cu tot sfatul nostru ca de acum înainte în veci prigonirile să rămâe izbrănite dintre trustele părţile pentru despărţire hotarelor şi să-şi stăpâniască fiiştecare parte în pace şi nesupăraţ mai multŭ, adică dumnialui caminariul Răşcanu întreagă moşie sa Drăguşenii în toate hotarele ei în parte despre răsăritŭ de Stavnic până în Boor din colţul Căzăneştilor, de unde să trăsăsă linie însămnată pe harta. Şi dumniaei stolniceasa Marie Holbăniasă întriagă moşie sa Frenciucii în toate hotarăle ei în parte despre apus de Stavnic. Aşijdire şi Buzdugăneştii întriagă moşie lor Căzăneştii în toate hotarăle ei pe amândoao părţile Stavnicului. Şi carte Domniei mele ce s'au dat lor în trecutul anu de giudecată şi de stăpânire numai pe giumătate de satu de Căzăneşti fără a să vide în cercetare giudecăţii toate scrisorile a trustele moşiile numite,—

Hotărâm să rămâe de acum înainte fără putere de lucrare şi această de pre urmă a noastră carte de hotărâre giudecăţii prin pătrunzătoare cercetare ce s'au făcutu tuturor scrisorilor. Care spre întocma urmare s'au întărită şi cu a noastră

domniască iscălitură şi pecete, le va sluji la tustrele părţile pe aceste trei numite moşii : Drăguşenii, Frenciucii şi Căzăneştii de uricu statornic, neclintit şi neruşuitŭ nici odinioară în veci.

1814 Iunie 28.

(ss) *Io Scarlat Alexandru Calimah O.L.P.G.*

Const. Balş vel logft.

(va urma).

N. LAZĂR

Elev de Liceu

DĂRI DE SEAMĂ

Românii din Timoc. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția. București, (1943).

Cele două volume, publicate sub acest titlu de ,,Societatea română de statistică'', au meritul de a strânge la un loc informația cuprinsă în diferite scrieri românești și streine privitoare la Românii din Timoc. Sunt, în primul volum, extrase din Lejean, Ubicini, Tacșici, Szabó Iózsef, Ivanovici, Picot, Weigand și din studiile de dată mai recentă ale lui Vâlsan, Giuglea, Boga, Romanski și Constante. In al doilea volum, se culeg date privitoare la Românii dintre Vidin și Timoc : sunt pagini de Kanitz, Weigand, Vâlsan și Bucuță.

După texte, toate în românește, urmează datele statistice, mărturisind presența masivă a elementului românesc în acele ținuturi. Se dă apoi bibliografia subiectului.

La sfârșit, o serie de hărți, mai cu seamă străine, și, prin aceasta, de o valoare documentară care nu poate fi bănuită de parțialitate în favoarea elementului românesc. Multe fotografii reușite ilustrează în deosebi articolele substanțiale datorite lui Vâlsan și d-lui Bucuță.

N. BĂNESCU

* * *

Pr. Teodor Bodogae, *Din istoria Bisericii ortodoxe de acum 300 de ani. Considerațiuni istorice în legătură cu Sinodul dela Iași*. Sibiu, 1943.

Autorul ne dă, în acest volum de comemorație a Sinodului dela Iași, o amănunțită caracterisare a împrejurărilor care

au dus la acel Sinod, schiţând, în primele capitole, situaţia Bisericii de Răsărit la începutul veacului al XVII-lea şi luptele grele pe care ortodoxia a avut să le înfrunte în Polonia, faţă de catolicismul agresiv. Sprijinit pe bogata bibliografie, închinată din atâtea cercuri acestui însemnat episod al Bisericii orientale, d. Bodogae izbuteşte a pune în adevărata sa lumină figura patriarhului Lukaris, ca apărător al tradiţiilor acestei Biserici împotriva ofensivei cuceritoare a Romei. Sinodul dela Iaşi e presintat apoi în cadrul patronatului exercitat în acea epocă de ţările noastre asupra întregului Răsărit creştin. In acest larg cadru, opera mitropolitului Petru Movilă apare în toată înalta ei semnificaţie pe linia marei tradiţii ortodoxe

Am fi dorit numai, pentru valoarea acestei expuneri ample şi bine informate, acea seninătate deplină, care nu trebue să părăsească cercetările ştiinţifice nici în chestiunile cele mai controversate.

N. BĂNESCU

* * *

N. I. Herescu, *Bibliographie de la littérature latine*. Collection de bibliographie classique, sous la direction de J. Marouzeau. Paris, „Les Belles Lettres", 1943.

Necesitatea unei bibliografii recapitulative a literaturii latine era de mult simţită, semnalată încă de acum cincisprezece ani şi mai bine de directorul acestei colecţii, d. J. Marouzeau. D. Herescu umple astăzi marea lacună, prin acest vast repertoriu, întocmit cu cea mai bună metodă şi apărut în colecţia de reputaţie ştiinţifică a marelui învăţat francez.

Repertoriul e alcătuit *analitic* şi *critic* în acelaş timp, ceia ce presintă un îndoit folos, semnalat de autor în Prefaţă : el dă indicaţii asupra cuprinsului şi face o alegere a materialului, înlăturând lucrările mediocre sau perimate şi semnalând la fiecare operă de seamă aprecierile autorizate, care, dela început atrag atenţia asupra valorii ei. Sunt de multe ori şi suggestii asupra problemelor nelămurite încă, trezindu-se interesul pentru lucrările nouă, menite a lumina câmpul cercetării la fiecare capitol al literaturii latine.

Repertoriul trebuia imprimat în 1939 şi a întârziat din

împrejurările triste ce au cuprins de atunci întregul domeniu al vieţii europene. El se opreşte deci la anul 1940. In fruntea volumului se află o ,,Bibliografie a bibliografiei", — seria culegerilor şi publicaţiunilor generale şi speciale privind antichitatea clasică. Urmează apoi scriitorii, cu operele lor, în ordinea desvoltării istorice, din epoca arhaică până la cea creştină inclusiv. Un Index al autorilor încheie masivul volum.

Lucrarea d-lui Herescu e încă o afirmaţie a ştiinţii româneşti în cadrul internaţional.

N. BĂNESCU

* * *

G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici. II. Autorii greci şi bizantini*. Acad. Rom., Studii şi cercetări, LXV, Bucureşti, 1943.

Volumul acesta, al XX-lea din serie, încheie vasta colecţie închinată de harnicul cercetător izvoarelor istoriei Românilor. El cuprinde textele greceşti în care se vorbeşte despre locurile şi oamenii ţinuturilor noastre, din cea mai depărtată epocă, începând dela Homer şi Herodot şi încheind cu istoricii cuceririi turceşti a Bizanţului.

Autorului, — cum o recunoaşte însuşi în Prefaţă — au putut să-i scape unele pasaje sau unii autori, ca şi atâtea studii speciale publicate în vremea din urmă, în legătură cu faptele cuprinse în textele reproduse numai în traducere (şi ar fi trebuit date şi originalele, în ediţia lor critică). Semnalăm în special pe ,,Anonimul Vieţii lui Leon'', în care se află expresia mult discutată a ,,Bulgariei dincolo de Istru'', dela care au pornit mai toţi istoricii, străini şi români, pentru a admite absurditatea unei stăpâniri bulgare în ţările noastre, în veacurile al IX-lea şi al X-lea. Am arătat însă de mai multe ori, cu o documentare ce nu se mai poate discuta, că expresia se referă la Bugeacul basarabean, vechiul *Oglos* (Ὄγγλος) al lui Theophanes, de unde Asparuch îşi trecuse horda în imperiu. O lacună, pe care iarăşi o regretăm, e pasajul din Kinnamos, care povesteşte expediţia lui Manuel Comnenul împotriva Cumanilor la Dunăre, când împăratul a trecut fluviul pe la Demnitzikos (= Zimnicea), urmărindu-i până în pădurile Teleormanului nostru

εἰς Τενούρμον, pasaj de o mare importanță istorică pentru noi, prin expunerea atât de circumstanțiată. Și pe acesta adesea l-am semnalat în studiile noastre.

Dar lucrarea, care încheie laborioasa operă a d-lui Popa-Lisseanu, își păstrează la noi valoarea, punând la îndemâna cercetătorilor, cari se avântă adesea în domeniul vechei noastre istorii fără cunoașterea limbii grecești, textele pe care nu le înțeleg și care-i duc de atâtea ori la încheieri din cele mai absurde.

N. BĂNESCU

* * *

G. I. Năstase, „*Peuce*“. *Contribuție la cunoașterea geografică-fizică și omenească a deltei Dunărei în antichitate.* Extras din Buletinul Societății române regale de geografie. T. LI, București (fără dată).

Gurile Dunărei au fost descrise adesea de scriitorii vechi. Strabo, Plinius cel Bătrân, Ptolemaeus Claudius socotesc ca cea mai de Sud gura fluviului numită *Peuke*, în care se afla și insula cu acelaș nume, pomenită la istoriografi, în legătură cu populațiile cuibărite într'însa. Invățații moderni, pornind dela acești scriitori, au identificat Peuke cu actualul braț Sf. Gheorghe, iar insula, dat fiind că numele Πεύκη s'a pus în legătură cu pinii ce creșteau acolo, au căutat-o la Sudul brațului, între acesta, valea Teliței și Babadag.

D. Năstase arată cât de inexacte și contradictorii sunt știrile celor trei vechi scriitori în privința deltei Dunărei și aduce probe convingătoare din Arrian, după care Peuke nu poate corespunde decât brațului de Nord al Dunărei, Chiliei. Pasajul din Arrian, în care se descrie expediția din anul 335 a lui Alexandru împotriva regelui Triballilor Syrmos, ne arată că Alexandru a atacat pe Geți, aliații lui Syrmos, la Nord de Istros. Acțiunea se petrece în Bugeacul basarabean. Strabo, la rândul său, povestind expediția lui Lysimachos (la 292 a. Chr.) împotriva regelui get Dromichaites, menționează „pustiul Geților“ dintre Istros, Pont și Tyras, unde și Darius fusese amenințat a-și vedea armata pierind de sete. Lysimachos, captiv, e dus în orașul regelui get, anume Helis, aproape de Dunăre, la Nord.

Argumentul cu Χηλή=Chilia n'are însă valoare, căci identificarea cu Chilia noastră, făcută de regretatul N. *Iorga*, nu se poate susținea, cum am arătat mai demult, în ,,Byzantinische Zeitschrift". Și la Ammianus *Marcellinus* Peuke apare ca cea dintâi gură a Dunărei dela Nord spre Sud.

Insula Peuke nu poate fi, după d. Năstase, decât *grindul Chiliei*, și d-sa aduce în sprijinul acestei identificări serioase argumente.

N. BĂNESCU

V. Laurent, *Le briquet, emblème monétaire sous les Paléologues?* Extras din ,,Cronica numismatică și arheologică", București, 1943, N-rele 127—128, 17 pag. 8⁰.

Autorul pleacă dela monumentele de caracter heraldic semnalate în ,,Familiae augustae byzantinae" : vulturul bicefal și crucea în care se află cantonați patru B, câte doi de fiecare parte, ca ornament pe un sakos imperial, pentru a căuta o explicație a originii acestui din urmă motiv și a valorii sale de simbol. Ducange văzuse în litera B, repetată de patru ori, armele orașului Constantinopole. D. Laurent arată că crucea aparține celei mai vechi tradiții monetare, și moda de a pune inițiale între ramurile ei nu e mai veche decât veacul al XI-lea. De această tradiție se leagă, după părerea sa, tetragramul încă dela sfârșitul secolului al XIII-lea. Repetiția aceleași litere în cele patru cantoane nu e de mirare, căci numismatica dela începutul Evului mediu presintă cruci, în care se află câte patru X sau E. Moneta Paleologilor reproduce deci o tradiție veche. E vorba prin urmare de o emblemă monetară. Ducange a recunoscut în fiecare din acești B un amnar, și învățații au discutat multă vreme asupra acestui lucru. Unii au văzut în crucea cu patru B o variantă a vechiului labarum impus de Constantin cel Mare atelierelor monetare, și d. Laurent confirmă acest mod de a vedea printr'un citat din Pseudo-Codinus, care ne spune că fanionul marelui Duce, șeful flotei imperiale, representa pe împărat călare, iar ofițerii săi subordonați înălțau pavilionul imperial obișnuit ἤτοι τὸν σταυρὸν μετὰ πυρεκβόλων. D. Laurent

dă acestui din urmă cuvânt înțelesul de „amnar" (briquet, jets de feu).

In emisiunile monetare acești B represintă, după autor, țifra Bizanțului Βυζάντιον. Nu poate fi vorba, conchide dânsul, de *blazon*, ci de replica emblemei pe care imperiul restaurat și-a însușit-o. Dar asimilarea acestor patru B cu tot atâtea amnare a trebuit să fie suggerată de Latini ; ea e de esență occidentală și, ca atare, posterioară acceptărei emblemei Bizanțului ca emblemă a întregului imperiu. Blazonul n'a apărut decât după căderea Constantinopolei, când urmașii Paleologilor au căutat astfel să se așeze în rând cu Occidentalii, cari aveau de mult instituția.

N. BĂNESCU

* * *

P. Tannery, *Quadrivium de Georges Pachymère. Préface de V. Laurent.* Estratto da Studi e Testi, No. 94. Città del Vaticano, 1940.

Autorul acestei Prefețe la opera pregătită de Tannery și apărută, prin grija soției, după moartea lui, arată meritele deosebite ale acestui învățat pentru științele exacte bizantine, atât de puțin cercetate de erudiții moderni. Intr'o serie de memorii, Tannery, îmbrățișând științele exacte din antichitate până în epoca Renașterii, se oprește adesea la Bizantini, și cu deosebire la epoca Paleologilor, atât de strălucită sub raportul culturei. D. Laurent schițează toată această bogată activitate, care așa de puțin se cunoaște, oprindu-se la *Tratatul celor patru științe*, obiectul Prefeței ce semnează. D-sa lămurește sistematizarea celor șapte discipline tradiționale, ce formau învățământul superior, *Trivium* și *Quadrivium*, și arată însemnătatea celor patru științe exacte (Aritmetica, Geometria, Muzica, Astronomia) în cultura epocii. Ele dedeau spiritului filosofic toată strălucirea, și acest lucru l-a înțeles Tannery. Restaurația Paleologilor trecu învățământul oficial în mânile Bisericii. Dar oamenii Bisericii aveau oroare de știință pentru știință ; scopul silinței intelectuale a fost nu atât perfecționarea cunoștințelor, cât mai ales urmărirea unui scop practic.

Opera lui Pachymeres simbolisează, după d. Laurent, re-

concilie ea magisterului și a curiosității intelectuale. Scriitorul bizantin subliniază în deosebi primatul astronomiei: se credea, în acel timp, că mișcările cerului sunt intim legate de evenimente ce au loc pe pământ. Invățatul francez dă o caracterisare a învățământului superior, în frunte cu G. Akropolites și Holobolos, și dovedește că Pachymeres a îndeplinit de asemenea funcțiunea de profesor în învățământul superior. Competența sa mare îmbrățișa întregul program al acelui învățământ și e posibil ca el să se fi ridicat la locul de Rector. Știința lui, după cum arată Tannery, impunea contemporanilor.

Opera editată nu adaugă mare lucru la istoria științelor antichității, afirmă d. Laurent, dar e de o netăgăduită utilitate, presintându-ne, exact și precis, nivelul mijlociu al învățământului matematic sub primii Paleologi. Ea a îmbogățit, în acelaș timp, terminologia tehnică șovăitoare mai înainte.

N. BĂNESCU

* * *

Tache Papahagi, *Paralele folklorice* (*greco-române*). *Traduceri din poezia populară greacă și note de folklor, filologie și etnografie*. Acad. Rom., Studii și cercetări, LXVIII. București, 1944.

Autorul precisează, în Introducere, caracterul poesiei populare grecești și stabilește raporturile ei cu creațiile celorlalte popoare, ceia ce atestă fondul primitiv străvechiu al genesei lor.

Ceia ce dă o deosebită valoare acestui studiu, sunt numeroasele paralele semnalate de autor în poesia noastră populară din toate ținuturile. Aromânii presintă, firește, și influențe directe ale creației poetice grecești, dar și o colaborare la această creație, evidențiată prin atâtea citate din colecția lui Passov (v. pp. 10—12). Sprijinit pe bogata bibliografie a materiei, d. Papahagi dă cercetării sale un cadru larg, în care se întâlnesc, alături de folklorul Sud-Est european, cel italian, francez, catalan, destăinuind atâtea teme comune cântecului popular.

Traducerea nu se îndepărtează de ritmul originalului, ceia ce constitue un merit de căpetenie. Cunoscător perfect al limbei populare grecești, autorul a învins dificultățile, izbutind a ne

reda cu mare exactitate cuprinsul, într'o formă care păstrează încă poesia creației originale. Fiecare bucată e însoțită de note, care luminează sub toate raporturile textul și semnalează reflexele din câmpul larg al cercetării.

N. BĂNESCU

* * *

C. Brătescu, V. Mihăilescu, N. Al. Rădulescu și V. Tufescu, *Unitatea și funcțiunile pământului și poporului românesc.* (Biblioteca informativă a Societ. regale române de geografie. Nr. 1), București, 1943.

Acest mic volum de informație științifică obiectivă cuprinde patru studii de concentrată sinteză, dovedind unitatea pământului și poporului român, în spațiul pe care azi îl ocupă.

După Introducerea luminoasă a d-lui Mihăilescu, lămurind construcția originară a edificiului carpatic românesc, ca unitate armonioasă legată nedesfăcut de poporul unitar ce acopere toată întinderea sa, d. C. Brătescu caracterizează „unitatea și individualitatea fizică a pământului românesc", ca produs al unei lungi evoluții geologice, paleogeografice și morfologice, formând un bloc armonios cu individualitatea lui proprie. Al doilea studiu, datorit d-lui N. Al. Rădulescu înfățișază „unitatea antropogeografică a României", dovedind, cu resultatele cercetărilor etnografice și antropologice, permanența vieții românești neîntrerupte pe teritoriul național, din vremea paleoliticului până în zilele noastre. D. V. Tufescu lămurește, în al treilea, „funcțiunile economice ale României", ca producătoare de materii prime, ca importatoare de produse fabricate și ca mijlocitoare a căilor de comerț către Orientul depărtat. In sfârșit, d. V. Mihăilescu presintă o serie de considerațiuni judicioase privitoare la „funcțiunile geopolitice ale pământului și poporului carpatic românesc", care pun în lumină rolul nostru istoric, la marea răspântie carpato-dunăreană unde ne aflăm.

Prin seriositatea lor, aceste frumoase studii, de o competență ce nu poate fi discutată, ar merita să fie opuse, într'o limbă străină, ereziilor aruncate stăruitor în circulație din anumite cercuri „științifice"

* * *

D. Ciurea, *Problema originii şi sensului lui Io din intitulaţia şi subscripţia documentelor româneşti*. Anal. Acad. Rom., Mem. secţ. ist., S. III, T. XXVI, Mem. 4., Bucureşti, 1943.

Reluând chestiunea adesea discutată a semnificaţiei şi originii terminului *Io* din intitulaţia şi subscripţia documentelor noastre, d. Ciurea ajunge la singura ei deslegare plausibilă: originea bizantină.

Facsimilele documentelor bizantine (*Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden*. München 1931) publicate de Fr. Dölger au dat cercetătorilor noştri elementul bizantin necunoscut mai înainte: abreviaţia lui Ἰωάννης în intitulaţia şi subscripţia împăratului Ioan V Paleologul. D. Damian Bogdan a putut face astfel legătura între cele două formule diplomatice (v. recensia sa asupra lucrării lui Dölger, *Rev. ist. rom.*, III (1933), 289—290).

D. Ciurea, examinând de aproape chestiunea, conchide că în adevăr terminul *Io* e un element bizantin introdus în diplomatica bulgară în epoca ţarului Alexandru (1331—1365), cel dintâi la care apare terminul. Intitulaţia ţarului Alexandru imită fidel pe cea bizantină contemporană, a lui Ioan V Paleologul. Formularul bulgăresc a fost imitat în Ţara Românească de Nicolae Alexandru, considerat ca fondator al cancelariei domneşti, şi a trecut apoi la urmaşi.

Un fapt, care merită a fi însemnat, sunt dovezile aduse de d. Ciurea pentru a proba că în documentele unora din domnii Moldovei numele fiului domnesc socotit ca succesor era şi el precedat de un *Io*, care lipsea la numele altor fii, în aceleaşi documente.

N. BĂNESCU

* * *

Studii şi cercetări istorice, Noemvrie 1943. Vol. XVIII, Institutul de istorie naţională „A. D. Xenopol", Iaşi 1943.

Volumul acesta masiv, închinat memoriei regretatului profesor I. Minea, e cel dintâi apărut sub noua conducere a publicaţiei iniţiate cu atâta râvnă de preţuitul dispărut. D. Boldur consacră acestuia câteva pagini de închinare; d. Diaconescu presintă pe larg şi cu înţelegere (pp. 8—24) opera ştiinţifică atât de bogată şi nouă a istoricului Minea, iar d. Grigoraş închină

duioase pagini (25—32) de evocație a omului și a metodei de lucru a savantului.

Intre contribuțiile la acest volum, semnalăm studiul d-lui Boldur asupra politicei externe a lui Ștefan cel Mare. Autorul arată că în lunga sa domnie marele Domn n'a avut o singură țintă a politicii sale externe, lupta contra Turcilor, ci, în ultima parte a domniei, el și-a schimbat această politică, la îndemnul împrejurărilor din Nord-Estul european, în care a jucat un rol atât de însemnat. Foarte interesantă expunerea d-lui P. Bujor a împrejurărilor în care a mijlocit, în 1917, întrevederea lui Ion I. C. Brătianu cu Kerenski, la Petrograd. D. Motogna, vorbind despre „Ocnele de sare din Transilvania și istoria medievală a Românilor", se crede îndreptățit, pornind dela arhicunoscutul și mult discutatul pasaj din *Annales Fuldenses* (a. 892), să proclame fără nici o logică stăpânirea Bulgarilor la Nordul Dunării „asupra regiunilor locuite de Români". Dar nu e nimic în acel pasaj care să autorize o asemenea absurditate, și am spus-o de atâtea ori. D. R. Vulpe vorbește despre valurile romane din Dobrogea, și e de părere că cel mare, de pământ, a fost ridicat împotriva Hunilor, pe la jumătatea secolului al V-lea, iar cel de piatră sub împăratul Anastasios, la începutul secolului al VI-lea. D. I. Lupaș schițează cariera Voevodului Bartolomeu Dragfi al Transilvaniei, iar d. Dan Simonescu dă o caracterisare a mânăstirii Neamțul ca centru de cultură. Mai departe, semnalăm interesanta scrisoare a marelui Hasdeu către unchiul său Boleslav, publicată și comentată de d. Sauciuc-Săveanu, lista studenților români dela Universitatea din Bruxelles, de d. Const. C. Angelescu, acte privitoare la istoria Bucovinei în 1849 de d. N. Șendrea, o descriere sumară a Moldovei din secolul al XV-lea, scoasă dintr'un manuscript al bibliotecii Vaticanului și publicată de d. Șt. Pascu, un erudit studiu al d-lui A. Nițu asupra originii orientale a motivului antropomorf cucutenian dela Petreni, o mărturie necunoscută asupra sfârșitului domniei lui Radu-Vodă Șerban, de d. I. Crăciun și un articol plin de interes al d-lui G. Zane, despre relațiile lui Ion Ghica cu David Urquhart și ideile politice ale acestuia. In sfârșit d. Th. Holban presintă un studiu despre Jus valachicum în Polonia, și alte articole urmează, semnate de d-nii

Mihordea, Constantinescu, Naghiu, Golimas, Bedreag, Zamfirescu, ş. a.

Numărul, oricât de interesant, e prea încărcat, şi ar fi mai practic ca publicaţia să apară în câteva fascicole anual.

N. BĂNESCU

* * *

A. P. Dimitroff (Pironkow), *Zar Simeon und sein Zeitalter.* Aus dem Bulgarischen übertragen von K. Seeliger und Boschana Blagoewa, deutsche Schule Plovdiv, Sofia, 1941.

Lucrarea aceasta, menită a populariza figura marelui ţar bulgar, n'are nimic ştiinţific. Inspirată din naţionalismul caracteristic vecinilor noştri, ea urmăreşte a face din fapta lui Simeon, ieşită dintr'o ideologie cu totul alta decât aceia pe care i-o atribue autorul, idealul politic al Bulgariei de azi.

Schiţându-ne în câteva pagini istoria Bulgarilor înainte de Simeon, d. Dimitroff serveşte conaţionalilor săi fapte de domeniul fantasiei. Astfel, d-sa afirmă că Bulgarii, la sfârşitul secolului al VII-lea, folosindu-se de slăbirea Statului avar, au ocupat „câmpiile dela Nordul Dunărei, în special Valahia", şi au înaintat „până în Carpaţi" (p. 10). Slavii din Pelopones ar fi cerut ajutorul lui Krum împotriva Bizantinilor şi chanul bulgar a pornit atunci cu războiu, cucerind Sofia (a. 810). D. Dimitroff cunoaşte, cu prilejul atacului piraţilor Arabi din 904, un Bulgar, „Voevod de Solun", Doicin, de care nimeni n'a auzit (p. 28).

In expunerea activităţii literare din timpul ţarului Simeon, d-sa afirmă că în veacul al X-lea Bulgarii aveau în Thessalonic şi împrejurimile sale biserici în care se aflau şcoli bulgăreşti (!) (pag. 34). Războaiele purtate cu atâta îndârjire de ţarul bulgar împotriva Bizanţului, încercarea lui repetată de a cuceri Constantinopolea au fost inspirate, crede autorul, „de înalta idee naţională" ce-l însufleţea (durch die hohe nationale Idee, die ihn begeisterte, p. 106). Ţinta sa ar fi fost să unească „pe toţi Slavii Peninsulei balcanice sub sceptrul său". Popularisatorul bulgar n'a cetit nimic din recentele lucrări ale învăţaţilor asupra acestei chestiuni, nu ştie nimic de ideia imperială bizantină

împrumutată de vajnicul și ambițiosul Simeon, crescut la Bizanț.

Alături de fantasii și anachronisme, sunt și inexactități : după autor, împăratul care a pierit în lupta dela 811, în strâmtorile Balcanilor, a fost ,,Nikiphor Phoka''; d-sa ne vorbește de chanul *Persiam*; dacă literatura epocii lui Simeon e de caracter numai religios, d. Dimitroff se consolează crezând că tot așa a fost ,,și literatura bizantină din secolele al IX-lea și al X-lea, și încă multă vreme în urmă'' (p. 31) : exact epoca vestitului Photios și a Porphyrogenetului, cu vasta lor activitate enciclopedică !

N. BĂNESCU

* * *

Revista de istorie bisericească, No. 2, pe Iulie-Septembrie 1943, tipărită la Craiova, sub auspiciile Prea Sfințitului Mitropolit al Olteniei se presintă în aceleași bune condiții ca și primul număr. La început, frumosul articol al d-lui Bulat, asupra istoricilor bisericești din veacul al IV-lea, continuatori ai lui Eusebios de Caesarea : Rufinus, Hieronymus, Sulpicius Severus, Orosius, în Occident, Philostorgios, Sabinos de Hierakleia, Timotheos de Berytos, în Orient. In presintarea marei figuri a lui Hieronymus, întemeiată pe cea mai nouă bibliografie, n'ar fi trebuit să lipsească splendida caracterisare a lui N. Iorga (,,Cărți representative în viața omenirei''). D. Bobulescu încheie studiul său asupra sihăstriei Pocrovului și tipărește pomelnicul bisericii din Grăblești (Argeș), iar d. Regleanu aduce o prețioasă contribuție la biografia lui Dionisie Lupu, dând la lumină atâtea date nouă, scoase în mare parte din dosarele Arhivelor Statului.

După comunicarea atât de interesantă a d-lui Rădulescu Motru la Academia Română, asupra lui Eufrosin Poteca, biografia acestuia se îmbogățește acum cu actele inedite publicate de d. Vârtosu, cu privire la numirea și instalarea lui Eufrosin ca egumen al mănăstirii Motru. Econ. D. Furtună presintă un ,,peciu'' de cununie (autorizarea Protopopului) și o ,,mărturie'' dată preotului care a săvârșit cununia, iar Pr. Popescu-Cilieni publică unele documente interesante privitoare

la mănăstirea Surpatele din Vâlcea. Opera de adevărat Benedictin a lui Dionisie, eclisiarhul Episcopiei de Râmnic, numeroasele condici în caligrafia lui aleasă, împodobită cu chipuri, steme şi iniţiale de toată frumuseţea, din care multe se reproduc în acest număr, e semnalată de d. Bulat.

N. BĂNESCU

* * *

Dinu C. Arion, *Două studii de istorie a dreptului românesc* (*Contribuţie la studiul fundărei Voevodatului Munteniei*). Bucureşti, 1942.

Aceste două studii : I. ,,Despre prerogativele marilor boeri moldoveni înainte de Ştefan cel Mare'' ; II. ,,Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pământ la începuturile Voevodatelor'', merită atenţia istoricilor. In analisa actelor interne şi externe, d. Arion aduce o fină interpretare juridică, şi ea dă încheierilor sale toată valoarea lor.

Atragem în special atenţia asupra argumentelor sale din ultima notă, atât de lungă, a studiului al doilea, care dau noţiunii de *rumân* o justă interpretare. Terminul de ,,vecin'', în sens de colon, era general în epoca în care ,,Vlah'' (rumân) însemna liber neproprietar. Cel de ,,rumân'', în sens de colon, nu apare decât târziu şi numai în Ţara-Românească, atunci când diplomatica românească înlocueşte pe cea slavă şi când acest termin, în traducere, înlocueşte pe cel de ,,vecin''. Dacă noţiunea de ,,rumân'' ar fi avut înţelesul social de clasă inferioară, ce i se atribue printr'o greşită interpretare, ea n'ar fi lipsit, — observă cu multă dreptate autorul — din terminologia claselor sociale a ambelor Principate. In Moldova avem însă terminul de ,,vecin'' şi echivalentul său ,,susedi'', cum a arătat d. Filitti ; în Muntenia, acelaş termin, şi numai în veacul al XVII-lea, pe cel de ,,rumân'', în urma dispariţiei textelor slave. D. Arion mai arată că nici chiar în Transilvania, cu împrejurările istorice cunoscute, noţiunea de ,,rumân'' nu are înţelesul social pe care unii i-l atribuie.

Nu mai vorbim de absurditatea teoriei unei cuceriri a sălbatecelor seminţii slave, total lipsite de simţul organisării

politice și vagabondând timp de veacuri pentru a-și organiza, în cele din urmă, State, prin impulsuri venite de aiurea.

N. BĂNESCU

* * *

Dr. Ion I. Ghelasse, *Mocanii. Importanța și evoluția lor social-economică în România. Expansiunea lor în câmpia Tisei, în Caucaz și Crimeea.* Ed. III revăzută și completată. București, 1944.

D. Ghelasse ne-a dat în această lucrare o prețioasă monografie asupra mocanilor, în special a celor din țara Bârsei, a „mocanilor Bârsani", cari, din cele mai vechi timpuri, și-au trecut turmele dincoace de Carpați, în căutarea pășunilor pe toată întinderea șesului nostru, până în stuhurile Dunării și în Dobrogea.

Expunerea începe din perioada preistorică, culegând informația risipită a izvoarelor vechi, care arată păstoritul ca ocupație principală a strămoșilor noștri, înainte de Romani. Transhumanța apare astfel ca un fenomen caracteristic și permanent al locuitorilor spațiului carpatho-danubian.

Autorul presintă cu multă claritate organisarea vieții păstorești, drumurile obișnuite de veacuri ale transhumanței, cu popasurile și locurile de oprire în Banat, în Oltenia, în Bărăgan, în lunca Dunării și în Dobrogea, urmărește expansiunea mocanilor și dincolo de hotare, până în câmpia Tisei. Un capitol special pune în paralelă păstoritul, tot atât de străvechiu, al Românilor din Balcani, cu larga lor pendulare până la Adriatică și Egee.

Neajunsurile pe care „bârsanii" le-au întâmpinat mai în urmă din partea stăpânirii adesea abusive formează un interesant capitol de istorie, pentru documentarea căruia autorul n'a pregetat a căuta și în Arhivele Statului și a ne pune sub ochi multe acte inedite.

Dându-ne astfel tabloul complet al vieții mocanilor, în legătură cu problemele pe care le implică, d. Ghelasse scoate în relief rolul său social-economic și subliniază influența însemnată pe care a avut-o ca element de cultură, la noi, factor de unitate sufletească între Români.

Cu aceste însuşiri, lucrarea d-lui Ghelasse presintă şi un interes de actualitate, pentru care merită a avea o cât de largă răspândire.

N. BĂNESCU

* * *

B. Agapie, *Instituția Fieriei. Contribuție la cunoaşterea dreptului cutumiar românesc.* Iaşi, 1942.

Instituţia vechiului Drept românesc cunoscută sub numele de *ferie, ferâie, herâie*, representând o taxă ce se depunea Vistieriei de cel care câştiga un proces şi înainte de redactarea sentinţei, a făcut obiectul unei discuţii interminabile printre istoricii vechiului nostru Drept. Originea terminului juridic, explicată până acum felurit şi nesatisfăcător (Xenopol îi găsea una turcească !), a fost precisată definitiv de regretatul V. Bogrea, ,,*Din vechea noastră terminologie juridică: Ferâie*'' (Anuarul Institutului de istorie, Cluj, II, 1923). Intemeiat pe faptul că terminul apare numai în Moldova, el l-a derivat din pol. *feruje*, dela *ferowac*= ,,a pronunţa sentinţa''. Cât priveşte înţelesul acestui termin juridic, o mare confusie a stăpânit până azi. *Feria* a fost socotită ca identică cu *Zaveasca* slavă şi cu aşa zisa ,,legătură'' ce se întâlneşte în documentele din Muntenia. (Unii au identificat-o şi cu ,,birşagul'' din Transilvania).

D. Agapie arată deosebirea fundamentală dintre aceste noţiuni. Materialul documentar pe care-l produce e concludent. In ce priveşte *Ferâia*, d-sa combate cu succes părerea după care ea ar fi un mijloc procedural de garantare a autorităţii lucrului judecat şi arată în chip doveditor că a fost la început o *contribuţie* voluntară, ajunsă în scurt timp obligaţiune, plătită de cel care câştiga procesul şi răsplătind cu aceasta osteneala judecătorului, o simplă taxă de proces prin urmare, dar deosebită de cheltuelile de judecată.

N. BĂNESCU

* * *

M. Lascaris, *La révolution grecque vue de Salonique. Rapports des consuls de France et d'Autriche 1821—1826.* Balcania, VI, Bucarest 1943, pp. 145—168.

Eruditul profesor dela Universitatea din Salonic publică în aceste pagini o serie de documente inedite, privitoare la cele două episoade ale revoluției grecești din Macedonia, cu prilejul războiului din 1821 pentru independența elenică. Cele mai multe din aceste documente se referă la insurecțiunea din peninsula Kassandra (Chalcidica) și mai puțin la cea din orașul Naoussa. E vorba de rapoarte consulare scoase mai toate din arhivele Ministerului Afacerilor străine din Paris și câteva din Arhivele Vienei. Ele dau amănunte prețioase asupra resistenței îndârjite a răzvrătiților și a represiunei sângeroase legate de numele Pașei Mehemed Abdulubud.

N. BĂNESCU

* * *

G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia, prin limbă și toponimie*, ,,Geopolitică și Geoistorie'', III (1944), pp. 13—63.

Studiul acesta, de o însemnătate care iese din comun, e o prețioasă contribuție la deslegarea spinoasei probleme reluate azi, cu atâta pasiune, în anumite cercuri ale științii străine. ,,Cheia'' pe care o propune constă în cercetarea amănunțită a unor părți din teritoriul țării, în care autorul a cules numirile curat românești, stabilind frecvența lor în întreaga arie, ceia ce formează, după expresia sa, masa geografică a fenomenului topic. Această masă d. Giuglea o socotește de o valoare egală pentru cercetător cu ceia ce formează ,,aria majoră'' în linguistică.

Astfel, în plasa Năsăud, cu vechea ei populație românească atât de viguroasă, autorul a cules 1500 de numiri, în mare majoritate de origine latină, multe cu aceiași înfățișare formală ca acum 1800 de ani. *Zone întregi de numiri, în majoritate românești*, mai cu seamă la munte, apar pe urma acestor cercetări. Ele corespund, în Transilvania, cu o largă fâșie de teritoriu, care duce din Oltenia și Banatul de Est, prin Hunedoara, Sibiu, Munții apuseni, până în județele dela Nord. D. Giuglea semnalează, după îndelungate cercetări în acele regiuni (Năsăud, Valea Ierii, Feleacul, Nucșoara din Hațeg și trei comune

din Alba) o serie de numiri, care nu-şi află în nici o limbă o bază de explicaţie şi îşi au originea în perioada pre-slavă, cum o dovedeşte prin paralelele din limbile romanice sau din vechea germană şi altă serie de numiri ce-şi trag originea din epoca daco-romană.

In conclusie, eruditul filolog cere să se adune cât mai repede numirile de localităţi din toată ţara, alcătuindu-se un *Atlas toponimic român*, care va fi adevărata „arhivă vie" a istoriei noastre, pe care o socoate de un folos mai mare pentru noi decât chiar „Atlasul linguistic".

N. BĂNESCU

* * *

Gheron Netta, *Oltenii în trecutul economic al ţării lor*. Ramuri, Craiova 1944.

In această scurtă monografie, d. Netta schiţează, documentat şi limpede, rolul pe care l-a avut, în cursul vremii, ţinutul oltean, în viaţa economică a ţării noastre. Incepând cu situaţia geografică şi drumurile deschise în toate direcţiile, legând ţinutul de cele vecine, autorul înfăţişază viaţa de negoţ, care, înfloritoare pe vremuri şi sprijinită de Domni, decade în urmă prin concurenţa străinilor — greci, bulgari, sudiţi austrieci ş. a. — aduşi tot mai numeroşi de împrejurările politice. In faţa răului ce păgubea interesele lor, Oltenii au ştiut să reacţioneze, după firea lor, şi autorul înregistrează, documentar, această reacţiune.

Expunerea, care se mărgineşte la liniile mari, se ceteşte cu mult interes. A fost uitată însă lucrarea regretatului N. Iorga, *Scrisori de boieri şi negustori olteni şi munteni către Casa de negoţ sibiiană Hagi Pop*, care presintă, pentru epoca dela sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, o informaţie preţioasă, în special asupra vieţii comerciale a Craiovii şi asupra influenţii Apusului, despre care ne vorbeşte autorul.

N. BĂNESCU

* * *

Bedřich Slavík, *Srdce a doba, listy českých žen* (Inimă şi vreme), Praga, 1942, 397 pag.

Tânărul cercetător ceh presintă în această lucrare o seamă de scrisori, datorite celor mai de frunte femei din istoria poporului ceh. Autorul începe cu patru epistole ale Sf. Clara către Anna, fiica lui Otokar I Premysl, din sec. al XIII-lea, trecută în legendă prin marea ei putere de iubire şi căinţă, la care adaugă cântările în proză ale notarului Bohuslav în cinstea stăpânei sale, prinţesa Kunhuta, nepoata regelui ungur Bela al IV-lea şi a doua soţie a lui Otokar al II-lea Premysl. Alte câteva scrisori, pline de griji şi nelinişti, dela membrii unei familii de nobili cehi, sunt din sec. al XVI-lea, după care Slavík trece la galeria scriitoarelor cehe din veacul al XIX-lea.

E pomenită aci Magdalena Dobromila Rettigová alături de trista şi frumoasa povestitoare Božena Němcová, din ale căror epistole se desprind numai gingăşie şi tristeţe. Cele două soţii ale scriitorului Fr. Ladislav Čelakovský, Marie Ventova şi Bohuslava Rajská, şi-au desvăluit pe rând sentimentele de iubire şi duioşie faţă de acela care a pus atâta râvnă în mişcarea romantică cehă dela începutul sec. trecut. Interesante sunt scrisorile fiicei lui Fr. Palacký, Maria, devenită apoi soţia cunoscutului om politic F. L. Rieger. Karolina Světla şi Sofia Podlipska, surori şi scriitoare în aceiaşi măsură, au lăsat rânduri străbătute de nelinişti şi frământări pentru doi mari poeţi din veacul al XIX-lea, Jean Neruda şi Jaroslav Vrchlický. Printre admiratoarele lui Bedrich Smetana se numără şi frumoasa poetă Eliška Krásnohorská, din scrisorile căreia se înţeleg atâtea momente intime din viaţa compozitorului ceh. In fine, alte două artiste, Hana Kvapilová şi Zdenka Braunerová, şi-au mărturisit în scrisori taine şi adevăruri, care în amurgul veacului trecut capătă o deosebită preţuire.

Fiecare grup de scrisori e însoţit de o introducere explicativă, în care date, oameni, întâmplări, locuri şi relaţii sunt legate între ele pentru o cât mai uşoară înţelegere a textului. Cu această publicaţie, Slavík a adus un nepreţuit serviciu literaturii cehe.

TRAIAN IONESCU-NIŞCOV

* * *

B. Slavík, *Hanacké pismenictví*, Olomouc, 1940.

E un studiu asupra *Literaturii hanace*, dintr'un ţinut care, în multe privinţi, se aseamănă cu Banatul nostru. Slavík începe cu poezia modestă cărturărească, lipsită de expresivitate, din epoca Josefiniană şi trece apoi la producţia regională din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. O seamă de versificatori mărunţi sunt scoşi cronologic din anonimat şi daţi publicităţii. E vorba de motive şi fragmente poetice, ce nu depăşesc cadrul şi atmosfera rurală a vremii. Cântecele de iubire se împletesc cu descripţii de pe natură şi cu întâmplări nevinovate din viaţa locală. Alteori spiritul de humor provincial străbate poeziile ocazionale şi pătrunde, împreună cu alte elemente tradiţionale, în cuprinsul poeziei culte. De altfel, autorul desvăluie la fiecare pas şi această penetraţie de legende, povestiri şi rezonanţe de viaţă caracteristic regională, — încorporate în cuprinsul literaturii culte.

Lucrarea se completează cu un capitol de trimiteri şi explicaţii foarte nimerit pentru descifrarea şi înţelegerea textului. Pentru studiile de mare sinteză, astfel de monografii sunt de mare preţ.

TRAIAN IONESCU-NIŞCOV

* * *

Erhard Preissig, *Die französische Kultur-Propaganda in der Tschechoslowakei*, Stuttgart Berlin, 1943, 256 p.

Prof. Preissig şi-a luat greaua sarcină să pună în adevărata ei lumină propaganda franceză în mijlocul populaţiilor ceho-morave, dela începutul sec. trecut şi până în momentul când republica cehoslovacă s'a prăbuşit. Dela romanul lui George Sand, ,,Consuelo'' (1842-43) şi până la evenimentele politice din 1939, autorul urmăreşte conştiincios toate studiile, lucrările, conferinţele, şcolile, ,,Alliance française'', rostul politic al Misiunii militare franceze în Cehoslovacia, expoziţii, presa şi toate manifestaţiile publice în care intelectualii francezi şi cehi au sprijinit o stăruitoare propagandă franceză. Profesorul Preissig se opreşte asupra fiecărui amănunt, ca şi asupra acţiunilor de mare răsunet, le descifrează sensul şi scoate în relief justa semnificaţie, pentru evoluţia de mai târ-

ziu a situației politice din Europa Centrală. Din loc în loc ș atunci când limpezirea problemei o cere, autorul face apel și la unele fapte de cultură, din cuprinsul lumii slave, care au avut asupra relațiilor franco-cehoslovace o deosebită înrâurire.

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

* * *

Roska (Marton), *A rézcsakányok* (*Uber die Herkunft der kupfernen Hacken, Axthacken, Hammeräxte und Pickelhacken vom ungarischen Typus*). Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 1942, pp. 15—77, cu 59 fig. studiu în l. ungară și rezumat amplu în l. germană.

O încercare de prezentare sistematică a interesantelor unelte și arme de cupru dela sfârșitul epocii neoeneolitice și din primele timpuri ale epocii bronzului de pe teritoriul românoungar. Din păcate, această clasificare nu este urmărită metodic, deși se fac unele grupări care pot rămânea, mai ales că autorul aduce și material inedit, care dă studiului de față o oarecare valoare. Se reproduce mult material cunoscut și din studiile anterioare. La fig. 24, p. 27, autorul dă harta răspândirilor acestor unelte și arme. Această hartă este deosebit de importantă. Ea arată din capul locului că majoritatea localităților se găsesc *la Est de Tisa, în Transilvania*. Cum s'ar putea, în acest caz păstra încă numirea de tip ,,ungar''? Autorul însuși repetă de câteva ori că atari produse de cupru s'au descoperit în majoritatea lor în ,,Ungaria istorică''. Dar arheologia nu se poate sprijini, ca și celelalte științe, pe simple ,,formule'', ci pe realități.

Securile cu două brațe perpendiculare, securile-ciocane, securile-teslă etc., despre care este vorba în studiul d-lui M. Roska, sunt de *tip transilvănean*, atât prin răspândirea lor, cât și prin origine. Abia în al doilea rând ele pot fi numite de tip ungar. Am arătat acest lucru într'un studiu, în care m'am ocupat tocmai cu aceste produse (*Apulum*, I, 1939—1942, pp. 39—56), care poate fi completat cu noul material, dar clasificările și concluziile rămân aceleași.

Nu vedem o influență a topoarelor naviforme ,,nordice'' asupra tipului Vidra (clasificarea noastră), ca cel dela Vista

jud. Cluj (fig. 6) și cel dela Sibiu (fig. 44), cum crede autorul. Această înrâurire se manifestă în mod cert asupra topoarelor de tip C3 (seria Tg. Ocna—Cimișlia). Elementul strein, pe care autorul îl numește ,,scandinav'', nu este atât de hotărâtor la creiarea acestor produse autohtone. E greu de admis fără rezervă și o influență din Mesopotamia. La p. 72 se dau diferitele păreri asupra originei acestor forme de cultură. Majoritatea arheologilor s'a oprit la Transilvania și ,,Ungaria''. Autorul însuși recunoaște (p. 73) că ,,*das Hauptfabrikationszentrum war Siebenbürgen*'', fiindcă aci se întâlnesc deopotrivă cele mai multe exemplare și cele mai multe variante. Se emite ipoteza că un centru, de mai mică importanță, ar fi fost și în Serbia, ceea ce nu ni se pare imposibil, dată fiind bogăția în cupru a acestei țări. In privința cronologiei și a stratigrafiei nimic nou.

D. BERCIU

CRONICĂ

Dinu C. Arion, *Vlahii, clasă socială în Voevodatele româneşti*, Bucureşti, 1940.

E o interesantă contribuţie la lămurirea noţiunii complexe a ,,rumâniei'', accentuând diferenţierile constatate şi de d. Filitti în categoria neproprietarilor. D. Arion îşi explică drepturile de posesiune asupra pământului printr'o veche ereditate, aceste drepturi existând înainte de întemeierea Principatelor şi de crearea marei proprietăţi. ,,Rumânii'', proprietari gentilici, au format, prin crearea marei proprietăţi, o clasă de posesori de pământ pe moşiile boerilor. Documentele nu sunt clare în acestă privinţă, dar autorul se întemeiază şi pe analogia stărilor sociale din Apus.

Chestiunea merită a fi reluată şi adâncită mai mult.

N. B.

*

D. Const. Turcu publică în ,,Anuarul liceului Petru-Rareş'' din Piatra Neamţ, pe anii 1936—1940 (şi în Extras), foarte interesanta schiţă biografică a lui Wilhelm von Kotzebue. D-sa stabileşte că nu el a fost consul la Iaşi, cum cred d-nii Cartojan şi C. Gane, ci fratele său Carol; moşia sa Băluşeştii era în jud. Roman, nu în Neamţul, cum de asemenea s'a crezut.

Autorul desgroapă din ,,Almanahul de învăţătură şi petrecere pe anul 1841'', editat de Kogălniceanu, notele de călătorie ale acelui scriitor, traduse din limba germană de Samuil Botezatu şi le reproduce la sfârşitul studiului, sub titlul : ,,Fragment dintr'o călătorie în Carpaţii Moldovei''. Notele, descriind

excursia dela Slatina până în vârful Ceahlăului și călătoria cu plutele pe Bistrița, sunt de toată frumusețea și trebue să mulțumim d-lui Turcu de a le fi redat literaturii noastre.

N. B.

*

D. Berciu, *Le paléolithique et le mésolithique en Roumanie*. Bibliographie, répertoire et index des localités. Bucarest, 1942.

Lucrarea d-lui Berciu e de un real folos, mai cu seamă— cum foarte bine observă — pentru cercetătorul străin. Indicațiile bibliografice sunt însoțite fiecare de câte-o scurtă caracterisare, ceia ce ușurează orientarea.

Astfel de repertorii ar trebui făcute, la intervale de timp, și pentru alte specialități (D. Herescu ni l-a dat pentru literatura latină).

N. B.

*

Em. și Romulus Rebreanu, *Originea limbilor neolatine*, Brașov, 1943,

Lucrarea aceasta, de 45 de pagini, e o încercare îndrăzneață de a dărâma tot ce istoria și filologia au stabilit cu privire la originea și limba popoarelor neolatine. Romanisarea acestor popoare ar fi, după autori, o ilusie a istoricilor, iar temeiul limbii lor, în toate provinciile, o limbă comună *preistorică*, „arhaică", desfăcută în dialecte vorbite de aceste diferite popoare.

Dar pentru a răsturna atât de fundamental bunuri ale științii de sute de ani, e nevoie de ceva mai mult și mai adânc decât simplele considerații, de multe ori inexacte, ce se fac, și de grăbite paralelisme cu unele fapte moderne.

N. B.

*

D. Caracostea. *Forme de critică. Critica debuturilor, critica de adulație*. București, 1944.

Sunt în aceste pagini observații judicioase. Atitudinea hotărîtă împotriva revizuirii la care unii poeți obișnuesc a supune opera debutului lor are temeinicia unui principiu. Exemplul

poesiei ,,Spre ţările enigme'' a lui Minulescu confirmă pe deplin constatările criticului. Consideraţiile privitoare la ceia ce dânsul numeşte ,,Critica de generaţie'' şi la creativitatea ,,modernistă'' sunt de temperat prin anumite limite impuse ,,necesităţilor literare ale vremii''. Altmintrelea, ajungem la ciripeala aiurită care strică azi de atâtea ori biata hârtie de geaba. Al doilea capitol al lucrării e o osândire meritată a criticei superficiale şi interesate.

N. B.

*

Ec. Gh. Ionescu, *Viaţa şi activitatea lui Filotei, episcopul Buzăului (1850—1861)*. Bucureşti, 1941.

Lucrarea, apărută în 1909, ca teză de licenţă, se reeditează acum într'o formă mai amplă, datorită materialului nou pe care autorul nu-l avusese atunci la îndemână. S'au folosit şi multe inedite, ce se dau integral în Anexe. Figura atât de discutată a Episcopului de Buzău apare astfel într'o lumină mai adevărată, şi acesta e meritul lucrării.

N. B.

*

Gh. I. Năstase, *,,Descrierea statistică'' a Bugeacului (1822—1828) şi ,,autorul'' ei*. Extras din ,,Viaţa Basarabiei'', 5—6, 1937.

Aşa numita ,,Descriere statistică a Basarabiei propriu-zise sau a Bugeacului'', apărută anonim la Cetatea-Albă în 1899 şi însoţită de o hartă, care, după d. Năstase, reproduce pe cea ridicată în 1817—1819, cu adaosul datelor cadastrale dintre 1822—1828, s'a crezut în general drept operă a topografului rus Cornilovici. D. Năstase dovedeşte, cu date scoase din Arhivele din Iaşi, că ea trebue atribuită Colonelului de Stat-major Ghedichen, care însă s'a folosit şi de materialele lui Cornilovici, autor al lucrărilor cadastrale făcute între 1817—1824 în Bugeac.

N. B.

*

Tadeusz Gostynski, *Ivirea unei poesii de curte în secolul al XVII-lea*. Gândirea, XXIII, Februarie, 1944.

Invăţatul polon atrage atenţia asupra versurilor închinate stemelor domneşti dela noi, în fruntea operelor atâtor scriitori de seamă din secolul al XVII-lea şi stabileşte că „moda" acestor versuri de închinare a venit din Polonia, unde, tocmai în acea epocă, începuseră aceste versificări, în legătură cu desvoltarea vieţii de Curte. Relaţiile strânse culturale dintre Moldova (unde apar întâia oară asemenea dedicaţii) şi Polonia dau părerii d-lui Gostynski mult temeiu de verosimilitate.

N. B.

*

Al. Popescu-Telega, *Cervantes, viaţa şi opera*. Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1944.

O lucrare ca aceasta, care să facă la noi cunoscută în cercurile largi ale publicului viaţa aventuroasă a genialului autor spaniol e foarte binevenită. Biografia oamenilor mari se citeşte întotdeauna cu folos, şi episoadele vieţii lui Cervantes sunt dintre cele mai interesante. Autorul ne-o presintă în lumina nouă a cercetărilor, în pagini care se cetesc cu plăcere. Opera însă, în expunerea prea încărcată de erudiţie, se desprinde mai anevoie. Iar condiţiile tehnice ale editurii sunt, pentru o instituţie cum este „Casa Şcoalelor", de-a dreptul inferioare.

N. B.

*

Col. Marius P. Herescu, *Geniul militar al lui Ion-Vodă cel Cumplit, 1572—1574*. Extras din „România militară", Nr. 1, Bucureşti ,1944.

Lucrarea atât de documentată, pe care autorul o închină eroicei figuri a trecutului nostru, scoate în evidenţă marele său geniu militar. Dispunând de o bogată erudiţie în materie, d. Col. Herescu pune în paralelă ordinea de luptă a lui Ioan-Vodă cu a celor mai vestite bătălii cunoscute, dovedind însuşirile excepţionale, care aşează pe eroul moldovean printre cei mai mari căpitani ai lumii. D-sa arată în acelaş timp cât de solide rămân şi azi caracterisările marelui Hasdeu.

N. B.

*

Maria Dumitrescu, *Despre o carte „necunoscută"*. Extras din „Scriptum", I, Braşov, 1944.

Autoarea arată că lucrarea publicată la Veneţia, în 1695, sub titlul *L'origine del Danubio*, relevată de d-nii Fortunescu şi Donat (Arhivele Olteniei, XXVIII, 174—175) n'a rămas necunoscută lui N. Iorga, cum socotesc dânşii, şi nici din bibliografiile cunoscute nu lipseşte.

D-ra Dumitrescu arată că modelul, datorit lui S. von Birken, *Der Donau-Strand*, Nürnberg, 1664, a avut numeroase ediţii (câteva aflate de d-sa în biblioteca Academiei Române) şi multe traduceri în italieneşte. Ele sunt presintate cu o acribie vrednică de cel mai expert bibliograf.

N. B.

*

I. Pillat, *Florica, viea şi casa Brătienilor*. Bucureşti, 1944.

Eleganta plachetă, publicată de „Aşezământul cultural Ion C. Brătianu", cuprinde două conferinţe ţinute de autor la Radio-Bucureşti. Cu talentu-i cunoscut, d. Pillat evoacă trecutul pilduitor al leagănului marei familii aşa de strâns legate de istoria Renaşterii României.

*

V. Vâlcovici, *Rolul ştiintei în formarea spirituală a omului cult. Rolul Matematicei*. Extras din „Memorii şi monografii" ale Academiei de Ştiinţe din România, Nr. 10, Bucureşti, 1944.

Această caracterisare a contribuţiei ştiinţii, şi în special a matematicilor, la formarea omului cult presintă în linii mari întreaga evoluţie a gândirii omeneşti dela Aristoteles până azi. Autorul uneşte la fondul strict ştiinţific o eleganţă a expunerii, care constitue un merit mai mult al acestei interesante comunicări.

N. B.

*

N. Vătămanu, *Contribuţiuni la viaţa şi scrierile lui Nicolae Filimon*. Extras din „Universul literar" din 30 Iunie 1943.

D. Dr. Vătămanu, care, împreună cu părintele Negulescu, a adus atâtea date nouă la biografia aşa de puţin cunoscută mai înainte a lui Filimon, presintă şi de astădată câteva amănunte interesante şi identifică două bucăţi satirice ale romancierului, publicate în foile umoristice ,,Nichipercea'' şi ,,Pepelea''.

N. B.

*

A. Rădulescu, *Din trecutul de 80 de ani al Curții de Casaţie.* Anal. Acad. Rom., Mem. secţ. ist., S. III, T. XXV, Mem. 14. Bucureşti, 1944.

In această comunicare, cetită la Academia Română, cu privire la originile şi desvoltarea instanţei supreme a ţării, autorul expune, cu precisia sa cunoscută, împrejurările în care ea s'a constituit. Prevăzută de Convenţia dela Paris (7|19 August 1858), legea Curţii de Casaţie a căpătat fiinţă în 1860, iar organizarea sa de fapt în 1862.

N. B.

*

V. Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian 1829—1865.* Vol. I. Academia Română, Studii şi cercetări ,LXIII. Bucureşti, 1943.

Masiva lucrare a d-lui Slăvescu schiţează viaţa şi activitatea de economist a lui Pop Marţian şi presintă totodată analiza scrierilor sale, care vor fi strânse într'un al doilea volum. Eruditul autor socoteşte pe Marţian cel mai de seamă dintre economiştii noştri din secolul al XIX-lea.

N. B.

*

Insemnăm din ,,Sociologie românească'', V (1943), Nr. 1—6, studiul d-lui D. Gusti cu privire la ,,Legile unităţilor sociale'', cetit la Academia Română, într'una din şedinţele din Maiu 1943. Problema ,,întregului'', enunţată încă de Aristoteles, îşi află deplina verificare în ,,unităţile sociale'', la care distinsul sociolog a ajuns pe urma cercetărilor personale. D-sa determină legile ce cârmuesc aceste unităţi şi subliniază însemnătatea lor pentru marea unitate care le sintetisează pe toate : naţiunea.

In acelaş volum se tipăreşte şi conferinţa ţinută în 1927 de Nicolae Iorga la Institutul Social român, în ciclul „Sat şi oraş". Regretatul nostru istoric precizează, cu obişnuita-i bogăţie de informaţie, originea şi caracterul satelor, târgurilor şi oraşelor noastre, urmărindu-le în prefacerea lor şi accentuând şi de astădată nevoia de a păstra tradiţia legată de întreaga lor desvoltare, impusă de un mediu care nu e acelaş aiurea.

N. B.

*

Al. Gh. Budiş, *Bulgaria*, Casa Şcoalelor, 1943.

D. Colonel Budiş, unul din distinşii noştri ofiţeri cărturari, a fost mult timp ataşat militar la Sofia şi, în această calitate, a putut cunoaşte de aproape viaţa, sub toate raporturile, a vecinilor noştri dela Sud. In dorinţa de a face cunoscută această viaţă la noi, în cercuri mai largi, d-sa a dat o lucrare de informaţie concisă şi clară. Partea istorică are, pentru epoca veche, greşeli, pe care autorul le va fi cules din scrierile bulgare, ce păcătuesc de multe ori faţă de adevărul istoric. Ilustraţii frumoase împodobesc lucrarea şi o serie de hărţi folositoare se adaugă la sfârşit.

N. B.

*

„Cronica numismatică şi arheologică", anul XVII, n-rul pe Iulie—Decembrie 1943, închinat aniversării celor 40 de ani dela înfiinţarea Societăţii numismatice române, se deschide printr'o frumoasă caracterizare a activităţii de numismat a lui M. C. Sutzu, semnată de d. C. Moisil. Păr. V. Laurent publică articolul său erudit : „Le briquet, emblème monétaire sous les Paléologues", analisat de noi în altă parte. Urmează studiul bogat în consideraţii istorice al d-lui C. Moisil, privitor la tetradrahmele din Thasos şi Macedonia primă. Se lămuresc tipurile şi emisiunile, se schiţează împrejurările în care ele au pătruns în Dacia în număr atât de mare, cum o arată tesaurele descoperite, înregistrate de autor. In „Monete şi camee", d. C. Secăşanu presintă un frumos medalion al împărătesei Otacilia, monete divisionare dace şi o fină gemă antică, aflată la Silistra.

D. G. Buzdugan descrie tesaurul dela Tatlageac (Dobrogea), monete imperiale romane dintre anii 337—378. Un nou tip monetar dacic, de o foarte reușită execuție, imitând monetele macedonene, e semnalat de d. Oct. Iliescu. D. Sporea ne vorbește despre o tavă de argint încrustată cu monete antice și aflată în Colecția Băncii Naționale din București. Frumosul steag domnesc, cumpărat de I. P. S. Mitropolit Visarion și dăruit Museului militar național, e identificat de d. Velcu, după inițialele lui, ca fiind al lui „Constantin Voevod Ipsilanti". Scena de pe sigiliul turcesc al lui Iordache Golescu, semnalat de d. Vârtosu printre celelalte sigilii din Adresa boerilor către Inalta Poartă (1821), este explicată cu multă ingeniositate de d-ra Maria Golescu. In sfârșit, d. Herovanu anunță descoperirea unei nouă stațiuni neolitice la Zlodica (Cotnari), unde preotul i-a arătat câteva resturi.

In acest număr, și necrologul scris de d. Moisil pentru regretatul G. Olszewsky.

N. B.

*

„Anuarul Institutului de studii clasice", vol. IV. (1941—1943), cuprinde un bogat material, despre care, în parte, am vorbit mai înainte. D. Bezdeki publică în acest volum un articol asupra reliefului dionisiac dela Tomis, în care dânsul vede, alături de zeu, pe Corybanți. Articolul d-lui K. Horedt, „Eine lateinische Inschrift des 4. Jahrh. aus Siebenbürgen", precisează caracterul creştin al inscripției găsite la Birthälm (Biertan), datând-o din veacul al IV-lea. D. Lascu explică greşita identificare a locului de exil al lui Ovidiu cu Cetatea-Albă, făcută de Cantemir. Ocupându-se de scrisorile lui Seneca, d. Guțu se alătură părerii celor cari cred că ele n'au caracterul unei adevărate corespondențe. Un studiu bine documentat ne dă d. I. Rusu asupra „graniței etnice între Traci şi Illiri", iar d. Fr. Altheim unul asupra „Originei vestmântului regesc gotic". Semnalăm apoi interesantele contribuții ale d-lor C. Daicoviciu (Bemerkungen zur Frage der slavischen Bodenfunde aus Dazien), I. Rusu (Onomasticon Daciae), M. Macrea (Cumidava), M. Moga (descoperiri preistorice) şi T. Naum (Animadversiones criticae).

N. B.

General Radu Rosetti, *Garda națională*. Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., S. III, T. XXV, Mem. 10. București, 1943.

Comunicarea cuprinde un scurt și limpede istoric al gărzii noastre naționale, care-și are originile în revoluția din 1848. D. General Rosetti schițează apoi, după acte inedite ale epocei, rolul util al acestei gărzi în timpul războiului de neatârnare. Ea a fost desființată prin modificarea Constituției, în 1884.

N. B.

*

G. Zane, *Ion Ghica către N. Bălcescu. Scrisori inedite din vremea pribegiei*. Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., S. III, T. XXV, Mem. 26. București, 1943.

Autorul publică în acest Memoriu 19 scrisori adresate de Ion Ghica lui Bălcescu, în anii 1849—1850, și aflate în colecțiile Academiei Române. Ele sunt prețioase prin datele ce aduc asupra oamenilor și faptelor acelei însemnate epoci.

N. B.

*

Diacon Alexandru I. Ciurea, *Leon Gheucă, Episcop de Roman (1769—1786) și Mitropolit al Moldovei (1786—1788—89?)*. Chișinău, 1942.

Autorul închiagă, din multele date risipite, o biografie a vrednicului ierarh, atât de prețuit de contemporani. Buna lui gospodărire a Bisericii, activitatea-i cultrrală, atitudinea-i politică, în mijlocul împrejurărilor grele în care și-a trăit viața, se desfac luminos din această expunere documentată.

N. B.

*

Roska (Marton), *Ujabb adatok Joszáshely (Arad vm.) solutréi iparához (Données nouvelles sur l'industrie solutréenne de Joszashely (Com. Arad)*. Közlemenyek az Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 2, 1942, pp. 6—8, cu 7 fig.; în l. maghiară și scurt rezumat în l. franceză.

Se aduc alte dovezi ale industriei solutreene dela *Josășel*, jud. Arad, de unde se cunoșteau anterior alte descoperiri. Ma-

terialul nou înfăţişează ,,vârfuri'' solutreene tipice vremii. Majoritatea sunt în stare fragmentară ; mai bine conservat este vârful dela fig. 7. Descoperirile provin tot de pe Pârâul Cremenoşi (Cremenos).

D. B.

*

Roska (Marton), *Az Erkörtvélyes kelta szekértemetkezés* (*Sépulture celtique à char de Erkörtvélyes*). Kozlemények az Erdélyi Nemzeti Müzeum Erem-és Régiségtárábol, Cluj, II, 1, 1942, pp. 81—84 ; în l. maghiară cu rezumat în l. franceză.

Autorul publică descoperirile celtice dela *Curtuius*, jud. Satu-Mare, care se găsesc într'o colecţie particulară. Obiectele fac parte dintr'un mormânt aparţinând unui luptător cu car de luptă. S'au păstrat bucăţi din şinele acestui car. Toate obiectele sunt de fer. Pentru datare este interesantă fibula de fer dela fig. 10, care a avut şi o încrustaţie probabil cu email. Din inventar nu lipsesc obişnuitele arme : sabia tipică celtică, suliţa, vârful de lance şi scutul (s'a păstrat doar mânerul). Alături de acestea sunt piesele de harnaşament. Complexul aparţine perioadei La Tène mijlocie.

D. B.

*

Kovács (István), *A Kolozsvári Zápolya-Utcai magyar honfoglaláskori temetö* (*Der Landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvar-Zapolya-Gasse*), Kózlemények az Erdélyi Nemzeti Müzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 1, 1942, pp. 85—118 ; 6 pl. + 6 fig. ; în l. maghiară, cu rezumat în l. germană.

Se publică inventarul a 8 morminte din epoca veche românească (pela 1000) descoperite în Cluj, pe terasa Someşului, acolo unde s'a identificat şi un cimitir preistoric, care, probabil, credem noi, aparţine epocii ferului. Autorul îşi rezervă dreptul de a vorbi de aceste morminte de incineraţie altădată (p. 116). Inventarul celor 8 morminte este relativ bogat. Apartenenţa lor e feluiită. Unele morminte aparţin unor luptători, altele cuprind schelete de femei şi copii. Interesante sunt podoabele din mormântul 5, ca cerceii de argint, care oferă şi

elemente de datare. In mormintele călăreţilor apar cranii şi oase de cal.

D. B.

*

Tulogdy (János), *Adatok Erdély palaeolithikumhoz* (*Données sur le paléolithique de la Transylvanie*). Közlemények az Erdélyi Nemzeti Müzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 2, 1942, pp. 3—5, cu 2 fig. ; în l. maghiară şi scurt rezumat în l. franceză.

Se comunică trei descoperiri paleolitice necunoscute până acum : o „pointe moustérienne" şi un racloir din aceiaşi perioadă mousteriană, ambele descoperite la *Cheia* (*Turzii*), prima într'o peşteră, iar al doilea pe terasa unui râu, indicând deci o aşezare „en plein air". A treia descoperire provine dela *Toplița*, jud. Mureş : e tot un racloir mousterian, lucrat din calcar cristalin.

D. B.

*

Szabó (György), *A Korondi bronzlelet* (*Der Bronzefund von Korond*), în Közlemények az Erdélyi Nemzeti Müzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 1, 1942, pp. 78—80, cu 7 fig. la p. 79 ; în l. maghiară, cu un foarte scurt rezumat în l. germană.

Autorul publică depozitul de bronz dela Corond, judeţuli Odorheiu, care se găseşte în Muzeul Institutului de Studii Clasice din Cluj, inventariat sub nr. IV. 6618—6624a. Depozitul cuprinde următoarele obiecte : două securi de bronz tip *à douille longitudinale*, cu tortiţă, două seceri tip *à crochet*, două fragmente de seceri şi un ciocan *à douille* pentru marcat. Depozitul este interesant prin conţinutul său, fiindcă manifestă şi unele legături „estice", cum ar fi de pildă secerile *à crochet*, pe care le întâlnim şi în bogatul depozit dela Drajna-de-jos, judeţul Prahova. Autorul a stăruit însă prea mult asupra cronologiei lui N. Aberg şi Montelius, cronologie care este inoperantă pentru bronzul româno-ungar, căruia îi aparţine şi acest depozit, ş anume din ultima fază a sa.

D. B.

*

Săveanu (Sauciuc Teofil), *Resturi de mamut în Clocucica, suburbia Cernăuților*. Anuarul Muzeului Bucovinei, I—II, 1943—1944, pp. 266—270 ; 5 fig.

D-l profesor T. Sauciuc-Săveanu atrage atenţiunea asupra resturilor de *elephas primigenius* descoperite într'o regiune, unde se cunosc urmele certe ale omului paleolitic. D-sa arată şi importanţa de caracter paleontologic, geografic şi stratigrafic a cercetărilor executate la Clocucica, în 1938. In asociere cu oasele de mamut au apărut şi *cărbuni*, ceea ce indică fără îndoială prezenţa omului paleolitic.

D. B.

*

Ambrojevici (Ceslav). *Paleoliticul superior din Zamostea I pe Ceremuş în judeţul Storojineţ*. Anuarul Muzeului Bucovinei, I—II, 1943—1944, pp. 271—272.

Se face un istoric al săpăturilor din staţiunea aurignaciană dela Zamostea, descoperită încă din 1935. Materialul scos la iveală e sărac. O primă dare de seamă a acestor cercetări a dat-o autorul în colaborare cu Radu Popovici în *Dacia* V—VI, pp. 23—39. De data aceasta se semnalează analogiile silexurilor dela Zamostea I cu cele contemporane dela Gagarino, pe Don. Staţiunea Bila, jud. Cernăuţi pare a aparţine tot nivelului aurignacian.

D. B.

*

Victor Slăvescu, *Recunoaşterea dreptului de a bate monetă. Noi documente diplomatice* 1870—1872. Bucureşti, 1944, 50 pag.

Privitor la acţiunea diplomatică a României pentru obţinerea dreptului de a bate monetă — de care s'a mai ocupat într'un studiu anterior — d-l Victor Slăvescu prezintă acum noi documente diplomatice pentru anii 1870—1872, extrase din arhiva Ministerului Afacerilor Străine din Bucureşti. După urcarea lui Carol I pe tron, încă din Octombrie 1866 se obţinuse din partea Porţii încuviinţarea de a bate monetă, cu condiţia ca moneta să poarte un semn special al Imperiului otoman. In urmă, acest semn a fost cerut numai pentru monetele de aur şi argint. Cum între timp se înfiinţase şi o monetărie naţională, pentru complectarea sistemului nostru monetar, toată lupta diplomatică ce se va duce în decurs de mai mulţi ani se va concentra în jurul a două chestiuni : ,,semnul special'' şi ,,efigia Domnitorului'', care ar fi urmat să fie, cu multă îndrăsneală : ,,Carol I Principe

al Românilor". Unele guverne au fost pentru continuarea, sub diferite aspecte, a negocierilor cu Poarta, altele pentru punerea puterei suzerane în fața faptului îndeplinit. Cum nici această serie de documente nu epuizează subiectul, d-l Prof. Slăvescu promite să continue cercetările până ce materialul îi va da putința să ajungă la cunoașterea deplină a acțiunii diplomatice dusă de guvernele țării, pentru obținerea înainte de Independența de drept, a primului semn al suveranității de fapt.

V. M.

*

General M. Racoviță-Cehan. *Familia Racoviță-Cehan, Genealogie* și *istoric*. București, An. Ac. Rom., 1943.

In colecția ,,Studii și cercetări'' a Academiei Române a apărut lucrarea d-lui General M. Racoviță-Cehan, care și-a pus în gând să reconstitue genealogia numai a acelora dintre Racovițești descendenți din *Cehan*. Pentru aceasta a refăcut mai întâi arborele genealogic al familiei Cehan, pentru a stabili legătura, apoi, pe baza materialului documentar tipărit și a unui număr de acte inedite de la Ac. Română și alte colecții, autorul dă, pe lângă filiația genealogică a tuturor membrilor, biografia celor trei Racovițești cari au domnit la noi.

Poate că o sistematizare mai metodică a materialului și o documentare mai precisă ar fi pus mai bine în lumină bogăția de informații pentru care autorul n'a cruțat nici o osteneală ca s'o adune în paginile acestei cărți.

V. M.

*

H. Dj. Siruni. *Ani*, anuarul culturii armene, pe anii 1942—43. București, 1944, 687 pagini.

Pasionata strădanie a profesorului Siruni a dus la apariția unui nou număr a acestei importante reviste, închinat de data aceasta lui Gheorghe Balș, valoros cercetător al arhitecturii armene.

Volumul de dimensiuni respectabile, tipărit în condițiuni grafice ireproșabile, cuprinde într'o subîmpărțire, o serie de studii despre *Gh. Balș*, semnate de General R. Rosetti, Al. Lapedatu,

N. Bănescu, Horia Teodoru, V. Ghika-Budeşti şi Gr. Avakian.

In partea ,,Armenii în istoria lor'' se dau în traducere lecţiile pe care N. Iorga le-a făcut la Sorbona despre istoria Armeniei ciliciene la 1929 şi studiul d-lui Siruni despre legăturile seculare între coloniile armene din Moldova şi Polonia, pe lângă alte articole privitoare la rasă, teritoriu, etc. Partea IV ,,Armenii în cultura lor'' are studii despre arhitectura armeană, arta casnică, limba, biserica, civilizaţia, femeia armeană în decursul secolelor, folklorul, datini şi obiceiuri, miniatu a, istoria medicinii armene. Studiile privitoare la ,,Armenii în ţările române'' sunt semnate de d-nii Bezviconi, Siruni, George Ionescu, Sacerdoţeanu, etc. O serie de note şi notiţe continuă pe un mare număr de pagini. Multe planşe în afară de text.

V. M

NOTIŢE

Pr. N. Popescu ne dă, în cărticica de popularisare: „*Viaţa şi faptele părintelui Grigorie dascălul, Mitropolitul Ţării Româneşti*", (ed. Inst. biblic, 1942) o monografie ce se distinge prin simpla şi frumoasa expunere pe înţelesul tuturor.

N. B.

*

D. Gh. Pavelescu semnalează, în „*Pictura pe sticlă la Românii din Transilvania*". (Extras din „Apulum", Alba-Iulia I, 1939—1942), centrele acestui meşteşug descoperite în judeţele Alba şi Sibiu, caracterisându-le opera în legătură cu Folklorul.

N. B.

*

„*Mânăstirea Galata*", Iaşi, 1943, de S. N. Grigoraş e o monografie, bogată în date nouă, a ctitoriei lui Petru-Vodă Şchiopul. Se poate vedea dintr'însa cât de puţin şi-au înţeles aici rosturile lor călugării, străini nu numai de ţară, dar-şi de cuvântul Evangheliei.

N. B.

*

„*Teatru englez*, traduceri", I, Casa Şcoalelor, 1943, de d. Dragoş Protopopescu, presintă trei lucrări de Bernard Shaw, una de E. O'Neill şi una de John Synge. Traducerile sunt din cele mai reuşite, într'o limbă deosebit de nuanţată şi de naturală.

N. B.

*

Semnalăm articolul d-lui I. Gabrea, din „Revista de Pedagogie", XIII, 1943, cu privire la valoarea educativă a „orei de Radio" pentru şcolari. In acelaş număr d. Narly schiţează misiunea educatorului, iar d. Rădulescu-Motru defineşte relaţia dintre „umanism" şi românism, fiind convins că e mai important pentru noi a întemeia educaţia pe cunoştinţa Românului *real*.

N. B.

*

Pentru cine n'a cetit interesanta carte a lui André Tardieu: „*In faţa obstacolului. America şi noi*", — e foarte instructivă recensia ce-i consacră d. D. Tomescu în „Ramuri", 1—2 (1944).

In acelaş număr, o bună şi duioasă caracterisare a lui Ion Simionescu, semnată Despina Teodorescu.

N. B.

*

D-na Elena Farago publică în „Ramuri", 1—2 (1944) două traduceri din poesia lui Verhaeren. Cetindu-le, ne gândim ce binevenită ar fi o Antologie din acest mare poet, pe care numai talentul d-nei Farago l-ar putea transpune, în toată simpla lui frumuseţe, în limba noastră.

N. B.

*

D. Em Vârtosu, culege într'o broşură „*Sigilii româneşti*' cu legenda în limba turcească, veacul XVII—XIX", socotind ceia ce e foarte probabil, că ele au fost întrebuinţate în legătură cu Poarta Otomană.

N. B.

*

Comunicarea cetită la Academia Română de d. S. Dragomir, „*Un sfert de veac dela unirea Transilvaniei*", a apărut în Biblioteca „Astra", Nr. 29 (Sibiu, 1943). Se presintă clar împrejurările în care marele act istoric s'a îndeplinit, subliniindu-se contribuţia la acest act a personalităţilor ardelene.

N. B.

Bunul prieten al ţării noastre, profesorul Ramiro Ortiz, publică în „Universul" dela 11 Iulie 1944 un articol întitulat: „*Cântece de stea la Padova*", arătând câtă asemănare au aceste „Canti di chiarastella", auzite de dânsul în gura copiilor în oraşul său, cu acele cântece de stea pe care le cunoscuse la noi. D-sa crede, cu drept cuvânt, că o cercetare comparativă a Folklorului în aceste părţi, stăpânite de acelaş străvechiu substrat etnic, ar duce la resultate surprinzătoare. A dovedit-o, de altfel, d. Take Papahagi, în studiul analizat chiar în acest număr, semnalând fondul comun al Folklorului la atâtea popoare apropiate prin permanenţele lor sufleteşti şi influenţe reciproce.

N. B.

*

In „Dobrogea românească", n-rul pe Decemvrie 1943, d. Ap. Culea publică, sub rubrica „*Oraşe dobrogene*", un foarte frumos articol privitor la Tulcea, ilustrat cu citate din poesia populară locală, care oglindeşte vechimea populaţiunii româneşti în acele regiuni.

N. B.

*

Pagina întâia a n-rului pe Ianuar 1944 din aceiaşi preţioasă foaie e închinată amintirii *profesorului I. Simionescu*, a cărui însemnătate pentru ştiinţa şi cultura noastră e presintată de d. Tr. Săvulescu. In acelaş număr, d. O. Mărculescu reproduce relaţiile călătorilor şi cercetătorilor străini asupra populaţiei Dobrogei, din veacul al XV-lea până în vremea noastră; d. I. Micu dă o caracterizare a cetăţii Abrittus, iar d-na Pia Alimăneşteanu schiţează figura atât de representativă a „Soldatului Aşim", Turc din Durostor.

N. B.

*

In ziarul „Plaiuri năsăudene", din 10 Martie 1944, d. Em. Bucuţă înfăţişează câteva cunoscute chipuri de „*oameni din Năsăud*". Amintirile personale dau acestor evocaţii mult relief.

N. B.

*

Orice om de bun simţ va împărtăşi critica pe care o face d. P. Drăgoescu, în articolul său *„Extremism literar"* (Ramuri, 1—2, 1944) împotriva extravaganţelor literare cultivate azi de atâtea mediocrităţi.

N. B.

*

Semnalăm ca o curiositate încercarea tânărului H. H. Stahl, din acelaş număr al revistei, de a dărîma *„ipoteza sociologică a eroului eponim, fundator de sate"*. D-sa opune pentru aceasta documentului istoric, definit ca simplă expresiune a „opiniilor", construcţiile tehnicei sale de „sociolog" şi tot felul de teorii, savante şi confuse, ale representaţilor „sociologiei familiei".

N. B.

*

I. P. S. Irineu, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, tipăreşte în a doua ediţie („Cugetarea", Delafras, fără dată), traducerea vestitei cărţi indiene *Manava—Dharma—Sastra sau Cartea legii lui Manu.*

N. B.

*

In *Raport asupra activităţii ştiinţifice a Muzeului Naţional din Bucureşti*, înaintat de către Direcţiunea Muzeului la 20 Dec. 1943 Ministerului Culturii Naţionale şi publicat la începutul acestui an se vor găsi interesante date asupra săpăturilor arheologice din ţară făcute în 1942 şi 1943.

D. B.

*

D-l Mircea Herovanu semnalează în *Cronica Numismatică şi Arheologică*, XVII, nr. 127—128, 1943, pp. 183—186 (pl. VIII) o nouă staţiune preistorică aparţinând cercului cu ceramică de stil Cucuteni, descoperită în satul *Zlodica*, aproape de Cotnari. Mai departe (pp. 187—190), autorul publică unele obiecte noi dela Cucuteni, intrate în colecţia d-sale.

D. B.

*

Salutăm cu deosebită bucurie reapariția, — după un sfert de secol și mai bine, — a *Anuarului Comisiunii Monumentelor Istorice*, scos în prezent de d-l V. Brătulescu, Secretarul Comisiunii, pe vremuri de d-l profesor A. Lapedatu, actualul președinte al aceleiași Comisiuni conduse atâta vreme de neuitatul N. Iorga. Alături de procesele verbale, se arată numeroasele opere de restaurare ale bisericilor și rezultatele săpăturilor și cercetărilor arheologice din 1942 și 1943. Anuarul va ține un loc de seamă în mișcarea științifică din țară.

D. B.

*

In *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1942*, publicat de d-l V. Brătulescu, găsesc aceste juste și interesante aprecieri ale d-lui C. Daicoviciu asupra necesității periegeselor, și în general a cercetării *pe teren*, pentru arheolog : „Experiența de aproape 20 de ani ne-a arătat ce imense foloase se pot trage și ce neprețuite învățăminte se pot scoate *din călcarea cu piciorul și observarea de aproape a solului*, pe care s'a desvoltat o civilizație, și mai mult decât atât, *o lume întreagă* de oameni, cum au fost înaintașii". ...Fără astfel de colindări în lumea celor pe care îi căutăm în urmele lăsate în pământ, nu cred că poate fi o adevărată și reală cunoaștere istorică sau arheologică" (p. 100). Mai departe d-l C. Daicoviciu publică rezultatele deosebit de interesante asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice din Transilvania în cursul anului 1942, făcute de către Institutul de Studii Clasice al Universității Cluj-Sibiu.

D. B.

*

Recent, despre fauna mousteriană (paleolitic) dela Boidu-Mare (Ohaba-Pomor), jud. Hunedoara, Inst. Gaal în *Publicațiile Secțiunii Numismatice și Arheologice a Muzeului dela Cluj*, vol. III, 1, 1943, pp. 1—46. Tot acolo, pp. 47—61, M. Roșka republică rezultatele săpăturilor din aceiași peșteră.

D. B.

*

„Sociologie și istorie literară" (*Literárani historie a sociologie*, Praga, 1943, 29 p.) se intitulează o broșură semnată de publicistul Em. Chalupny în care cercetează, în linii mari, raportul

dintre cele două discipline. Chalupny n'aduce nimic nou; în schimb, lămureşte strânsa legătură dintre elementele sociale şi plăsmuirea operii literare.

TR. I.-N.

*

La Geneva a luat fiinţă, sub conducerea prof. Ch. Bally şi Alb. Sechehaye, o societate lingvistică (Société genevoise de linguistique) cu scopul de a ajuta disciplinele filologice şi a cerceta normele de limbă, după principiile lui Ferdinand de Saussure. Membrii societăţii pot fi atât elveţieni cât şi străini, în condiţii şi drepturi egale.

Societatea publică ,,*Cahiers Ferdinand de Saussure*'', — din care a şi apărut primul volum, cu următoarele contribuţii: Ch. Bally scrie despre Intonaţia în fraza franceză, A. Sechehaye despre clasificarea cuvintelor şi S. Karcevskij despre Interjecţii. In fine, Henri Frei, secretarul societăţii, publică normele după care s'a condus în alcătuirea dicţionarelor, încă nepublicate, de propoziţiuni din chineză şi japoneză.

E un semn că mişcarea lingvistică se strămută în Apus.

TR. I.-N.

*

Revista ,,*Slovo a Slovesnost*'' (Nr. 2—3, 1943) conţine câteva studii interesante, care mărturisesc că şcoala lingvistică din Praga încă nu şi-a încheiat definitiv activitatea. Dintre acestea amintesc: Bohumil Trnka, *Probleme generale în lingvistica structurală* şi Jul. Heidenreich, *Despre forma motivelor*. Jan Rypka scrie ,,*Despre traduceri şi traducerile din persană şi turcă*''.

Aşa dar, revista face sforţări pentru prelungirea unei lăudabile activităţi ştiinţifice.

TR. I.-N.

*

Organul *Cercului lingvistic din Praga*, ,,*Slovo a Slovesnost*'', continuă să apară. Primul număr (Praga, IX. 943) conţine un interesant studiu al unuia din fondatorii acestei şcoale, Vilém Mathesius, despre ,,*Traducerea versului alb strein şi versul iambic ceh*'', — cu subtile consideraţiuni pe marginea fenomenului unei astfel de traduceri.

ACEASTĂ CARTE S'A TIPĂRIT
IN ATELIERELE „CARTEA
ROMÂNEASCĂ" S. A. R.
DIN BUCUREŞTI, CALEA MO-
ŞILOR Nr. 62. REG. COMER-
ŢULUI Nr. 311/931 SOC. ILFOV
IN LUNA FEBRUARIE 1945.

PREȚUL LEI 800. —

55162–944